

- ◆ ÁRVA ZSUZSANNA – LÁSZLÓ VILMOS CSONGOR: A közigazgatási eljárás alkalmazásának felsőoktatási tapasztalatai
- ◆ SASHALMI ENDRE: Az államkormányzás allegóriája
- ◆ HORVÁTH ANETT: Párt pénzügyek – Az origó állapot
Az MSZMP vagyonának sorsa az utódpart beszámolója alapján
- ◆ SONG DAWEI: New legislation or new interpretation on cybercrime:
on the analysis of online obscene live streaming in China
- ◆ BORS SZILVIA: Az urbanizáció munkajogi hajtóerői Győrben
- ◆ BARANYI TAMÁS: „Isteni szépség” – A fenséges platonizmusban
rejlő előzményei
- ◆ CSÉCS TERÉZ: Jogászok a *Győri karikatura-albumban*
- ◆ CSÁK CSILLA – MARINKÁS GYÖRGY: A pernye jogi besorolása az
Európai Unió és a magyar jog alapján – A kapcsolódó EuB joggyakorlat
elemzése
- ◆ MÉSZÁROS GÁBOR: Volt egyszer egy... rendhagyó „alkotmányozó”

GYŐR

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 ÁRVA ZSUZSANNA - LÁSZLÓ VILMOS CSONGOR: A közigazgatási eljárás alkalmazásának felsőoktatási tapasztalatai
- 19 SASHALMI ENDRE: Az államkormányzás allegóriája
- 37 HORVÁTH ANETT: Párt pénzügyek – Az origó állapot
Az MSZMP vagyonának sorsa az utódpart beszámolója alapján
- 55 SONG DAWEI: New legislation or new interpretation on cyber-crime: on the analysis of online obscene live streaming in China

MŰHELY

- 77 BORS SZILVIA: Az urbanizáció munkajogi hajtóerői Győrben
- 91 BARANYI TAMÁS: „Isteni szépség” – A fenséges platonizmusban rejlő előzményei
- 113 CSÉCS TERÉZ: Jogászok a *Győri karikatúra-album*ban

FÓRUM

- 125 CSÁK CSILLA - MARINKÁS GYÖRGY: A pernye jogi besorolása az Európai Unió és a magyar jog alapján – A kapcsolódó EuB joggyakorlat elemzése
- 139 MÉSZÁROS GÁBOR: Volt egyszer egy... rendhagyó „alkotmányozó”

E számunk illusztrációit a *Győri karikatúra-album* képeiből válogattuk.

- *A Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos kiadványa | Győr*
- Szerkesztőbizottság elnöke és főszerkesztő | BIHARI MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság elnökhelyettese | RÉVÉSZ T. MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság | CS. KISS LAJOS | DARÁK PÉTER
FEHÉR LENKE | JOSEF KOTÁSEK | KISS LÁSZLÓ
LÁMM VANDA | LENKOVICS BARNABÁS | LÉVAY MIKLÓS
KOVÁCS GÁBOR | MARIA PATAKYOVÁ | PATYI ANDRÁS
SMUK PÉTER | SÜLYÖK GÁBOR | SZALAY GYULA
SZIGETI PÉTER | TAKÁCS PÉTER | TORMA ANDRÁS
VARGA ZS. ANDRÁS | VEREBÉLYI IMRE
- Szerkesztő | DELI GERGELY | SZOBOSZLAI-KISS KATALIN
- Olvasószerkesztő | CSÉCS TERÉZ
- Online szerkesztő | KELEMEN ROLAND
- Az alapító képviselője | FAZEKAS JUDIT dékán

Megjelenik | 3 havonta
Felelős kiadó | Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője
Terjesztő | Universitas-Győr Nonprofit Kft.
Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.
Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda
ISSN | 2060-4580

<http://dfk-online.sze.hu/jog-allam-politika>

A közigazgatási eljárás alkalmazásának felsőoktatási tapasztalatai

I. BEVEZETÉS

Az általános közigazgatási rendtartás (a továbbiakban: Ákr.) hatályba lépése kapcsán elsősorban a klasszikus hatósági jogalkalmazást végző közigazgatási szervek tapasztalatai kerülnek górcső alá, holott a hatósági eljárás alkalmazásának több olyan szegmense is van, amely a szélesebb értelemben vett közigazgatási szervek jogalkalmazói munkájához kötődik. Már a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. tv. (a továbbiakban: Ket.) is ismerte a köztisztviselők által történő alkalmazását, ahol azonban a jogalkotó még megkísérelte egy nyitott taxációval rendezni a törvény szerű hatály alá tartozó szervek és személyek körét. Az Ákr. ezzel szemben már egy teljesen nyílt fogalmat alkalmaz a hatóság értelmezésére, ugyanis akként rendelkezik, hogy hatóság az a szerv, szervezet vagy személy, amelyet törvény, kormányrendelet vagy önkormányzati hatósági ügyben önkormányzati rendelet hatósági hatáskör gyakorlására jogosít fel vagy jogszabály hatósági hatáskör gyakorlására jelöl ki.^[1] Emellett pedig a közigazgatási eljárás alkalmazására utaló szabály is kötelezhet nem közigazgatási szerveket. Ez történik a felsőoktatási intézmények esetében is, amelyek bár nem tekinthetők hatóságnak, egyes esetekben egyszerre járnak el mint kvázi hatóság, valamint szabályalkotó szerv a hallgatói jogviszonnal összefüggő eljárásokban. Jelen tanulmány az ezen eljárásokban folytatott gyakorlatot, a törvényi szabályozás kialakulásának útját és lehetséges jövőbeli irányait vizsgálja, különös tekintettel a garanciális követelmények érvényesülésére.

II. A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK SAJÁTOS JOGÁLLÁSA

A felsőoktatási intézmény és a hallgatók közötti viszony megvizsgálásához fontos előkérdés a felsőoktatási intézmények sajátos jogállása. Ugyan az új Ptk. koncepciója nyomán egyes közjogi személyek külön szabályozás alá kerültek a 2006. évi LXV. törvény által, ez a szabályozás

[1] Ákr. 9. §.

csak a még létező közalapítványokra és a közttestületekre vonatkozott, ám a jogszabály által nem rendezett, tudományos fogalomként létező közintézetek kapcsán nem hozott sok változást. Ezen szervtípusok jogszabályi meghatározásának mellőzését Fazekas Marianna részben a költségvetési szervek fogalmának elterjedésével is magyarázza,^[2] amelynek nyomán továbbra is alkalmazandó azon tudományos megfogalmazás, hogy a közintézetek humán közszolgáltatást ellátó intézmények.^[3] Ez utóbbi sajátosság ugyan illik a felsőoktatási intézményekre is, azonban a felsőoktatási intézmények autonóm jellegű működése miatt a tudományos irodalom ezeket sajátos típusnak tekinti. Esetükben még az is felmerült az 1990-es évek elején, hogy a közttestületek egyes jellemvonásai is irányadóak. Ez utóbbit támasztotta alá az 1993. évben született felsőoktatási törvényben használt megfogalmazás is: a felsőoktatási intézmény szakmailag önálló, önkormányzattal rendelkező jogi személy, amelynek kizárólagos joga a felsőfokú képzés, és a felsőfokú végzettséget igazoló oklevelek kiadása.^[4] A megfogalmazás kapcsán Fazekas Marianna is a szervezeten belüli akadémiai jellegű működést, valamint a fenntartóhoz való speciális viszonyt emelte ki, azzal azonban, hogy a gazdálkodás terén már ekkor sem érvényesült az autonómia.

A 2005-ben született törvényben végeredményben ehhez hasonló szabályozás érvényesült, ám főként a 41/2005. (X. 27.) AB határozat következtében, amely kifejezetten is rögzítette az autonóm, azaz önkormányzati jellegű működést, valamint azt is, hogy a felsőoktatási autonómia folytán a felsőoktatási intézmény a kormánytól, az államigazgatástól önálló és független. A 2005-ös szabályozás Fazekas Marianna álláspontja szerint az autonómia egyes részelemeinek konkretizálásával összességében zavarosabb szabályozást eredményezett.^[5]

A jelenleg hatályos, nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. tv. (a továbbiakban: Nftv.) pedig már nem is tartalmaz kifejezetten autonómiára vonatkozó utalást. Ehelyett a jelenlegi törvény azt rögzíti, hogy a felsőoktatási intézmény az oktatás, a tudományos kutatás, a művészeti alkotótevékenység mint alaptevékenység folytatására létesített szervezet, amely költségvetési szervként működik és jogi személyiséggel bír. Ennek nyomán ugyan a közintézeti jogállás közttestületre utaló jellemvonásai egyre inkább elveszni látszanak, a belső szervezet tekintetében az önkormányzatiság továbbra is jelen van, mint ahogyan a felsőoktatási intézmény közttestületi jogállása is megkérdőjelezhetetlen.

[2] Fazekas, 2008, 157.

[3] Lásd erről Berényi Sándor álláspontját. Fazekas – Ficzer, 1998, 119–121.

[4] 1993. évi LXXX. tv. 2. § (1) bekezdés.

[5] Fazekas, 2008, 158.

1. A felsőoktatási intézmények és a közigazgatási eljárás

a) A szabályozáshoz vezető út

A sajátos jogállás a felsőoktatási intézmény és a hallgató közötti jogviszony kapcsán is tükröződik, amelynek egyes elemeire a bírósági, alkotmánybírósági gyakorlat, majd az azt követő törvényi szabályozás világitott rá.

Magyarországon a rendszerváltás óta a negyedik felsőoktatást szabályozó törvény van hatályban, ezek közül az első az 1985-ös közoktatást és felsőoktatást egységesen szabályozó törvény. Ezt 1993-ban az első önálló törvényi szabályozás váltotta fel (1993. évi LXXX. törvény), amely eleinte az autonómia jegyében teljes egészében az intézményre bízta a hallgató és az intézmény közötti jogviszony elemeinek szabályozását.^[6] Ebben az időszakban a közigazgatási eljárást az államigazgatási eljárásról szóló 1957. évi IV. tv. (a továbbiakban: Áe.) szabályozta, amely szerint törvény, törvényerejű rendelet, vagy kormányrendelet a közigazgatási szervet kívül államigazgatási ügy intézésére más szervet is feljogosíthat, amely az ügyben e törvény szerint jár el.^[7] Ennek alapján tehát a felsőoktatási intézmények eljárására kizárólag akkor vonatkozott volna a közigazgatási eljárás, ha az említett jogszabályok valamelyike ekként rendelkezik. Ilyen jogszabály azonban nem volt, ahogyan ezt több mint tíz évvel később az Alkotmánybíróság is megállapította a 27/2005. (VI. 29.) AB határozatában. A döntés mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg, figyelemmel arra, hogy a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény nem szabályozza a felsőoktatási intézménynek a hallgatói jogviszonyra vonatkozó érdemi döntése saját hatáskörében történő kijavításának (módosításának, illetve visszavonásának) a határidejét és törvényi feltételeit.

Az indítványozó ombudsman eredetileg csak azért állította az alkotmányellenes mulasztás fennálltát, mivel sem a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény, sem pedig az egyetemi és főiskolai hallgatók által fizetendő díjakról és térítésekről, valamint a részükre nyújtható egyes támogatásokról szóló 51/2002. (III. 26.) Korm. rendelet nem rendelkezett arról, hogy az intézmény a hallgató kötelezettségére vonatkozó tévedését mennyi időn belül jogosult egyoldalú intézkedésével kijavítani.

Az Alkotmánybíróság egyrészt megállapította, hogy az Ftv. többféle jogorvoslati lehetőséget kínál a hallgatónak részben a felsőoktatási intézmény belső jogorvoslati rendszerében, részben pedig azon kívül, a bíróság előtt a téves döntés kijavítására. A testület másrészt arra is rámutatott, hogy a szabályozási hiátus nyomán az is megtörténhet, hogy a jogorvoslati kérelemmel még el nem bírált intézményi döntést a felsőoktatási intézmény időkorlát (határidő) nélkül saját hatáskörében, egyoldalú intézkedésével kijavítja (módosítja, illetve visszavonja), amely azonban

[6] Nagy, 2013, 115.

[7] Áe. 3. § (2) bekezdés.

kihat az Ftv. által szabályozott hallgatói jogviszony lefolyására és ennek nyomán a hallgatói jogviszonyból eredő hallgatói jogokra és kötelezettségekre is. Ezzel pedig a hallgatói jogviszonyból eredő és a hallgatók által jóhiszeműen szerzett és gyakorolt hallgatói jogokat sértheti, illetve akár a hallgatók számára terheesebbé is teheti a kötelezettségek teljesítését.

Az Alkotmánybíróság így rámutatott, hogy nemcsak a határidő hiánya, de a jogorvoslati kérelemmel el nem bírált intézményi döntés saját hatáskörben történő kijavításának (módosításának, visszavonásának) a szabályozatlansága is a jogbiztonság sérelmét okozó alkotmányellenes helyzetet hoz létre és kiszámíthatatlanná teszi a felsőoktatási intézmény eljárását. Az Alkotmánybíróság ekkor hívta fel a figyelmet, mintegy ötletet adva a jogalkotónak, hogy más jogterületeken található szabályozás az alkotmányos probléma rendezésére, és példaként hozta az Áe. 61. §-át, amely pontosan szabályozza, hogy a közigazgatási szerv milyen határidőn belül és törvényi előfeltételek mellett jogosult a saját hatáskörében eljárva módosítani, illetve visszavonni a határozatát. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor azt is kimondta, hogy a felsőoktatási intézmény és hallgató közötti jogviszony a közigazgatási szerv és az ügyfél jogviszonyától sok vonatkozásban eltér, és így nem tekinthető hatósági jogviszonynak, ám a törvényalkotónak garanciális okokból szabályoznia kell a fent említett tárgyköröket. A határozat értelmében az Országgyűlésnek 2005. december 31-ig kellett megszüntetnie az alkotmányellenességet. Bár a fentiek nyomán lett volna lehetőség arra, hogy a nevezett eljárásokat a jogalkotó teljes egészében *sui generis* módon szabályozza, végül utaló szabály alkalmazásával töltötte be a hiátust.

b) Az első utaló szabály

A felsőoktatási törvényt a 2005. évi CVI. törvény módosította, amely amellett, hogy megváltoztatta a képzések szerkezetét, eleget tett az Alkotmánybíróság kötelezésének, és pontosította a jogorvoslatokkal kapcsolatos szabályokat. Így, bár több eljárási rendelkezést továbbra is a felsőoktatási törvény rendez *sui generis* módon, egyes eljárási cselekményekre a Ket. szabályait kell alkalmazni. Ilyen a tényállás tisztázására, a határidőkre, a határidők számítására, az igazolásra, a döntés alakjára és tartalmára, közlésére, a döntés kérelemre vagy hivatalból történő kijavítására, kicserélésére, kiegészítésére, a döntés felülbírálati kérelemre vagy hivatalból történő módosítására vagy visszavonására vonatkozó szabály.

Ugyanakkor a tekintetben, hogy a jogorvoslat mire irányulhat, azt mely szerv bírálja el, melyek a meghozható érdemi döntések, valamint mi a jogorvoslat módja, a törvény teljes egészében *sui generis* rendelkezéseket tartalmaz. Így kimondta, hogy a hallgatónak joga van – a tanulmányi követelmények teljesítésére vonatkozó értékelés kivételével – a felsőoktatási intézmény döntése, intézkedése vagy mulasztása (együttesen: döntés) ellen a hallgatói jogviszonyára vonatkozó rendelkezések megsértésére hivatkozással felülbírálati kérelemmel élni, az intézményi

szabályzatban meghatározott eljárás keretében.

A törvény e körben meghatározta azt a határidőt is, amelyen belül a hallgató a felsőoktatási intézmény döntése ellen benyújthatta a kérelmét. Ez a közlés-től, illetve ennek hiányában a tudomásra jutástól számított 15 nap lehetett. A kérelemről az intézményi szabályzatban meghatározott eljárási rend szerint a rektor vagy a főiskolai rektor, illetve a főigazgató által létrehozott bizottság jár el. Amennyiben bizottság jár el, akkor annak létszámáról, összetételéről szintén az intézményi szabályzat rendelkezik azzal a megkötéssel, hogy a bizottságban a jogalkotó rögzítette a hallgatói képviselőt minimális mértékét, valamint a nem állami felsőoktatási intézmények esetén a fenntartó képviselőt.

A jogorvoslati bizottság által hozható másodfokú döntések a következők lehetnek:

- a) a kérelem elutasítása
- b) a döntés elmulasztójának döntéshozatalra utasítása
- c) az első fokú határozat megváltoztatása
- d) az első fokú határozat megsemmisítése és az első fokon eljáró szerv vagy személy új eljárásra és új határozat hozatalára utasítása.

A közigazgatási eljárással való összevetés szempontjából fontos, hogy a törvényi rendelkezések értelmében a felsőoktatási intézménynek a döntést határozatba kell foglalni és meg kell indokolni, valamint a határozatban fel kell hívni a figyelmet a jogorvoslat lehetőségére és az eljárás során a hallgatót legalább egy ízben személyesen meg kell hallgatni.

A 2005-ben elfogadott új jogszabály (2005. évi CXXXIX. tv.) e tekintetben követte a korábbi törvény szabályozási rendszerét és szintén utaló szabályként hívta fel a Ket-et. Az Nftv. pedig a kihirdetésekor ugyancsak a fentiekkel szinte megegyező rendelkezéseket tartalmazott, azzal, hogy a legalább egy ízben történő személyes meghallgatás már nem szerepelt a jogorvoslati bizottság eljárásában, mint általános kötelezettség.

c) Az Ákr. és az Nftv. kapcsolata

A 2017-ben hatályba lépett Ákr. szükségszerűen több változást is hozott a szabályozásban. Így az Nftv-t az eljárási szabályok változása nyomán nemcsak annyiban módosították, hogy kicserélték a Ket. utaló szabályát az Ákr-re, hanem a döntésre vonatkozó ügyintézési határidő szükségszerűen kikerült az utaló szabályok köréből és átkerült az intézmény által szabályozott témakörök közé azzal, hogy az legfeljebb harminc nap lehet. A 2018. január 1-jén hatályba lépett változás oka az Ákr. részletszabályai ismeretében nyilvánvaló, hiszen a bruttó ügyintézési határidő és a sommás eljárás szabályai^[8] nyomán nehéz lenne indokolni, hogy miért 30 napon belül születik döntés.

[8] Hajas, 2016, 22.

A jelenlegi szabályok alapján tehát a felsőoktatási intézmény a hallgatóval kapcsolatos döntéseit írásban közli a hallgatóval. A hallgató a felsőoktatási intézmény döntése vagy intézkedése, illetve intézkedésének elmulasztása ellen – a közléstől, ennek hiányában a tudomására jutásától számított tizenöt napon belül – jogorvoslattal élhet, kivéve továbbra is a tanulmányok értékelésével kapcsolatos döntést. Ez utóbbi ellen is eljárás indítható azonban, ha a döntés nem a felsőoktatási intézmény által elfogadott követelményekre épült, illetve a döntés ellentétes a felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzatában foglaltakkal, vagy megszegték a vizsga megszervezésére vonatkozó rendelkezéseket.

A törvény rögzíti a jogorvoslati kérelem tárgyában hozható határozatokat, amelyek a következők lehetnek: a felsőoktatási intézmény a kérelmet elutasítja, a döntés elmulasztóját döntéshozatalra utasítja, a döntést megváltoztatja, vagy a döntést megsemmisíti és a döntéshozót új eljárás lefolytatására utasítja. Átvette továbbá az Nftv. a közigazgatási eljárás terminológiai változásait is, így jogerő helyett immár végleges döntés szerepel a jogszabályban, és véglegessé válás módja is igazodik a közigazgatási eljárás szabályaihoz.^[9]

A fenti eljárási szabályok alapján és hasonlóságok ellenére nyilvánvaló, hogy az eljárás egészében nem az Ákr. szabályai szerint zajlik, hiszen a jogorvoslati rendszer egészében is eltérő. Míg az Ákr. esetében a közigazgatási per tekinthető elsődleges jogorvoslati eszköznek és a fellebbezés másodlagosnak, addig a felsőoktatási szerv döntése ellen általános jelleggel „jogorvoslati kérelem” nyújtható be, amely a szervezetrendszeren belüli ismételt elbírálást jelenti. A hasonlóságok közé tartozik a 15 napos határidő és természetesen a jogorvoslat általános fogalmába a fellebbezés is beletartozik, azonban figyelemreméltó különbség, hogy az Nftv. szerint a jogorvoslati kérelmet utasítja el a döntéshozó szerv, míg az eljárásjogokban, így a közigazgatási eljárásban is irányadó terminológia szerint az elsőfokú határozatot hagyja helyben az elbíráló hatóság.

Ugyanakkor lényeges és a hasonlóságok körét bővíti, hogy az Nftv. az intézmény több döntésével szemben is lehetőséget ad közigazgatási pert kezdeményezni, amelyre a hallgatónak a jogorvoslati kérelem tárgyában hozott eljárást befejező döntéssel szemben van módja, de szintén keresetlevél nyújtható be a hallgatói jogviszonyra vonatkozó rendelkezések megsértésére hivatkozással is. Eltérés-ként rögzíthető azonban, hogy a keresetlevél benyújtásának halasztó hatálya van, amely ugyan egy kedvezmény jellegű szabály, ám a gyakorlati alkalmazása számos anomáliát okoz annak ellenére, hogy a bírósági döntések kifejezetten is rámutattak, a halasztó hatály nem jelenti azt, hogy a döntés ne lenne végleges, illetve a korábbi terminológia szerint jogerős.

E körben példaként hozható fel a hallgatói jogviszony megszüntetése, amely ellen a közigazgatási pert kezdeményező hallgató esetében a halasztó hatály azt

[9] Nftv. 57. § (2) bekezdés.

eredményezi, hogy a hallgató tovább folytatja a tanulmányait, miközben folyamatban van a bírósági eljárás. Itt máris felvethető, mi történik akkor, ha a hallgató időközben befejezi a tanulmányait és az oklevél megszerzése előtt áll. Vajon mi történik a kiadott oklevéllel, ha időközben megszűnik a jogviszony. Mi a következménye a közben befizetett önköltségnek? Megtörténhet az is, hogy a megszűnt, ám a halasztó hatály miatt nem hatályosult döntés okán a hallgató tovább folytatja a tanulmányait, közben ismételt megszüntetésre is sor kerül, esetlegesen ismételt perindítással.

Érthető, hogy a jogalkotó az Nftv-ben a hallgató számára történő kedvezőbb elbírálást kívánta rögzíteni, azonban kérdéses, mennyire kedvező az a szabály, ahol a hallgató tovább folytatja a tanulmányait, és ad absurdum jogosulttá válik a diploma kiadására, majd az esetlegesen évekig tartó bírósági eljárás eredményeként hatályosul a megszüntetés. Az anomáliák egy része kezelhető lenne a jogalkotó részéről a folyamatban lévő jogviszonyok pontosabb, részletezőbb szabályozásával.

Hasonló jogszabályi hiátus található egyébként az ugyanazon intézményben ugyanazon szakon történő többszörös jogviszonylétesítéssel kapcsolatban, amelyre az utóbbi időszakban egyre több példa volt. E körben pedig rögzíthető, a jelenlegi Nftv. nem tartalmaz arra vonatkozóan kizáró szabályt, hogy egyazon hallgató ugyanazon a szakon a jogviszonya alatt vagy azt követően ismételt képzést teljesítsen, csupán annyit tartalmaz, hogy a hallgatói jogviszony fennállása alatt újabb beiratkozásra nincs szükség.^[10]

III. HALLGATÓI JOGVISZONY – HATÓSÁGI JOGVISZONY?

Bár az Alkotmánybíróság 27/2005. (VI. 29.) határozata kimondta, hogy a hallgató és a felsőoktatási intézmény közötti jogviszony nem tekinthető hatósági jogviszonynak, a közös pontok miatt érdemes megvizsgálni a hallgatói jogviszony jellegét. A kérdést több bírósági döntés is érintette, de a tudományos irodalom is rendezzi a közintézeti jogviszony sajátosságait.

A bírósági gyakorlatban egy büntetőügyben született döntés jelentheti a kiindulási pontot, amely a vesztegetés tényállása vonatkozásában a felsőoktatási intézmény dolgozóinak hivatalos minőségével foglalkozik. A BH2005. 417. eseti döntés – még a korábbi Btk. és felsőoktatási törvény alapján – kimondta, hogy a felsőoktatási intézmények rektora, a dékán, a dékán-helyettes a tanügyi igazgatási feladatok ellátása során hivatalos személyek, és így az 1978. évi IV. törvény alapján alanyai lehetnek a hivatali visszaélés büntettének.

A hallgatói jogviszonnyról tett megállapításokat a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság K. 30.414/2010/12. sz. közigazgatási ügyben hozott határozata is, amely a

[10] Nftv. 42. § (5) bekezdés.

hallgatói jogviszonyokat a mellérendeltségen alapuló jogviszonyoktól határolta el és megállapította, hogy a felek közötti viszonyra a Polgári Törvénykönyv helyett a felsőoktatásról szóló törvény szabályai az irányadók. Azt is rögzítette, hogy a felsőoktatási törvény *lex specialis*-nak minősül, így elsősorban ezen törvényt kell alkalmazni a hallgatói jogviszony tárgyában. A bíróság álláspontja szerint a felsőoktatási intézmények szervezeti rendszere közigazgatási, hatósági szervezatként működik, amelyben a felperes kvázi ügyfélként tekintendő, a hallgatói jogviszony keletkezésére, a hallgató jogaira és kötelezettségeire, fegyelmi és kártérítési felelősségére, jogorvoslati jogaira, hallgatói jogviszonyának megszűnésére és minden más, a hallgatói jogviszonnyal kapcsolatos előírásokra vonatkozóan, amely jogviszonyokra a felsőoktatásról szóló törvényt kell alkalmazni. A döntés tehát azt rögzíti, hogy az intézmény és a hallgató között, ha nem is egyértelműen hatósági, de szuprematív jogviszony áll fenn, ahol az intézményi szabályoknak köteles a hallgató alávetni magát.

A Kúria 2017 végén közzétett tájékoztatója^[11] egy eskü letételével kapcsolatos vita kapcsán ugyancsak érintette a hatósági eljárás kérdéskörét. A Kúria ezen ügyben az eskü letételének megtagadása miatt az egyetem azon döntését, amelylyel megtagadta a diploma kiadását, reálaktusnak minősítette, amelynek elbírálására nem a hatósági eljárás szabályait tartotta irányadónak, bár a jogorvoslati jog gyakorlását a bírósági eljárás megindítására vonatkozóan jogszerűnek ítélte. A Kúria azt is kimondta, hogy a Felsőoktatási törvény alkalmazása során a Ket. szabályai csak kifejezett felhatalmazás esetén vehetők figyelembe, amely a nevezett ügyben nem irányadó.

A tudományos irodalomban^[12] a közintézeti jogviszonyra vonatkozó szabályozáshoz, amely alapján a szolgáltatás igénybe vevője és a közintézet között létrejött jogviszonyban a hallgató ún. intézeti hatalom alatt áll, amelyben ugyan biztosítani kell a jogvédelmet, de a törvényi szabályok között az intézmény határozza meg a jogviszony sajátosságait. Nem tartozik azonban ide az az eset, ha a döntést – tipikusan a felvétel vagy az elbocsátás tárgyában hozott döntést – valamely közigazgatási szerv hozza meg.

Összességében megállapítható, hogy az Nftv. szabályozása és a bírósági döntések is ehhez a logikához igazodnak, hiszen a törvény alapján a hallgató a felsőoktatási intézménnyel hallgatói jogviszonyban áll, amely jogviszony a hallgató felsőoktatási intézménybe történő beiratkozásával jön létre. A felsőoktatási intézményben tanuló hallgatók jogai és kötelezettségei a hallgatói jogviszonyból erednek.

Az említett büntetőbírósági döntés ugyancsak azt támasztja alá, hogy a záróvizsga mint a jogviszony megszüntetéséhez vezető aktus hatósági személylé változtatja a döntéshozókat, mint ahogyan a felvételi eljárás is a hatósági eljárás szabályai szerint zajlik, amelyet az Oktatási Hivatal folytat le. Ezzel kapcsolatban

[11] Elérhető: https://kuria-birosag.hu/hu/kollegiumokhirei?tid_1=51&tid=48&body_value=&page=5 (2018.01.25.)

[12] Balázs, 2017, 32. vagy Fazekas-Ficzere, 2006, 302.

az Nftv. részletes szabályokat tartalmaz és az Ákr. nem követte azt a Ket. által rövid ideig folytatott gyakorlatot, amely a felvételi eljárást kivette a Ket. hatálya alól.^[13] Sőt, az Nftv. *expressis verbis* is rögzíti, hogy a központi felsőoktatási felvételi eljárás során a nyelvhasználat tekintetében az Ákr. rendelkezéseit kell alkalmazni és külön kiemeli azt is a törvény, hogy a központi felsőoktatási felvételi eljárás során az Ákr. alapelveit kell alkalmazni.

A hallgatói jogviszony megszüntetését igazoló egyik dokumentum, azaz az oklevél közokirat jellegét pedig az Nftv. is rögzíti, mint ahogyan az oklevél visszavonásának és megsemmisítésének a főszabályait bár *sui generis* módon szabályozza, azok javarészt megegyeznek a közigazgatási eljárásban alkalmazott szabályokkal, és szubszidiárius jelleggel már kifejezetten is az Ákr-t rendeli alkalmazni mindkét esetben.^[14]

IV. HIÁTUSOK AZ ELJÁRÁS SZABÁLYOZÁSÁBAN

1. Szabályozási problémák

A fentiek alapján úgy tűnhet, hogy a szabályozás teljes, azonban érdemes a hallgatói jogviszonyok szerteágazó jellegét jobban is megvizsgálni, hiszen egyrészt a hallgatónak nemcsak jogorvoslati, hanem számtalan egyéb tartalmú kérelme lehet az intézmény felé, mint az egyéni tanulmányi- és vizsgarend iránti kérelem, óralátogatás alóli mentesség iránti kérelem, vagy az önköltség fizetésére vonatkozó kérelmek, hogy csak a leggyakoribbakat említsük. Az ezek elbírálására vonatkozó szabályok egy részét a felsőoktatási intézmények saját maguk szabályozzák, mint ez az alábbiakból is kitűnik, meglehetősen eltérő jelleggel és mélységben. Az előbbieken nem nevesített és egyedileg felmerülő kérelmek elbírálása és egyes részlejárások pedig sok kérdést vetnek fel.

A kiindulópontot e tekintetben az jelentheti, hogy az ezen eljárásokra vonatkozó szabályokat a Nftv. még érintőlegesen sem rendezi, hiszen az Nftv. szabályozása nem a hallgató által kérelemre indult eljárásokra vonatkozik, hanem az intézményi döntésekkel szembeni jogorvoslatokra és ezen ügytípusokban a kérdést leginkább az jelenti, hogy milyen szabályok szerint születhet meg az elsőfokú döntés. A már megszületett döntésekkel szembeni jogorvoslatokra már szintén a jogorvoslat általános szabályai vonatkoznak, azonban az elsőfokú eljárást egészében az intézményi szabályzatok rendezik.

A problémák és az ügytípusok változatosságát érzékeltetendő, hadd álljon itt néhány eset.

[13] Ket. 13. § (1) bekezdés.

[14] Nftv. 52/A. §.

1) A közelmúltban a kreditelismerési kérelmek kapcsán született Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság döntése,^[15] amely a döntések indokolásával kapcsolatban tett megállapításokat. Az ítélet szerint a kreditelismerés kérelem 75%-os egyezés hiányára alapított elutasítása esetén az indokolásnak nem elegendő ennek tényét tartalmaznia, hanem az azt megalapozó körülményeket is. Amennyiben pedig a határozat a közigazgatási eljárási szabályok maradéktalan betartásával született volna meg, akkor ilyen indokolási hiányosság nem szerepelhetett volna a határozatban.

2) Egyes bírósági döntésekben az elektronikus tanulmányi rendszeren keresztül történő kommunikáció hivatalos jellegét kifogásolták a hallgatók, míg más esetekben éppen a közigazgatási eljárás szabályai alkalmazásának a hiányát kérték számon az intézményen arra hivatkozással, hogy nem járultak hozzá az elektronikus ügyintézéshez. Ez utóbbi érveléssel kapcsolatban a Kúria a Kfv. IV.37.027/2008/4.számú döntésében arra mutatott rá, hogy a felsőoktatási intézmények vonatkozásában „az elektronikus ügyintézés kizárólag a HKR-en (hallgatói követelményrendszer) alapul, a HKR 166. § /3/ bekezdése pedig azt mondja ki, hogy az elektronikus kézbesítés a hallgató által megadott e-mail címre, vagy az ETR-en keresztül fogantatható.” Az említett hallgatói követelményrendszer egyébként akár a törvényi szabályozásnál szigorúbb szabályokat is tartalmazhat, ahogyan ezt a Kúria Kfv.VI.38.171/2016/3. ítélete is megerősítette.

Az elektronikus ügyintézés általános jelleggel is áthatja a hallgatói jogviszonyokat. Egyes hallgatói jogviszonnal kapcsolatos ügyek, javarészt a felvételi eljárással összefüggésben az Oktatási Hivatal mint hatóság előtt az ügyfélkapun át is intézhetők, míg a beiratkozott hallgatóval az oktatási intézmény a neptun-rendszeren át tarthat kapcsolatot, amely több bírósági döntés által megerősítetten is hivatalos formának minősül, mint ahogyan az ezen keresztül megvalósuló kommunikáció is, azaz a neptun-üzenetek. Ez utóbbi minőség már szintén bírósági eljárásokban is megerősítést nyert,^[16] ugyanakkor éppen a közigazgatási eljárás szabályainak beszívargása miatt félreértésekre is okot adott.

3) Külön eljárástípus, amikor az intézménytől valamilyen adat igazolását kéri a hallgató vagy volt hallgató. Ezen eljárások egy részét szabályozza az Nftv. például az abszolutórium kiadása kapcsán, vagy jellemzően intézményi szabályzatok rendelkeznek a záróvizgát tett azon hallgatókról, akik a nyelvi követelményeket nem teljesítették és így az oklevél kiadására nincs lehetőség.

4) Az Nftv. 2016-ban bekövetkezett módosítása nyomán a mesterfokozatot eredményező jogászképzésre épülő szakirányú továbbképzésben szakjogászként vagy az Nftv. 116. § (5) bekezdésében meghatározott mesterképzési szakon oklevelet szerzettek egyaránt a „Legum Magister” vagy „Master of Laws” (rövidítve:

[15] Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 16. K. 30.786/2017/12. sz. ítélet.

[16] Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 9. K. 27.426/2015/22. sz. ítélet.

LL. M.) cím használatára jogosultak. A módosítás előzménye egy viszonylag hosszasan előkészítés volt, amely szerint LLM címet kezdetben a jogászképzésre épülő mesterképzési szakon oklevelet szerzettek használhattak. Az érintett szakok a következők voltak: európai és nemzetközi üzleti jog, a kodifikátor és az összehasonlító állam- és jogtudományok mesterképzési szak. Majd egy 2015-ben bevezetett módosítás kizárólag kifejezetten a szakjogász képzéseknél tette lehetővé az LLM cím viselését, amely különösen az európai és nemzetközi üzleti jog képzések esetében okozott problémát, amely képzéseken nagy számban vettek részt külföldi, jellemzően Európán kívüli hallgatók is. Így a 2016-ban bekövetkezett módosítás nyomán már mind az említett jogászképzésre épülő mester-szakot végzettek, mind a szakjogászok viselhették az LLM címet.

Vélhetően a jogszabályok gyakori változása miatti jogbizonytalanság miatt azonban már több volt hallgató is kérte kifejezetten igazolni azt, hogy LLM cím viselésére jogosult. E körben szintén változatos az intézmények gyakorlata, hiszen hallgatói információk szerint egyes jogi karok adtak ki ilyen igazolást, más jogi karok pedig az Oktatási Hivatal állásfoglalása alapján jártak el, amelynek szakmai álláspontja az volt, ha jogosult, használhatja a címet, és amennyiben szükséges a cím használatát igazolni, a jogszabályra hivatkozhat. Az intézménynek erről nem kell igazolást kiállítani. Az Oktatási Hivatal szakmai véleménye szerint az Nftv. 112. § (7) bekezdés alkalmazható ezen esetekben, „az oklevél kiállításának időpontjától függetlenül” rész pedig a rendelkezést kiterjeszti a törvény hatályát megelőző korábbi oklevelekre is. E körben pedig irányadó az Nftv. 116. § (5) bekezdése is, amely szerint a cím használatára s jogalkotó a volt hallgatókat is feljogosította, így nincs szükség az igazolás kiállítására.

A közigazgatási eljárás szabályai emellett számos ponton is bekapcsolódnak a hallgatói jogviszonyokba. E körben a legkirívóbb továbbra is az ügyintézési határidő szabályozása az elsőfokú eljárás tekintetében, de itt említhetők a pontos hatásköri szabályok és a döntés tartalmi elemeire vonatkozó szabályok is. Az Nftv. az idézettek szerint bár kifejezett rendelkezéseket tartalmaz a döntés véglegessé válásával kapcsolatban, amelynél lényeges momentum a kézbesítés, ám e körben szintén változó az intézmények gyakorlata a tekintetben, hogy alkalmaz-zák-e a hivatalos iratokra vonatkozó kézbesítést vagy sem, illetve milyen körben. Holott egy jogorvoslati eljárásban fontos kérdés lehet az is, hogy szabályszerű volt-e döntés kézbesítése.

2. Intézményi megoldások, gyakorlatok

Az intézményi gyakorlat teljeskörű megvizsgálására jelen tanulmány keretében nincs lehetőség, azonban reprezentatív jellegű következtetések vonhatók le abból is, ha megvizsgáljuk a jogi karokkal rendelkező egyetemek szabályzatait.

A Debreceni Egyetem generális módon az elsőfokú eljárást nem szabályozza. A jogorvoslati kérelmek szabályait külön szabályzat tartalmazza,^[17] míg az elsőfokú eljárások tekintetében csak egyes típusokra vonatkozó speciális szabályokat tartalmaz a Tanulmányi és Vizsgaszabályzat, amely karonként határozza meg a Tanulmányi Bizottság hatáskörébe tartozó ügyeket és az elbírálás szabályait. Ezen ügyekben a jellemző elbírálás 30 nap.^[18]

Az ELTE Szervezeti és Működési Szabályzat II. kötetében (Hallgatói követelményrendszer) részletes szabályokat találhatunk az elsőfokú eljárás lefolytatására, amely generális jelleggel határozza meg a méltányossági jogkörök gyakorlását vagy az elsőfokú eljárás lefolytatásának általános szabályait.^[19]

A Miskolci Egyetem Szervezeti és működési szabályzat III. kötete szabályozza a hallgatói követelményrendszert, amely mellett egy Tanulmányi Ügyrend^[20] nevű dokumentum is létezik. A HKR szabályozza a kérelmek benyújtását, valamint a jogorvoslat rendjét is. Az elsőfokú eljárásra vonatkozó határidők tekintetében az 1. sz. melléklet az irányadó (HKR 19. §), amely ügýtípusonként határozza meg az ügyintézési időt (általában 8 vagy 15 munkanap), míg a jogorvoslati kérelmek esetében a HKR 24. § (2) bekezdése alapján egységesen 30 napos határidő irányadó.^[21]

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szintén külön jogorvoslati szabályzat^[22] van, az elsőfokú eljárást Tanulmányi és Vizsgaszabályzatban^[23] érintik, ahol eljárási határidőt 30 napban meghatározva a terminológia erősen igazodik a hatósági eljáráshoz (pl. kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasítása).

A Pécsi Tudományegyetemen Tanulmányi és vizsgaszabályzata tartalmazza az alapvető szabályokat, a jogorvoslati eljárás rendjét ennek részeként a 12-13. §-ok

[17] [https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Szab%C3%A1lyzatok/II.%20A%20Debreceni%20Egyetem%20k%C3%BC1%C3%B6n%20megalkotott%20szab%C3%A1lyzatai.%20melyek%20az%20SzMSz%20mell%C3%A9klet%C3%A9t%20k%C3%A9pezik/A%20hallgat%C3%B3i%20jogorvoslati%20k%C3%A9rlelmekek%20beny%C3%BAjt%C3%A1s%C3%A1nak%20C3%A9s%20elb%C3%ADr%C3%A1ll%C3%A1s%C3%A1nak%20elj%C3%A1r%C3%A1si%20rendje%20a%20Debreceni%20Egyetemen%20\(17.%20sz.%20Mell%C3%A9klet\)/A%20hallgat%C3%B3i%20jogorvoslati%20k%C3%A9rlelmekek%20beny%C3%BAjt%C3%A1s%C3%A1nak%20C3%A9s%20elb%C3%ADr%C3%A1ll%C3%A1s%C3%A1nak%20elj%C3%A1r%C3%A1si%20rendje%20a%20Debreceni%20Egyetemen%20171214.pdf](https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Szab%C3%A1lyzatok/II.%20A%20Debreceni%20Egyetem%20k%C3%BC1%C3%B6n%20megalkotott%20szab%C3%A1lyzatai.%20melyek%20az%20SzMSz%20mell%C3%A9klet%C3%A9t%20k%C3%A9pezik/A%20hallgat%C3%B3i%20jogorvoslati%20k%C3%A9rlelmekek%20beny%C3%BAjt%C3%A1s%C3%A1nak%20C3%A9s%20elb%C3%ADr%C3%A1ll%C3%A1s%C3%A1nak%20elj%C3%A1r%C3%A1si%20rendje%20a%20Debreceni%20Egyetemen%20(17.%20sz.%20Mell%C3%A9klet)/A%20hallgat%C3%B3i%20jogorvoslati%20k%C3%A9rlelmekek%20beny%C3%BAjt%C3%A1s%C3%A1nak%20C3%A9s%20elb%C3%ADr%C3%A1ll%C3%A1s%C3%A1nak%20elj%C3%A1r%C3%A1si%20rendje%20a%20Debreceni%20Egyetemen%20171214.pdf) (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[18] [https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Szab%C3%A1lyzatok/II.%20A%20Debreceni%20Egyetem%20k%C3%BC1%C3%B6n%20megalkotott%20szab%C3%A1lyzatai.%20melyek%20az%20SzMSz%20mell%C3%A9klet%C3%A9t%20k%C3%A9pezik/A%20DE%20Tanulm%C3%A1nyi%20C3%A9s%20Vizsgaszab%C3%A1lyzata%20\(15.%20sz.%20Mell%C3%A9klet\)/A%20DE%20Tanulm%C3%A1nyi%20C3%A9s%20Vizsgaszab%C3%A1lyzata%2020191029.pdf](https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Szab%C3%A1lyzatok/II.%20A%20Debreceni%20Egyetem%20k%C3%BC1%C3%B6n%20megalkotott%20szab%C3%A1lyzatai.%20melyek%20az%20SzMSz%20mell%C3%A9klet%C3%A9t%20k%C3%A9pezik/A%20DE%20Tanulm%C3%A1nyi%20C3%A9s%20Vizsgaszab%C3%A1lyzata%20(15.%20sz.%20Mell%C3%A9klet)/A%20DE%20Tanulm%C3%A1nyi%20C3%A9s%20Vizsgaszab%C3%A1lyzata%2020191029.pdf) (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[19] https://www.elte.hu/dstore/document/689/ELTE_SZMSZ_II.pdf (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[20] http://www.uni-miskolc.hu/files/4831/Tanulm%C3%A1nyi%20C3%BCgyrend_252_2018..pdf (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[21] http://www.uni-miskolc.hu/files/1068/HKR_2019_06_24.pdf (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[22] <https://ppke.hu/uploads/articles/34/file/Hallgato%CC%81i%20Jogorvoslati%20Szaba%CC%81lyzat.pdf> (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[23] <https://ppke.hu/uploads/articles/34/file/Hallgato%CC%81i%20Jogorvoslati%20Szaba%CC%81lyzat.pdf> (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

szabályozzák, egyes eljárási cselekményeket részletezve, mint ahogyan az Nftv. szövegével egyező módon szabályozza az intézmény az Ákr. alkalmazási körét is.^[24]

A Széchenyi István Egyetem szervezeti és működési szabályzatával szintén egységes a hallgatói keretrendszer, valamint a tanulmányi és vizsgaszabályzat. A norma az elsőfokú eljárás egyes típusait szabályozza, a rendelkezések jelentősebb része a jogorvoslatra vonatkozó szabályokat határozza meg.

A Szegedi Tudományegyetemen is külön Tanulmányi és vizsgaszabályzat, valamint hallgatói jogorvoslati szabályzat létezik, amely utóbbi 30 napos határidőt tartalmaz az elbírálásra. A tanulmányi vizsgaszabályzat a Tanulmányi Bizottság hatáskörébe utalja a tanulmányi ügyeket, amely testületek az ügyrendjüket maguk állapítják meg, így egyetemi szintű határidő az elsőfokú eljárásra itt sem található.^[25]

Már a fenti intézményi szabályzatokat megvizsgálva is az tapasztalható, hogy az egyes intézmények között lényeges eltérések vannak a tekintetben, milyen szabályzatban és milyen mélységben szabályozzák a kérelmek elintézését. A megvizsgált intézmények között hozzávetőlegesen egyforma arányban található olyan, amely a Hallgatói követelményrendszer (vagy tanulmányi és vizsgaszabályzat) keretében és olyan, amely külön szabályzatban tartalmazta a jogorvoslati kérelmek elbírálását. Ez utóbbi esetben jellemző volt a 30 napos határidő rögzítése.

Az elsőfokú eljárások lefolytatása még változatosabb képet mutat az eltérő szabályozások miatt. E körben egy esetben találkozhatunk a kérelmek generális jellegű és egyetemi szintű szabályozásával, a többi intézmény esetében az egyes eljárások szabályozása jellemző, vagy egyetemi szinten vagy a Tanulmányi Bizottság hatáskörébe utalva az ügyrendi szabályok megállapítását, amely így karonként eltérő eljárásrendet eredményez. Az ezen taxatív felsorolt eljárástípusokon kívül más jellegű és változatos kérelmekre nézve azonban már jellemzően nem adnak eligazítást a szabályzatok.

3. Megoldási javaslatok, összegzés

A fenti viszonylag kevés számú, ám reprezentatívnak tekinthető szabályzatot megvizsgálva is megállapítható, központi törvényi szabályozás hiányában az intézményi szabályok mélysége és jellege eltérő. Bár jellemző, hogy a viszonylag gyakori eljárástípusokra nézve (kreditelismerési kérelmek, kedvezményes vizsgarend stb.) az intézményi szabályok tartalmazzanak az elsőfokú eljárásra nézve is szabályokat, az is rögzíthető, hogy a hallgatói jogviszonyokban felmerülő más típusú és egyedi kérelmek esetén nem mindig található szabályozott eljárási rend, ami adott esetben jogbizonytalanságot okozhat és bírósági ügyeket is generálhat.

E körben érdemes visszautalni az Alkotmánybíróság 2005-ben hozott döntésére, ahol az indítványozó, az alapvető jogok biztosja is csak érintőlegesen foglalkozott

[24] https://adminisztracio.pte.hu/sites/pte.hu/files/files/Adminisztracio/Szabalyzatok_utasitasok/PTE_SZMSZ/5mell-tvsz20190322.pdf (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

[25] Elérhető: <https://www.u-szeged.hu/szabalyzatok> (letöltés dátuma: 2019. 06. 30.)

általában az intézményi eljárásokkal és inkább a jogorvoslati kérelmek ügyét érintette. Ugyanakkor a nevezett döntés meghozatalának idejében még nem volt annyira jellemző a kérelemre indult eljárások nagy száma sem, egyrészt amiatt is, hogy a kreditrendszer még éppen bevezetés alatt állt. Másrészt a kérelemre induló hallgatói eljárások még nem voltak annyira általánosak és intézményesítetten szabályozottak, hogy az elsőfokú eljárás szabályozásának hiánya tömeges problémát jelentsen.

A fent hivatkozott néhány ügyből is kitűnik azonban, a hallgatói jogviszonyokban egyre inkább jellemző az, hogy egyedi, nem tipikus ügyekben indítanak eljárást, amely eljárások egy részében bírósági kereset benyújtására is sor kerül.

Ezen ügytípusok legnagyobb problémája jelenleg is az elbírálás időtartamának meghatározása, illetve a hatásköri szabályok rögzítése. E vonatkozásban pedig a 27/2005. (VI. 29.) AB határozat rendelkezései és az ott megfogalmazott problémakör továbbra is irányadó lehet, hiszen az alapvető jogok biztosa által indítványozott eljárás általános jelleggel sérelmezte az intézményi elbírálás időkorlátjának hiányát, míg a döntésben a testület már a korábban meghozott intézményi döntés egyoldalú, időkorlát nélküli utólagos módosítását vizsgálta, amely miatt értelemszerűen a mulasztást a jogalkotó a jogorvoslati rendelkezések pontosításával orvosolta. A tipikusan kérelemre indult eljárások viszont nehezen értelmezhető jogorvoslatként. Hiszen míg az alkotmánybíróság eljárásnak alapjául szolgáló ügyben már megtörtént az intézményi díjak ügyében született téves döntés kijavítása, addig egy kedvezményes tanulmányi rend vagy kreditelismerés ügyében nincs ilyen előzménydöntés. Ez utóbbi esetekben ugyanis a kérelem nehezen értelmezhető akként, hogy az intézmény normál ügymenete is egy döntés az intézmény részéről, ráadásul ez utóbbi esetben azonnal a jogorvoslati eljárások szabályai szerint kellene eljárni.

E körben külön problémát okozott az Ákr. egyik legnagyobb újításának számító határidőszámítás átalakítása és a közigazgatásban megfogalmazott gyorsítás elve, amelyhez a felsőoktatási intézményeknek egyrészt az intézményi szabályok kapcsán alkalmazkodniuk kellett a megváltozott eljárási szabályokhoz és a hiátust saját szabályalkotással pótolni. Másrészt figyelemmel arra, hogy a hallgatói jogorvoslatok rendjének a közigazgatási eljárásoktól eltérő *sui generis* jogorvoslati szabályai vannak, így az ezzel kapcsolatos újítások nem hatottak ki a felsőoktatási intézményekre, más utaló szabályok által felhívott rendelkezésekben pedig ennyire markáns változás nem volt tetten érhető.

Ugyanakkor a felsőoktatási intézményektől nyilván nem várható el és nem is lenne alkalmazható egy kazuisztikus és valamennyi potenciális kérelmet esetileg szabályozó eljárásrend alkotása sem, azonban a hallgatói életviszonyok változása miatt az elsőfokú eljárás általános ügyintézési idejének a meghatározása mindenképpen javasolható lenne. E körben elképzelhető akár az a megoldás is, amely az intézményekre bízta a határidő megszabását, ám e tekintetben a szabályozási kötelezettség törvényi előírása különösen időszerű lenne, főként a kérelemre induló hallgatói eljárások kapcsán.

IRODALOM

- Balázs István (szerk.) (2017): *Közigazgatási eljárások*. Budapest, Debrecen University Press
- Boros Anita – Darák Péter (szerk.) (2017): *Az általános közigazgatási rendtartás szabályai*. Budapest, NKE
- Fazekas Marianna – Ficzere Lajos (szerk.) (1998): *Magyar közigazgatási jog. Általános Rész*. Budapest, Osiris.
- Fazekas Marianna – Ficzere Lajos (szerk.) (2006): *Magyar közigazgatási jog. Általános Rész*. Budapest, Osiris.
- Fazekas Marianna (2008): *A köztisztviselők szabályozásának egyes kérdései*. Budapest, Rejtjel.
- Hajas, Barnabás (2016): Általános közigazgatási rendtartás – Ket. kontra Ákr. *Új magyar közigazgatás*, 4. szám, 33–46.
- Nagy Marianna (2013): Felsőoktatási igazgatás. In: Lapsánszky András (ed.): *Fejezetek szakigazgatásaink köréből*. Budapest, Wolters Kluwer, 111-146.
- Petrik, Ferenc (szerk.) (2017): *Az általános közigazgatási rendtartás magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC.

Johan Sadeler (I): Politeia (1579)

Az államkormányzás allegóriája:

Johan Sadeler (I) *Politeia* (1579) című metszetének ikonográfiai értelmezése^[1]

I. BEVEZETÉS

Johan (Jan) Sadeler (1550, Brüsszel – 1600/1601, Velence) egy rézmet-széssel foglalkozó nagyhírű flamand dinasztiaiából származott. Maerten/Maarten de Vos (1532, Antwerpen – 1603, Antwerpen) kortárs flamand festő számos metszettervezetének kivitelezője volt, ezek egyike az 1579-es évszámmal szereplő *Politeia* című metszet,^[2] melynek bal alsó sarkában^[3] a következő olvasható: „I. SADELER F.[ECIT] ET EXCUDIT”, azaz „J.[OHAN] Sadeler készítette és metszette”, míg a kép jobb sarkában, „M.D. VOS I[N] VE[N]TOR”, azaz M[aerten] D[e] Vos, feltaláló szöveg áll. Az utóbbi név felett az évszám: 1579.

E két információ egyértelművé teszi, hogy ki volt a mű koncepciójának szerzője, illetve annak kivitelezője. Tudjuk, hogy de Vos és Sadeler szoros munkakapcsolatban álltak egymással az 1570-es évek közepétől, azokban az időkben is, amikor egymástól távol éltek.^[4] Sadeler 1579–1582 közt Kölnben tartózkodott, majd 1582–1586 közt Antwerpenbe tette át székhelyét.^[5] Később Mainz és Frankfurt am Main voltak életének következő állomásai.^[6] De Vos viszont, akit a Rubens előtti Németalföld legfontosabb festőjeként tartanak számon, szülővárosában, Antwerpenben töltötte életének döntő részét – leszámítva azokat az éveket, amikor Itáliában képezte tovább magát. Nagyjából 1551–1558 közt járt Itáliában tanulmányúton, és tudjuk azt is, hogy 1558-ban lépett be az antwerpeni

[1] A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, *A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés* című projekt Ludovika Kiemelt Kutatóműhely Programjának Államelméleti alap kutatás 2016/86) 2018-2016 NKE-AKFI) elnevezésű alprogramjának keretében a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

[2] A kép forrása: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=123179001&objectId=1549711&artId=1, (letöltés ideje: 2017. 07. 31.) A legjobb felbontású változatot lásd: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-7483>, (letöltés ideje: 2017. 07. 31.)

[3] A leírás jobb- és bal oldal szerinti felosztása nem szemből, a szemléltető irányából, hanem a heraldikai oldalak szerint, azaz a kép szemszögéből történik.

[4] Herrin, 2014, 333.

[5] Herrin, i. m., 336.

[6] Herrin, i. m., 336.

festőcéhbe.^[7] Az evangélikus hitet követő de Vos nemcsak hazai, hanem külföldi protestáns megrendelőknek is dolgozott, a németalföldi szabadságharc alatt (1566–1609) pedig számos *felkeléspárti metszettervet* is készített.^[8] Véleményem szerint ebbe illeszthető bele az 1579-es *Politeia* című metszet is, amely ugyan nem direkt módon, de aktuálpolitikai üzenetet is hordozott.

A metszet értelmezése mindeddig csekély figyelmet kapott tudomásom szerint a politikai ikonográfiában: mindössze két német nyelvű munka hivatkozik rá, de az egyik csak az említés szintjén. Nevezetesen a 2011-ben megjelent *Handbuch der Politischen Ikonographie* 1. kötetének *Demokratie* szócikkében kapott helyet a metszet, ami annak kapcsán fontos a szócikket jegyző Martin Warnke számára, hogy ezen szerepel az egyik olyan, viszonylag korai említése a demokráciának, mint kormányzati formának, ahol a demokrácia a klasszikus, arisztotelészi felosztással szemben (amit aztán a középkor is magáévá tett) már nem negatív, hanem pozitív jelentésben szerepel.^[9] A másik, igen figyelemre méltó, bár rövid elemzés, egy 2007-ben megjelent tanulmányban olvasható Bettina Brandt tollából, amely írás a *Begriffsgeschichte* műfajában a *politika* terminus jelentésének változását tárgyalja, és a szerző által görcső alá vett három ábrázolás egyike a jelen metszet.^[10] Mindazonáltal a metszet konkrét történeti kontextusát ez utóbbi írás sem elemezte, sőt, van olyan felirata, amit nem is említett meg Brandt (talán azért, mert a kép nem minden reprodukcióján látszik ez megfelelően), de amely ugyanakkor kardinális jelentőségű az értelmezés szempontjából. Mindezek után egy külön historiográfiai alfejezet a jelen írásban irreleváns lenne: a szakirodalom vonatkozó megállapításait így az elemzés során hasznosítom. Ezt megelőzően viszont szükséges tisztázni az ikonográfia fogalmát és az alkalmazott módszert, amit követni fogok.

II. IKONOGRÁFIAI ALAPVETÉS

Az ikonográfia, rövid meghatározással élve, a *képek és képi ábrázolások témájának* azonosításával, továbbá *szimbolikus jelentésének* feltárásával foglalkozó tudomány. Hagyományosan a művészettörténészek „felségterületének” számít (a művészettörténet egyik ágaként), de a történész sem nélkülözheti, függetlenül attól, melyik korszak történetét kutatja. A kora újkorban Európa-szerte a képi ábrázolások voltak azok a médiumok, amelyek a többség számára a hatalomra vonatkozó nézeteket közvetítették a templomokban elhangzó tanítások és a publikus rituálék mellett. A képek szerepe még nőtt is a (betűszedéses) nyomtatás 15. század közepén történt feltalálásával, minthogy a nyomtatott

[7] Porras, 2017, 131–133.

[8] Porras, i. m., 135.

[9] Warnke, 2011, 227–228.

[10] Brandt, 2007, 61–62.

anyagok több mint felét a 16. században, de a 17. század egy részében is, nem könyvek, hanem egy-két lapból álló, többnyire képeket is tartalmazó kiadványok, röplapok, plakátok, vallási és politikai gúnyrajzok, nem utolsó sorban metszetek stb., illetve a pamflet műfajába tartozó rövid írások tették ki. Nem lehet eléggé hangsúlyozni Roger Chartier megállapítását korszak vonatkozásában: „A nyomtatás kultúrája, a kép kultúrája volt.”^[11]

Terminológiai kérdés az *ikonográfia* és az *ikonológia* szavak használata, mint-hogy bizonyos szerzők szerint az előbbi csak leíró, illetve rendszerező jellegű tudomány, míg a mélyebb következtetések (a valódi üzenet) feltárása már az utóbbi privilégiuma. Ha történetileg vizsgáljuk e szavakat, akkor az *ikonológia* tekinthet vissza régebbi eredetre (ez volt a főcíme Cesare Ripa 1593-as művének: *Iconologia*), melynek szó szerinti jelentése „képekről való beszéd”, míg az *ikonográfia*, mely szó szerint „képleírás”, a 18. században keletkezett: a görög *eikon* latin változata, az *icon*, tehát teljesen általános jelentéssel, kép értelemben szerepel mindkét esetben. Az etimológia ekképpen nem visz közelebb annak eldöntéséhez, hogy vajon célszerű-e éles határt húzni a két terminus értelmezése és használata között, melynek kapcsán egyébként a módszer kialakítójának tekintett Erwin Panofsky sem volt következetes. Panofsky a vizuális művészet alkotásainak megértésében három szintet különített el, melyeknek az alábbi elnevezéseket adta, illetve a következőképpen jellemezte az egyes szintekhez tartozó problémaköröket:^[12]

(1) *preikonográfiai leírás: alakok, színek, kompozíció* tényszerű (mondhatni „látlet-szerű”) leírása;

(2) *ikonográfiai leírás: a téma, a stílusjegyek*, (ha lehetséges) a szerző meghatározása, mindenféle mélyebb jelentés keresése nélkül;

(3) *ikonográfiai értelmezés/ikonológiai analízis*: a mélyebb jelentés feltárása – tehát a *szimbólumok azonosítása*, azok forrásai, továbbá annak felfejtése, hogy a szerző mit akart szimbolikusan kifejezni, azaz miként használta a szimbólumokat az adott kontextusban. A kettős elnevezés oka az, hogy Panofsky eredeti (1939) álláspontját és az elnevezést is módosítva, már az ikonológiához sorolta ezt a harmadik szintet az elemzési módszerrel foglalkozó tanulmányának későbbi kiadásában (1955).

Panofsky hármas felosztásához Roelof van Straten, eredetileg (1985) hollandul írt munkájában, még hozzátett egy negyedik szintet is: Panofsky harmadik kategóriájánál az *ikonográfiai értelmezés* elnevezést tartotta meg, de ezt kiegészítette az *ikonológiai értelmezés* szintjével.^[13]

(4) *ikonológiai értelmezés*: Annak feltárása, hogy *miért, illetve „miért éppen így alkotta meg a művet a szerző”*, azaz mi volt a társadalmi, kulturális, történeti háttere? Továbbá, hogy milyen rejtett jelentéseket hordoz a mű, amelyek *nem álltak kifejezetten a szerző szándékában?*^[14]

[11] Chartier, 1989, 5.

[12] Panofsky módszerét kritikailag ismerteti: Straten, 1994, 22.

[13] Straten, 1994, 4, 18.

[14] Straten, 1994, 18.

Nyilvánvaló, hogy a szubjektivitás teljes egészében nem küszöbölhető ki az elemzési folyamat egyetlen fázisából sem, így a leírás és az értelmezés már csak ennek okán sem választható el egymástól. Éppen ezért, van Stratennel ellentétben, véleményem szerint nincs különösebb jelentősége annak, hogy élesen megkülönböztessük az ikonográfia és az ikonológia szavak használatát:^[15] a magam részéről szinonimáknak tekintem azokat és a továbbiakban is az előbbit fogom használni. Ugyanakkor a negyedik szint, mint külön értelmezési kategória elkülönítését (a szubjektivitás kapcsán említett megfontolás alapján is) feleslegesnek ítélem (különösen problémás a „mi nem állt kifejezetten a szerző szándékában” kitétel). Magát a „*Miért éppen így?*” kérdésselvetést, természetesen, abszolút relevánsnak tartom, de ez nem választható el a 3. szint „*Mit akart a szerző kifejezni?*” kérdésétől: ezeket ugyanis egy problémakörnek kell tekinteni. Végezetül pedig (mintegy álláspontom megerősítéséeként) érdemes rámutatni, hogy a Panofsky által kidolgozott (és van Straten által finomított) módszer nem valamiféle gyökeresen új elgondoláson alapult, minthogy annak lényegi elemeit már megtalálhatjuk Cesare Ripa *Iconologia* (1593) című művében. Ráadásul a főcímet magyarázó terjedelmes alcímben (és Ripa rövid elméleti bevezetőjében), nemcsak a szubjektivitás jelenik meg egyértelműen, hanem a „*képek leírása*” kifejezés is szerepel, ami eleve relativizálja a terminológiai szőrszálhasogatás létjogosultságát: „*ICONOLOGIA azaz különféle képek leírása (descrittione dell'imagini), amelyeket az antikvitásból feltalált vagy tulajdon leleményével megalkotott és magyarázatokkal ellátott a perugiai Cesare Ripa a Szent Mór és Lázár lovagja. Nem kevésbé hasznos, mint szükséges mű költők, festők, szobrászok és mások számára az emberi erények és bűnök, érzelmek és szenvedélyek ábrázolásához.*”^[16]

Ripa, attól függően, hogy az adott fogalmat (például szeretet, eretnokség stb.) jelölő szó az olaszban hím- vagy nőnemű volt-e, férfi-, illetve női alakban személyesítette meg az ABC sorrendbe rendezett tételeket. Részletesen leírta, hogy az adott allegorikus ábrázolás esetében milyen korú, termetű, ábrázatú, kéztartású stb. legyen a nő- vagy férfialak. Megadta a ruházat jellegét (díszes vagy egyszerű), annak színeit, a szükséges attribútumokat (tárgyakat, állatokat, növényeket), a kompozíciót (lásd Panofsky 1. pontját), majd egyenként megmagyarázta ezek jelentését az adott fogalom kontextusában (lásd Panofsky 3. pontját), sok esetben antik forrásokra is hivatkozva (lásd erre már a mű alcímét is). Ripa felhívta a figyelmet arra is, hogy az adott fogalomtól függően pl. ugyanaz az állat más-más jelentéssel bírhat: így a kígyó lehetett a bűn, de az okosság, vagy éppen a hatalom attribútuma is. Továbbá ugyancsak érdemes utalni arra, hogy Ripa némely esetben alternatív attribútumokat szerepeltetve több leírást is adott ugyanarra a fogalomra (például a *szerepcse, erő* esetében), ami megint csak a szubjektivitás általam már említett problematikáját veti fel.

[15] Straten, 1994, 18.

[16] Ripa, 1997.

Ripa műve számunkra azonban nemcsak az ikonográfiai módszer tekintetében fontos, hanem az allegorikus megszemélyesítés terén alkalmazott koncepciója miatt is: nevezetesen az adott fogalmat jelölő szó nyelvtani neme és a fogalom allegorikus megszemélyesítésének biológiai neme közti viszony folytán. Ez az elv érvényesül ugyanis, amint látni fogjuk, természetesen Ripától függetlenül, a majd másfél évtizeddel Ripa műve előtt keletkezett jelen metszeten is.

III. A METSZET IKONOGRÁFIÁJA

(1) Preikonográfiai leírás. A jobb felső sarokban, díszes, téglalap alakú keretben: *Politeia* felirat. A metszet alján, vízszintes vonallal elválasztva a középső résztől, a szerző és a „fetaláló” már említett neve a jobb, illetve a bal oldalon (a jobb oldali név felett az 1579-es évszám) közöttük pedig a következő felirat:

*Constituuit rerum formas Politeia serena,
Si bona dat Regem, qu[a]e si perversa, Tirannum.
„A fenséges Politeia alkotja meg a dolgok formáját.
Ha jó, akkor Királyt ad, ámde, ha rossz, akkor Zsarnokot.”*

A kép középső részének függőleges, mértani felezővonalában elhelyezkedve: nyitott baldachin alatt (valószínűsíthetően) egy kőtrónon ülő, balra tekintő, egész alakos, viszonylag egyszerű (antik mintát követő) ruházatú fiatal nő, akinek befont és kontyot képező hajában diadémszerű dísz látható. A nőalak lefelé tartott, enyhén hajlított jobb karjával egy különböző rovátkás beosztással ellátott mérőrudat támaszt a jobb vállához, ahol a kéz három ujját (hüvelykujj, mutatóujj, középső ujj) mintegy kisaraszt formázva, a rovátkákra helyezi. A mérőrud alsó vége egy fekvő férfi jobb lábának térdhajlatánál érintkezik a földdel. A nőalak tekintete a majdnem vízszintesen tartott, kinyújtott bal kezében levő, három részre osztott kőtáblára irányul. A két párhuzamos vízszintes vonallal tagolt kőtáblán, felülről lefelé, a következő feliratok láthatók: REGNU[M], ARISTO/CRATIA, DEMO/CRATIA.

A nőalak jobb oldalán, a láb vonalában a kép szélén: INDIGES/TA MO/LES (alaktalan/tagolatlan massa).

Ez utóbbi felirat mellett, illetve felette és alatta, különböző, egyértelműen azonosítható valamint pontosan nem azonosítható mérőeszközök sokasága, némelyiken római és arab számok láthatók. A tárgyak (az azonosítási nehézségek miatt a teljesség igénye és a pontos elhelyezkedés nélkül) a következők: vonalzó, szögmérő, különböző méretű sziták, a legnagyobb szita peremén két római szám: XIII, alatta II; két különböző méretű hordó, egy vizeskanna, rajta egy arab 4-es szám, illetve egy római X-es szám, a kanna pedig egy azonos hosszbeosztással tagolt, lécre hasonlító tárgyon áll; végül pedig egy gömb, egy kosár valamint egy legyezőre hasonlító tárgy, rajta a következő arab számokkal: 6,7,8.

A nőalak bal oldalán, a kőtrón elülső, felül boltívet formázó részén a felirat: COMMU/NE BO/NUM (*Közjó*). A felirat előtt két merőeszköz, melyből az egyik egy kétserpenyős kézimerleg (*libra*).

A nőalak lábai előtt egy bal karjára támaszkodó, oldalfekvő helyzetben levő, csúnya, öreg, rendezetlen hosszú hajú férfi, akit a nőalak jobb lábával, a férfi tomporára lépve tart ebben a pozícióban. A férfi bal karjának alsó részére akasztott, földön levő kosárból különböző nyakláncok borulnak éppen ki, hajlított jobb karja alatt pedig három kis zsák látható, amiket igyekeznek magához szorítani, az egyikből (melyből egy törszerű tárgy markolata áll ki) pénzürmék hullanak a földre. A férfinél levő zsákok alatti felirat: LIVOR (*Irigység*).

(2) Ikonográfiai leírás. Minthogy a mű szellemi szerzője ismert, amit maga a metszet is közöl, a kor szóhasználatának megfelelően „feltalálóként” említve Maerten de Vost, ráadásul évszám is szerepel a metszeten, így a szerző- és *kormeghatározás* kérdése fel sem vetődik. A *téma* pedig egyértelműen *politikai*, amit a *Politeia* feliraton kívül maga a *latin nyelvű magyarázat* és a *közjó* (*bonum commune*) kifejezés, illetve a *jó kormányzati formák* felsorolása is alátámaszt. Továbbá tudjuk, amint a bevezetőben már említettem, hogy de Vos evangélikusként a németalföldi felkelők pártján állt, sőt ilyen metszetekhez tervek is készített, és csak azután került válaszút elé, hogy 1585-ben a katolikus Alessandro Farnese, Párma hercegének csapatai egy éves ostrom után elfoglalták Antwerpent: ekkor úgy döntött, hogy inkább áttér a katolikus hitre, mintsem elhagyja szülővárosát.^[17] Később pedig az új kormányzat számára is készített alkotásokat.^[18] Mindezek alapján az ikonográfiai leírás szempontjából alapvető információk rendelkezésünkre állnak. Ha a megbízó személye és konkrét szándéka is ismert lenne, amire nem találtam utalást, akkor majdnem teljes képet kaphatnánk a metszet keletkezéstörténetéről.

(3) Ikonográfiai értelmezés. A metszet, a szimbolizmusban elfoglalt műfaját tekintve, valóban az *emléma*, azaz a *jelkép* műfajához tartozik, ahogy arra Bettina Brandt rámutatott.^[19] Brandt szerint e metszet is az egyik darabja az ún. „fogalomkép” (*Begriffsbild*) műfajának, amely képek „felélesztették a görög-római politikai szóincset, és mint legtöbbször a tudós allegóriák esetében, az *antik tudásállomány tradícióját*”.^[20] E megállapítás utolsó eleme igen fontos, amint látni fogjuk, mégpedig azért, mert éppen az a felirat maradt ki Brandt cikkéből (a nőalak jobb oldalán, a láb vonalában), a kép jobb szélén található INDIGES/TA MO/LES, amely egyértelműen ilyen vonatkozással bír. (Ráadásul e sor rejtett jelentése a metszet kontextusában párhuzamba állítható a korban ugyancsak jól ismert egyik bibliai passzussal.)

[17] Porras, i. m., 135.

[18] Porras, i. m., 135.

[19] Brandt, i. m., 61.

[20] Brandt, i. m., 61. (Kiemelés tőlem: S. E.)

Kezdjük az elemzést magának az *emblema* műfajának a bemutatásával, minthogy ennek struktúrája adja a metszet alapvető strukturális logikáját. Ha ma az *emléma* szót halljuk, akkor valamiféle képi ábrázolásra asszociálunk, például az autómárkák kapcsán. Azonban annak, amit latinul *emblem*nek, magyarul pedig *jelkép*nek nevezünk, eredetileg, nem is volt köze a *kép*hez. Az *emléma* ugyanis eredetileg reneszánsz irodalmi műfaj volt,^[21] s a legelső *emléma*k, amelyek latinul íródtak, nem tartalmaztak képeket, mint Andrea Alciato eredeti kézírata (*Emblematum liber*) sem. Egy *mottó*ból és egy verses formába öntött rövid magyarázó szövegből, azaz egy *epigrammából álltak*.

Alciato művének nyomtatott kiadásában (1531) azonban már képek is szerepeltek, a 16. század folyamán pedig ennek mintájára hamarosan kialakult az *emléma* „klasszikus formátuma”, amely három részből tevődött össze: *mottó* vagy *felirat* (*motto/inscriptio*), középen egy *kép* (*pictura*), valamint egy *rövidebb vagy hosszabb verses illetve prózai magyarázó szöveg* (*subscriptio*) amelyek kölcsönösen értelmezték egymást.^[22] Ugyanakkor a *jelképek* már a 16. században is nemcsak latinul íródtak, hanem megjelentek a nényelven írt *jelképkönyvek*. A század előrehaladtával és a kidolgozás minőségének javulásával – ez utóbbi tényező a jelen metszet esetében különösen fontos számunkra – aztán a *kép kezdett dominálni* a három elem közt. A *kép* illetően dominanciája magyarázza a manapság már evidens *emlémakép* asszociációt.

Cesare Ripa már említett *Iconologia*ja is *jelképkönyv* volt, csak ebben nem *mottók*, hanem *fogalmak* (*inscriptio*) szerepeltek, és mivel útmutatóként szolgáló *kézikönyv*nek íródott, így nem verses, hanem *prózai magyarázatokat* tartalmazott, és a kor művelt társadalmának beszélt nyelvén, olaszul jelent meg (az 1593-as kiadás még képek nélkül). A jelen metszet is alapvetően a később Ripa által népszerűsített koncepcióba illeszkedik, a *szó* (az általa jelölt)/ *fogalom* (és annak *allegorikus megszemélyesítése azaz a* – *kép* – *magyarázat* hármassággal. A szó szerepe az volt, hogy „az alak beazonosítását szolgálja”, ugyanakkor megnevezze „a képi híradás fókuszát”.^[23] A jelen esetben azonban egy sokkal komplexebb *jelképpel* van dolgunk, mint általában, leginkább azért, mert igen rövid a magyarázó szöveg. A *szimbolikus jelentés megfejtéséhez* tehát nem elég egyedül a *subscriptio*, hanem *a kép egésze* és annak *horizontális szegmense* adja meg az értelmezés teljességét. Ugyanis a metszet, bár rendelkezik az *emléma* klasszikus hármasságával, emellett egy *horizontális értelmezési síkkal* is bír. Az nyilvánvaló, hogy a *Politeia női alakban* történő *allegorikus megszemélyesítésével* állunk szemben: ez viszont elengedhetetlenné teszi, hogy ne csak szűk értelemben a politikai fogalmak, hanem általában véve az elvont fogalmak *allegorikus megszemélyesítésének sajátosságairól* is ejtsünk néhány szót, történeti áttekintésbe ágyazva, még mielőtt magának a *Politeianak* a konkrét jelentését megfejtենék.

[21] Raybould, 2005, 252.

[22] Raybould, i. m., 249.

[23] Brandt, i. m., 61.

A nyugati keresztény kultúrkörben az antikvitástól kezdve a középkoron át egészen a kora újkorig (sőt, még azon túl is) megfigyelhető, hogy a „megszemélyesítések szinte kivétel nélkül a női nemet használták modellként”.^[24] A megszemélyesítések „biológiai nemhez való kötésének” egyik legközvetlenebb oka maga a nyelv, azaz a „nyelvi nem” volt: nevezetesen mivel „a latinban az elvont fogalmak általában nőneműek, így azok megszemélyesítései is női alakot öltenek”.^[25] Mindazonáltal a nőalakban való megszemélyesítés népszerűségét nem lehet pusztán a nyelvi nem hatásával magyarázni. A jelenség okának további háttere két későantik/koraközépkori szerző, Prudentius és Martianus Capella munkásságának a középkori kultúrára és oktatásra gyakorolt hatásában keresendő: az *erények és bűnök*, illetve a „*hét szabad művészet*” allegorikus irodalmi ábrázolásában a *női megszemélyesítés* módszerét alkalmazták. (Így például Sadeler esetében is találkozhatunk a *Dialektikának* mint a „*hét szabad művészet*” egyik diszciplínájának illetően allegorikus ábrázolásával.) A két említett klasszikus szerző hatására a női test nemcsak az *irodalomban*, hanem az *oktatásban* és a *művészetekben* is a „*megformálás alakjának*” *modellje* lett (az allegóriához ugyanis jól illik a női alak, „minthogy jól felékesíthető”),^[26] amire még a két kulcsszó, a *figura* és az *allegoria* nyelvtani neve is ráerősített. Az itt elmondott kulturális, hermeneutikai tényezők hatására meggyökeresedő *női megszemélyesítés* aztán már mintegy *irányadóvá, iránytűvé* vált: egy olyan beállítódást alakított ki, hogy az allegorikus megszemélyesítést döntően a női alakkal társították,^[27] s ez alapvetően nem változott meg a kora újkor folyamán sem.

Mindazonáltal a nőalakban történő allegorikus megszemélyesítés nem vált kizárólagossá, amint Ripa esetében ezt részletesen vázoltam, és ugyanezt látjuk az elemzett metszeten is. A görög *Politeia* nőnemű szóként való azonosítását az alsó felirat (is) egyértelművé teszi, a főnév és a melléknév egyeztetéséből eredően. Míg tehát a *Politeia* nyelvtani neve valamint allegorikus megszemélyesítése is nőnemű, addig a *Livor* (*Irigység*), amely eredendően is latin szó, hímnemű a latinban. Ennek megfelelően pedig a *Livor* képen látható allegorikus megszemélyesítése is a *férfialakot* alkalmazza.

A *Politeia* fogalmának női alakban történő allegorikus megszemélyesítése azonban mélyebb okokra vezethető vissza, mint pusztán maga a *Politeia* szó nyelvtani neve és az *allegorikus megszemélyesítés*ről az előbbieken vázolt kultúrtörténeti hagyomány. Az allegorikus megszemélyesítés politikai vetülete, nevezetesen a politikai közösség női alakban való ábrázolása kapcsán^[28] ugyanis nem kerülhető meg a késő-középkori politikai teológia hatása: azaz *teológiai fogalmak kölcsönzése/kisajátítása világi, politikai célra, valamint új, főként jogi tartalommal való*

[24] Denny-Brown, 2006, 647.

[25] Denny-Brown, i. m., 649.

[26] Gessert, 2015, 125.

[27] Denny-Brown, i. m., 649.

[28] Erre a problematikára összefoglaló jelleggel a középkor- és kora újkorra részletesen lásd: Sashalmi, 2017.

megettöltése. Nevezetesen arról van szó, hogy a királyságra, mint saját jogán létező jogi entitásra, a 14–15. században már egyértelműen úgy tekintettek, mint a *király feleségére*.^[29] Az az eszme pedig, hogy a király házasságban él a királyságával, annak a bibliai képnek az átvétele volt, amely szerint *Krisztus (Christus)* a férj, az *Egyház (Ecclesia)* pedig a feleség – a bibliai képpel ráadásul még a két szó latin nyelvtani neve is teljes összhangban van. További lökést adott ugyanakkor a politikai közösség nőalakban való megszemélyesítésének, hogy a késő középkorban a *Respublicat* használták mindenféle *politikai közösség* leírására, függetlenül a kormányzati formától. Ez pedig, minthogy *nőnemű főnév* a latinban, erősítette a politikai közösség nőalakban való megszemélyesítését, és ugyanezt az asszociációt mélyítette el az is, hogy a *Respublicat* *jogi személyként* fogták fel a jogászok, amit viszont a szintén nőnemű *persona ficta* szakszóval jelöltek a 13. századtól. Minthogy pedig a 16. század végére a *Politeiat* éppen a *Respublica* terminussal adták vissza, ha latin megfelelőt kellett rá keresni,^[30] ezzel a kör be is zárult: a *Politeia* női alakban való megszemélyesítése a legtermészetesebb ikonográfiai megoldás volt. Mindehhez társult még az, hogy a reneszánsz idején, a kialakuló *natiokat*, antik hatásra, szintén női alakban ábrázolták: az antik előképek mellett, mint például Britannia esetében, főként Minerva alakját véve alapul.^[31]

Mindaz, amit az előbbieken vázoltam, jól rámutat arra, hogy az államról többnyire „antropomorfikus módon beszélünk”: ebben az értelemben pedig az állam „*test, személy és aktor*”:^[32] és amikor *személyként és aktorként* jelenik meg, ez esetben az *allegorikus megszemélyesítést* alkalmazzuk. De miért van szükség az állam esetében allegorikus megszemélyesítésre? Michael Walzer immár klaszszikussá vált megállapítása szerint az állam nem olyan dolog, amely fizikailag érzékelhető az alattvalók, az állampolgárok számára, azaz nem látható, nem tapintható: „Az állam láthatatlan. Meg kell *személyesíteni*, mielőtt láthatóvá válik, *szimbolizálni* kell, mielőtt szerethető lesz, *el kell képzelni, mielőtt fel lehet fogni*.”^[33]

Nézzük meg ezután a két allegorikus alak, a *Politeia*, illetve a *Livor* történeti aspektusait, ugyanis majd ennek ismeretében tudjuk azokat a konkrét kontextusban értelmezni a kép egésze szempontjából. A *politeia* Arisztotelésznél többféle értelemben szerepel.^[34] Az egyik a kormányzati formák általa alkalmazott felosztásában (monarchia-zsarnokság, arisztokrácia-oligarchia, politeia-demokrácia) a *sokaság olyan uralmát* jelenti, amely a *közjóra* irányul, és amelynek elfajzása, ellenpontja a demokrácia. Nyilvánvaló, hogy a *Politeia* mint konkrét *kormányzati forma* jelentés itt egyértelműen kizárható, hiszen a demokrácia az, amely jó kormányzati formaként szerepel a metszeten, és éppen a *politeia* helyén.

[29] Sashalmi, 2017.

[30] Wolff, 2014, 803. http://press.princeton.edu/chapters/s4_10097.pdf (letöltés ideje: 2017.10.20.)

[31] Sashalmi, i. m.

[32] Ringmar, 1996, 440.

[33] Walzer, 1967, 194. (Kiemelés tőlem: S. E.)

[34] Wolff, i. m., 803.

A *politeia* másik, kevésbé közismert jelentése Arisztotelésznél azonban a kormányzat rendje/struktúrája a poliszban, azaz amit leginkább a *constitutio*, azaz „alkotmány” szóval lehet visszaadni.^[35] A *politeia* ezen utóbbi jelentése, persze, nem érdektelen számunkra, viszont a metszet komplex üzenetének esetében, amint látni fogjuk, ez a jelentés sem releváns. Azt kell ugyanis megvizsgálni, hogy a *kora* újkorban milyen jelentésekkel bírt a *politeia*: egyrészt akkor, ha *latin* terminusokkal akarták visszaadni a jelentését, másrészt a kialakuló *népnyelveken*. Ez utóbbi bizonyos szempontból még fontosabb is, különösen, ha magyarázat is kapcsolódik hozzá.

A *politeia* egyik jelentése a 16(-17.) században a *kormányzat struktúrája* (*constitutio*), a másik viszont maga a *politikai közösség* volt.^[36] Mivel „a klasszikus latin szerzők számára a politikai rend fogalmát a *res publica* fejezte ki”, így ők ezt tették meg a *politeia* latin megfelelőjének.^[37] A *politeia* további jelentésére nézve illetéknéppen a *res publica* késő-középkori jelentésbővülése volt hatással. A *Respublicat* (sic) ugyanis, illetve ennek népnyelvi változatait az angolban (*common-wealth, common-weal*) és a franciában (*république*), a késő középkori hagyomány alapján már egyértelműen a *politikai közösségre*, a 16. század vége felé pedig kijelenthetjük, hogy az *államra* (is) használták, tekintet nélkül a kormányzat formájára.^[38] Ennélfogva a *Politeia* és a *Respublica* (az „alkotmány” értelmén túl) ebben a jelentésben, azaz *politikai közösség/állam* értelemben is csereszabatos lett. Mivel pedig „a határvonal a *respublica* különböző jelentései közt sem egyértelmű, sem elfogadott nem volt”,^[39] így értelemszerűen ez vonatkozik a *politeiara* is.

A többféle jelentés tényének elfogadása alapvető, minthogy ez fontos jellemzője volt a Régi Rendnek. A Régi Rend ezen aspektusára, a széles értelemben vett „politikai” szókészletre is igaz az, amit James Collins általános jelleggel úgy fogalmazott meg, hogy el kell felejtenünk a mai ember koherenciára épülő gondolkodásmódját, és „el kell fogadni az ellentmondásokat, inkonzisztenciákat, egy olyan rendszer társadalmi és politikai realitását, amely nem az ez *vagy* az közti választáson, hanem az ez *és* az egymás mellettségén alapult”.^[40]

A metszeten a nőalakban megszemélyesített *Politeia* egy trónon ül, ami a hatalom jelképe, ugyanúgy, mint a fején levő diadém, valamint a baldachin, továbbá a „fenséges” jelző. A trón oldalán szereplő felirat, a *bonum commune* azt mutatja, hogy „uralma a polgári közösségen alapul”.^[41] Így a *Politeia* megnevezés (*inscriptio*) és a képen (*pictura*) szereplő allegorikus nőalak (*figura*) együttes értelmezése akár ez is lehetne: a politikai közösség/állam allegóriája, amely három

[35] Wolff, i. m., 803.; Ribbentrop, 2014, 16.

[36] Wolff, i. m., 803.

[37] Ribbentrop, i. m., 16.

[38] Sashalmi, 2015, 64–65.

[39] Brett, 2015, 33.

[40] Collins, 1996, 4. (3. l.)

[41] Brandt, i. m., 61.

olyan kormányzati formában léteznek, amely a közjóra irányul. A harmadikként azonosított ilyen kormányzati forma a *demokrácia* volt, ami egyrészt a fogalom egyértelmű felértékelődését mutatja, minthogy negatív kormányzati formából pozitívvá lépett elő – ugyanakkor „ez elővigyázatosan történt, mivel a vertikális felsorolásban a demokrácia csak az alsóbb rangot foglalja el”.^[42]

Mégsem az iménti, vagy talán pontosabb úgy fogalmazni, hogy *nem csak ezt a jelentést* hordozza jelen esetben a *Politeia* a metszet komplexebb értelmezése szerint. Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy a *politeat* már a klasszikus korban *politia* alakra latinositották, de a két különböző szóalak magát a korábban említett jelentéseket nem befolyásolta. Viszont a *politia* szónak a 15. század végén, Németalföldön megjelentek népnyelvi változatai, *politie*, *policie*, *policey* (majd később a Német-római Birodalom területén *polizei*) alakban: azonban a *politia* és a belőle képzett, imént idézett terminusok a 16. századra már egy új jelentést hordoztak: a *legszélesebb értelemben vett kormányzást* értették alatta.^[43] A *bona politia*, vagy egyszerűen a *politie* (*policie*) a *jó kormányzás*, azaz a *bona administratio* szinonimája lett.^[44] Olyan *tevékenység*, amely a *közjó* elérését célozta, mégpedig hangsúlyosan a *jog eszközeivel*, aktív törvényhozói tevékenység révén. Erre a tevékenységre vonatkozik az angol *policy* szó, amelynek korábbi írásmódjában, *policie*, jól tetten érhető a szó eredete.^[45]

Kiválóan bemutatható a szóhasználatban bekövetkező változás Thomas Floyd 1600-ban kiadott munkájában, amely azért is fontos számunkra, mivel a görög *Politeia* a latin *Respublica* értelmét angolul magyarázza el, ezáltal a különböző jelentésaspektusok jól elkülöníthetők.

“A *politikai közösség/állam* (*common wealth*) egy élő test... Avagy, ahogy némelyek mondanák, a *politikai közösség/állam* (*common wealth*) egy gyülekezet vagy a lakosok sokasága. Ezt a szót, hogy *common wealth*, a latin *Respublica* szó után nevezik így, ami mintegy a *nép ügyeit* (*res populica*) jelenti. Amit pedig a latinok a *politikai közösség/állam* avagy a *politikai társadalom kormányzatának* (*government of a common wealth, or of civill societie*) neveznek, és amit a görögök *politikai kormányzatnak* (*politicall government*) hívnak, az a görög *Polutia* szóból származik, ami egy város *kormányzatát és jogállapotát* jelenti (*regiment and estate of a citie*), melyet a méltányosság rendje és a józan ész ural, és ez az a dolog, ami leginkább megfelel és hozzátartozik jelen értekezésemhez és célomhoz; minthogy az a rend és jogállapot, amellyel egy vagy több várost kormányoznak,

[42] Brandt, i. m., 61–62. Ugyanakkor 1583-ban már egy olyan értekezés jelent meg, amely a *demokráciát* tartotta a legjobb kormányzati formának és a svájci példát ajánlotta követendőnek az Egyesült Tartományok számára. Gelderen, 1992, 189–190.

[43] Erre összefoglalóan lásd: Ribbentrop, i. m., 16–36., és Maier, 2009, 139–142.

[44] Campesi, 2016, 99.

[45] Az újabb jelentés, egyben *jelentésszűkülés*, a 18. század vége felé pedig az volt, hogy a *politie* a *rendfenntartás, bűnüldözés* (*police, Polizei*) fogalmával fonódott össze, azaz ahogy a mai értelemben ismert.

igazgatnak és elrendeznek, kell hogy minden társadalom célja is legyen, kellő rendszabályozással vagy *politika folytatásával (policy)*.^[46]

Éppen ez a dinamikus jelentés, a *politika mint kormányzati tevékenység* érhető tetten a metszet *horizontális síkján* és az angol *policy* szó korabeli jelentésében: az angolban ugyanis, szemben magyarral jól megkülönböztethető a *politics* és a *policy* szemantikailag eltérő használata. A metszeten a jogot szimbolizáló tárgyak „a politikát mint eljárást tematizálják”.^[47] A *szögmérő*, a *vonalzó*, a mérőrúd egyértelműen a jogra utalnak a képen (mint ahogy jelen esetben ugyan az ábrázoláson nem szereplő szabályos geometrikus formák is): ezek a korban általánosan a jog vizuális megjelenítésére szolgáltak, a *helyes mértékkel való mérést* fejezték ki. Ugyancsak a jog (pontosabban az igazságosság) vizuális megjelenítésére szolgál a *szita: a dolgok megrostálás révén történő szétválasztására* utalva.

A metszet üzenete azonban túl is megy a *politia* korabeli, előbb említett felfogásán. Ugyanis *nem kizárólag a jó kormányzást* érti a *politia* értelemben használt, de még *Politeianak* nevezett (*Politea név – politia/politie tartalom*) tevékenység alatt, mivel az államkormányzást, mondhatni, értéksemlegesként fogja fel. Azaz a kormányzás „önmagában véve nem pozitív vagy negatív, hanem mindkét irányban kihathat.”^[48] Amennyiben jól történik, tehát a *közjó érdekében*, akkor igazságos kormányzat keletkezik. Erre, az igazságosságra utal a közjó melletti mérleg is. Aquinói Tamás szerint ugyanis, ha a kormányzat a közjóra irányul, akkor igazságos, és ha ez a kormányzat egy személyt illet meg, akkor azt királynak hívják. Ez esetben *regnum*, azaz *királyság* a kormányzati forma. Ha viszont az államkormányzás rossz, akkor zsarnok(ság) lesz az eredmény. Ugyanakkor a metszet a monarchia mellett „egy hierarchikusan tagolt választékot kínál fel,”^[49] más kormányzati formákat is legitimnek tartva a monarchián kívül.

Az államkormányzás célja ugyan a közjó, de „emellett a helyes mértékért is felelős, és a harcért az általánosan káros dolgok ellen”.^[50] A nőalak képezi a közepet, azaz a közvetítést „a jog és annak mérése, valamint a kiosztás között”.^[51] Ezen a ponton lép be az az elem, amely elkerülte a szerző figyelmét: az *indigesta moles*,

[46] “The *Commonwealth* is a living body [...] Or as some would have it, a common wealth is a congregation, or a multitude of inhabitants...This word *Common wealth* is called of the Latine word, *Respublica*, quasi res populica, the affaires of the people: which the latines call the Government of a common wealth, or of a civill societie, and is termed of the Grecians a *politicall government*, derived of the Greeke word *Polutia*, which signifieth *the regiment and estate of a citie*, disposed by order of equitie, and ruled by moderation of reason, which answereth and concurreth most fitly to this, my present discourse & purpose, as the order & estate wherby one or many townes are *governed, administered, ordained*, to that end, that *every societie* should by due order or *policie* be framed.” (Floyd, 1600, 1–4. <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A01013.0001.001/1:5?rgn=div1;view=fulltext>, (letöltés ideje: 2017.07.31.) (Kiemelés tőlem: S. E. Az idézett angol szöveg az eredeti kiadás betűhív változata.)

[47] Brandt, i. m., 62.

[48] Brandt, i. m., 62. (Kiemelés tőlem: S. E.)

[49] Brandt, i. m., 62.

[50] Brandt, i. m., 62.

[51] Brandt, i. m., 62.

azaz *alaktalan/tagolatlan massa* problematikája, amely azonban a körülötte levő, jogra utaló tárgyakkal együtt értelmezendő. Mielőtt ennek konkrét értelmét felfejtenénk, ismét szükséges egy kitérő a terminus eredetére vonatkozóan. Ebben érhető igazán tetten, bár rejtett módon, az antik tradíció felelevenítése, ugyanis a kifejezés Ovidius *Átváltozások* című művében szerepel.

„Tenger s föld, s mindent takaró égboltnak előtte mind e világ kerekén egyarcú volt az egész nagy természet: *chaos*, így hívták: csak nyers *kusza halmaz*; csak tunya súly: egymásra sodort, s még össze nem illő magvai nem jól összetapadt elemek tömegének.” (Metamorphoses I. 5–9, Devecseri Gábor fordítása) („Ante mare et terras et quod tegit omnia caelum unus erat toto naturae vultus in orbe, quem dixere *chaos*: rudis *indigestaque moles* nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem non bene iunctarum discordia semina rerum.”)^[52]

A kifejezés jól ismert volt a kor humanista műveltségű társadalma előtt. Elegendő utalni arra, hogy a *flamand* Joachim Fortius Ringelberg, összegyűjtött műveinek (*Opera*) 1531-es kiadása dedikációs előszavában (melyben a *Chaos* című rövid írása is szerepel) a következőt írta. Ovidiusra hivatkozott, mint tekintélyre a *chaos* kapcsán, mégpedig azt megindokolandó, hogy miért szerepelnek „ennyire különböző és kevés belső koherenciát mutató írások” a művében: bizonyítékként idézi Ovidius verssorait, a *rudis indigestaque moles*sel indítva.^[53]

Az *alaktalan/tagolatlan massa*^[54] jelen esetben a társadalomnak egy olyan, mondhatni a szervezett állapotot megelőző tagolatlanságára utal, amely a jogviszonyok nélküli állapotot jellemezi. Ugyanakkor az *alaktalan/tagolatlan massa* kifejezés ovidiusi értelmezése, valamint az ábrázolt tárgyaknak a kormányzás kontextusában történő, már említett interpretációja kapcsán nem kerülhető meg az a bibliai passzus, amely meggyőződésem szerint itt szintén alapvető. Azokról a sorokról van szó a *Bölcsesség könyvéből*, amelyek az olyan műveltséggel rendelkezők számára, mint de Vos, szintén közismertek voltak:

„Mindenható kezed, amely a világot alaktalan anyagból formálta ki... (omnipotens manus tua, quae creavit orbem terrarum ex materia invisibilis) [...] De te mindent mérték, szám és súly szerint rendeztél el.”^[55] (Bölcs. 11.17.)

Ez az értelmezés, amennyiben megállja a helyét, egyrészt kiválóan rávilágít az antik és a keresztény kultúra ötvöződéseire, másfelől viszont az államkormányzást, mondhatni, a földi Isten szerepében tünteti fel. Mindenesetre a kétsoros latin magyarázat első része, „a dolgok formájának megalkotása”, a nőalak kezében tartott mérőruddal, teljesen harmonizál ezzel a szereppel. Továbbá ezen értelmezés

[52] Id. Molnár, 2014, 25. (Kiemelés tőlem: S. E.)

[53] MacPhail, 2014, 7.

[54] Molnár Dávid a „rendezetlen tömeg” kifejezéssel fordítja az *indigesta molest*, és megjegyzi, hogy az *indigesta* szó szerinti jelentése *megemésztetlen*, ami érzékletesen adja vissza azt, hogy egy egyenmű „tömb” „nem bomlott még darabokra”. (Molnár, i. m., 25.)

[55] „Augustinus szintén a költőkre utal, akik szerinte a káoszt »valami faj, minőség, kiterjedés, szám, tömeg, rend és megkülönböztethetőség nélküli zűrzavarnak« írják le.” (id. Molnár Dávid, i. m., 24.) (Kiemelés tőlem: S. E.)

szerint nemcsak a korábbiakban említett, jogra utaló tárgyak nyernek mélyebb értelmet, hanem ezen túlmenően a tárgyakon szereplő számok és a különféle súly- és úrmértékek is. Így joggal feltételezhetjük, hogy nem véletlenül került a kannára a két szám: a 4 és a X. A keresztény numerológiában az első a négy evangéliumot, míg a második a Tízparancsolatot jelképezte.^[56] Ugyancsak ez a helyzet a legyezőszerű tárgyon szereplő 6, 7, 8 számokkal is. „A 6 a teremtés és tökéletesség száma, ami az isteni hatalmat, fenségességet, bölcsességet, szeretet, könyörületeséget és igazságosságot szimbolizálja.”^[57] A 7-es szám, többek közt, a teljesség és tökéletesség száma.^[58] A 8-as pedig a feltámadás és az újjászületés száma (ezért is nyolcszög alakúak a keresztelődmedencék).^[59] A nagy szitán szereplő római szám, a XIII-as „a hitetlenséget és árulást”, míg a római II-es Krisztust, az ő két (isteni és emberi) természetét jelképezi, ezáltal pedig a szita kontextusában a rossz és a jó elválasztását.

Végül már csak két kérdés maradt hátra. 1) Miért kizárólag a király-zsarnok kettősség jelenik meg a magyarázó szövegben? 2) Mi a *Livor* konkrét jelentése? A két problémakör, amint látni fogjuk, szorosan összekapcsolódik a *Livor* mint *zsarnokság* értelmezésén keresztül.

Ami az első kérdést illeti, a háttérteret a németalföldi szabadságharc (1566–1609) azon szakasza képezi, amikor a metszet készült. Ugyanis 1579-ben a többségében katolikus déli tartományok megkötötték az *arrasi uniót*, és a megmaradtak a spanyol korona hűségén, viszont erre válaszul 7 északi protestáns tartomány (hivatalosan: az Egyesült Tartományok – közkeletű néven Hollandia) az *utrechtii unió*ba tömörült, és tovább folytatta a harcot. A spanyol koronától való elszakadást csak 1581-ben deklarálták az Egyesült Tartományok, és egy ideig még igyekeztek maguknak uralkodót keresni, minthogy a kor a legjobb kormányzati formának a monarchiát tartotta. Csak azután lett az Egyesült Tartományok államformája köztársaság, miután senki nem vállalta, hogy az elszakadt tartományok uralkodója legyen.

Ugyanakkor, éppen a felkelés ezen szakaszában, 1576 (Antwerpen és más városok kifosztása) és 1581 közt erősödött fel a II. Fülöp spanyol király elleni pamfletirodalom, amelyben visszatérő elem volt, hogy a királyt (és a spanyolokat) zsarnoksággal vádolták,^[60] és a fegyveres ellenállási jogot a tartományok a zsarnokkal szembeni ellenállással legitimálták. És itt lép be a *zsarnokságnak* mint *irigységnek* az *allegorikus ábrázolása*. A felkelés egyik kezdeti oka ugyanis, a tartományok által túlzottnak tartott adóztatás volt. Az irigység egyik általános attribútumként éppen a pénzeszsák szerepelt a késő-középkori ikonográfiában. Az *invidia*, és a szinonimájaként használt *livor*, azaz az *irigység*, a hét főbűn egyi-

[56] Ferguson, 1961, 154.

[57] Ferguson, i. m., 154.

[58] Ferguson, i. m., 154.

[59] Ferguson, i. m., 154.

[60] Schmidt, 2001, 85–87.

kének számított, a zsarnokságot pedig a reneszánsz korában, már a 14. századtól, gyakran ábrázolták a főbűnök, így köztük az irigység allegóriájával. Jó példa erre Nicolas Oresme művében a zsarnokság képi ábrázolása (egy ismeretlen szerző által 1375 körül), aki 1370 táján Arisztotelész *Politikáját* fordította le franciára: Oresme művét a három rossz és a három jó kormányzati forma *férfialakban* történő *allegorikus megszemélyesítése* illusztrálja.^[61] A zsarnokságot páncélt viselő, csúnya, öreg királyként jeleníti meg, aki jobb kezében kivont kardot tart, jobb alkarján pedig pénzeszsák lóg. Továbbá nagyon fontos, hogy ahol a trón áll, és ahol a kivégzést, kínzást ábrázoló jelenetek láthatók, a talaj *halványzöld színű*. Ez utóbbi elemnek különleges jelentősége van a *livor irigység* jelentése kapcsán, ami már az antikvitásban kialakult és meglehetősen érdekes módon. „A szín, amit az irigységgel azonosítottak, a kék valamiféle halvány árnyalata, a zöldeskék vagy a halványzöld, az ólom színe (latin: *livor, lividus*) volt.”^[62] Az eredetileg tehát *ólomszín* jelentésű *livor* ennek folytán „az Augustus utáni korszakban, az *irigység, rosszakarat, rosszindulat* jelentésbővülésen ment át, és az *invidia (irigység)* szinonimája lett”.^[63] Brandt, aki a *Livor* ikonográfiai elemeit a metszeten nem azonosította, hasonló jelentéseket („az irigység, a kapzsiság és az önzés megszemélyesítése”) tulajdonít a *Livornak*.^[64]

Arra pedig, hogy milyen veszélyesnek tartották az irigységet a politikai közösségre nézve, ugyancsak Thomas Floyd már említett művében találhatunk bizonyítékot:

„*Irigység (Envy)*. Erről a triviális bűnről azt tartják, hogy minden gonoszág anyja... Ez a bűn, ahogy a *költők* mondják, egy szörnyű féreg, és az egyetértés ellensége... éppen ezért ennél a bűnnél nincs ártóbb a *politikai közösség állapota nézve* (estate of the commonwealth).”^[65]

A tanulmány zárásaként jegyezzük meg, hogy az itt elemzett, 1579-es metszet nem áll egyedül a korban, amennyiben az *államkormányzás fogalom allegóriáját* tekintjük. Éppen ezzel a címmel közöl egy allegóriát Ripa, aki az erények és bűnök mellett néhány *politikai fogalmat* is leírt művének 1603-as, már képekkel is illusztrált kiadásában. Ripa számunkra teljesen releváns politikai fogalma, a *nőalakban megszemélyesített Governo della Republica*. Ezt azonban sokkal inkább a *Respublica kormányzása* és nem a *Köztársaság kormányzása* kifejezéssel kellene magyarrá fordítanunk, minthogy a *Respublica* és ennek akkori olasz megfelelője *nem államformát* jelölt, hanem általában véve a *politikai közösséget*, tekintet nélkül a kormányzat formájára. Ripa a fogalom leírását *Minerva* alakja

[61] Az ábrázoláson a *politeia* helyett a *timokrácia* szó áll a sokaság jó kormányzatának megnevezésére, de ennek ellentétként a *demokrácia* szerepel.

[62] Elliott, 2016, 106.

[63] Elliott, i. m., 106. Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: Vajon Ovidiusnál megtalálhatjuk-e a *livort* olyan jelentésben, amely releváns lehet a jelen kontextusban? A költő *Amores* című művében ez a releváns sor áll: „amíg él az ember, él benne a *vágy*, csak a halál után hagyja békén már”. („pascitur in vivis *Livor*, post fata quescit”) (1. 15.39.) Devocseri Gábor fordítása.

[64] Brandt, i. m., 62.

[65] Floyd, i. m.

segítségével formázza meg ugyanis így írja le a *Governo della Republicat*, amelyhez azonban nem tartozik kép(!):

„Minervához hasonló nő, aki jobb kezében olajágot tart, bal karján pajzsot, bal kezében kardot hordoz, s fején tarajos sisakot visel. Minervához hasonló tartása azt mutatja, hogy a bölcsesség a jó kormányzás kezdete...”^[66] A Sadeler metszet ikonográfiája azonban Ripa allegóriájánál sokkal összetettebb és mélyebb, amint azt az előzőekben remélhetőleg sikerült bizonyítani.

A kora újkori emblematika nagy jelentőségű volt a politikai fogalmak szempontjából, nem utolsósorban azért, mert sokszor jogászok művelték: maga Alciato, a műfaj megteremtője is jogász volt! Az emblematika fontossága egyrészt abban áll, hogy „a kora újkor képi világa hozta el a kép és a szó közvetlen összekötését”, és ezáltal „érzékileg megragadhatóvá” tette a politikai fogalmakat, másrészt segít számunkra megérteni az egyes terminusok jelentésváltozásait.^[67] A kép szerepének felértékelődése ugyanakkor szorosan kapcsolódott ahhoz, a korban uralkodó platonista hermeneutikához, amely a vizualitást előnyben részesítette a szöveggel szemben, mivel a látás általi megértést közvetlenebbnek, ezáltal pedig magasabb rendűnek tartották, mint a szöveg általit, minthogy az előbbi nem a nyelv által mediatisált.

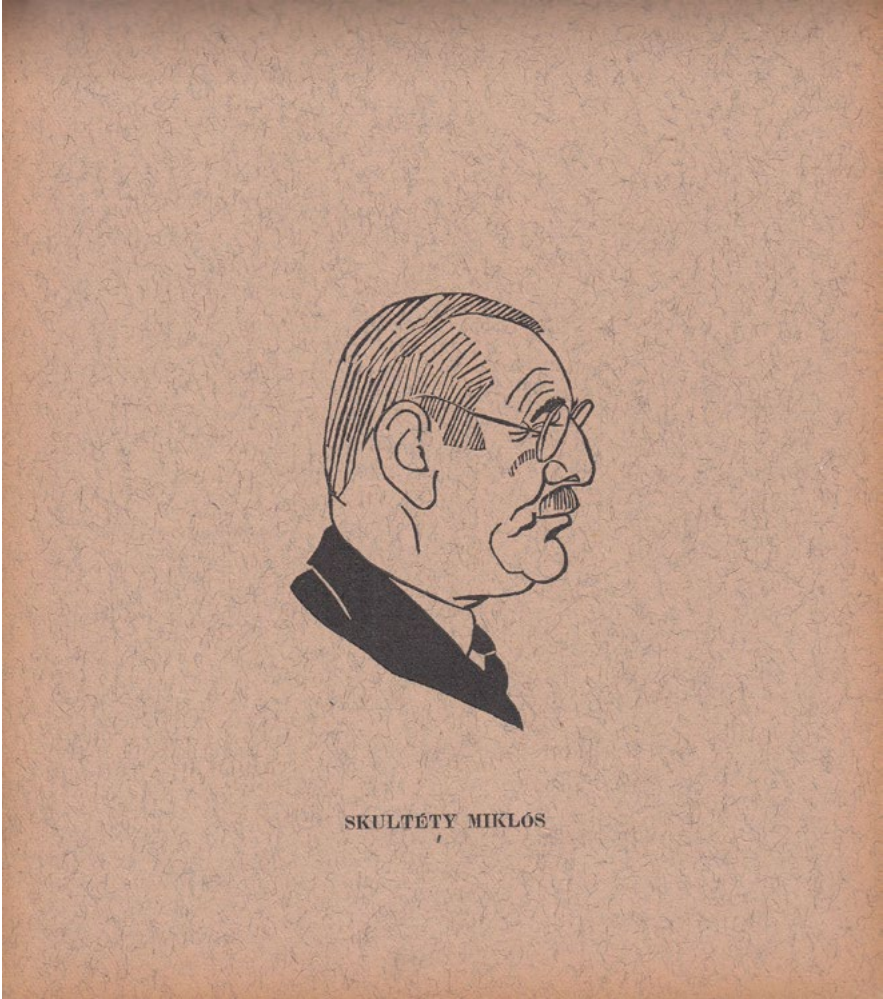
IRODALOM

- Brandt, Bettina (2007): »Politik« im Bild? Überlegungen zur Verhältnis von Begriff und Bild. In: Willibald Steinmetz (ed.): »Politik«. *Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit*. Frankfurt-New York, Campus Verlag, 41–74.
- Brett, Annabel (2015): Political Thought. In: Hamish Scott (ed.): *The Oxford Handbook of Early Modern History 1350-1750*. Oxford, Oxford University Press, 29–55.
- Campesi, Giuseppe (2016): *A Genealogy of Public Security: The Theory and History of Modern Police Powers*. London, Routledge.
- Chartier, Roger (1989): General Introduction. Print Culture. In: Roger Chartier (ed.): *The Culture of Print. The Power and Uses of Print in Early Modern Europe*. Princeton, Princeton University Press, 1–10.
- Collins, James B. (1996): *The State in Early Modern France*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Denny-Brown, Andrea (2006): Personifications Visualized as Women. In: Margaret Schaus (ed.): *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. New York–London, Routledge, 647–650.
- Elliott, John H. (2016): *Beware of the Evil Eye. The Evil Eye in the Bible and the Ancient World-Greece and Rome*. Wipf and Stock Publishers.
- Ferguson, George W. (1961): *Signs and Symbols in Christian Art*. Oxford, Oxford University Press.

[66] Ripa, i. m., 244.

[67] Brandt, i. m., 61.

- Floyd, Thomas (1600): *The picture of a perfit common wealth describing aswell the offices of princes and inferiour magistrates over their subjects as also the duties of subjects to their governors. Gathered forth of many authors aswel human, as divine by Thomas Floyd master in the Artes.* London, Simon Stafford, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A01013.0001.001/1:8?rgn=div1;view=fulltext>, (letöltés ideje: 2017.07.31.)
- Gelderen, Martin van (1992): *Political Thought of the Dutch Revolt 1555-1590.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Gessert, Genevieve S. (2015): A Giant Corrupt Body. The Gendering of Renaissance Roma. In: Marice Rose – Alison Poe (eds.): *Reception of Antiquity. Constructions of Gender in Medieval Art.* Leiden–Boston, Brill, 98–130.
- Herrin, Amanda K. (2014): The Pioneers of the Printed Paradise. Maarten de Vos, Jan Sadeler I and Emblematic Natural History in the Late Sixteenth Century. In: Karl A. E. Enenkel, Paul J. Smith (eds.): *Zoology in Early Modern Culture. Intersections of Science, Theology, Philology, and Political and Religious Education.* Leiden–Boston, Brill, 329–400.
- MacPhail, Eric M. (2014): *Dancing around the Well. The Circulation of Commonplaces in Renaissance Humanism.* Leiden–Boston, Brill.
- Maier, Hans (2009): *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre.* München, C. H. Beck.
- Molnár Dávid (2014): A tér ürességétől a sokaság zúrzavaráig. A káosz antik fogalmának története. *Ókor*, 4. szám, 19–29. <http://real.mtak.hu/32086/> (letöltés ideje: 2107.11.02.)
- Porras, Stephanie (2017): The Real, Rejected and Virtual Travels of Marten de Vos. In: Kathrin Wagner, Jessica David, Matej Klemenčič (eds.): *Artists and Migration. 1400-1850. Britain, Europe and Beyond.* Cambridge Scholars Publishing, 128–144.
- Raybould, Robin (2005): *An Introduction to the Symbolic Literature of the Renaissance.* Oxford, Trafford Publishing.
- Ribbentrop, Sonja (2014): *Pest und Policey im Norddeutschen Raum.* Hamburg, Diplomica Verlag GmbH.
- Ringmar, Erik (1996): On the Ontological Status of the State. *European Journal of International Relations*, 2. 439–466.
- Ripa, Cesare (1997): *Iconologia. 1603.* (Fordította Sajó Tamás.) Budapest, Balassi Kiadó.
- Sashalmi Endre (2015): *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300-1800.* Pécs, Kronosz Kiadó.
- Sashalmi Endre (2017): Politikai teológia és Oroszország női megszemélyesítésének kezdetei a képi ábrázolások tükrében, európai perspektívából: Nagy Péter uralkodása, mint vízválasztó. *Világtörténet* 3. szám, 373–394.
- Schmidt, Benjamin (2001): *Innocence Abroad: The Dutch Imagination and the New World 1570-1670.* Cambridge, Cambridge University Press.
- Straten, Roleof van (1994): *An Introduction to Iconography.* London, Taylor and Francis.
- Walzer, Michael (1967): On the Role of Symbolism in Political Thought. *Political Science Quarterly*, 2. 191–204.
- Warnke, Martin (2011): Demokratie. In: Uwe Fleckner, Martin Warnke, Hendrik Ziegler (eds.): *Handbuch der Politischen Ikonographie.* Berlin, C. H. Beck, 226–235.
- Wolff, Francis (2014): Polis, Politeia. In: *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon.* Szerk.: Barbara Cassin. Princeton Univ. Press, 801–803. http://press.princeton.edu/chapters/s4_10097.pdf (letöltés ideje: 2017.10.20.)

Skultéty Miklós

Párt pénzügyek – Az origó állapot

Az MSZMP vagyonának sorsa az utódpart beszámolója alapján

I. BEVEZETÉS

Az 1989–90-es hazai rendszerváltozás adta demokratikus lehetőségek és keretek, valamint a demokratikus alapokon szerveződő hazai pártok gazdálkodása szempontjából is drasztikus újraszabályozás, továbbá az azóta eltelt csaknem harminc év lehetőséget kínál arra, hogy a hazai parlamenti pártok pénzügyeiről és gazdálkodásáról valamiféle átfogó képet kaphassunk és lehetőség szerint valamilyen következtetésre is jussunk a rendszer működése kapcsán.

A téma azonban szükségszerűen rendkívül érzékeny terület, folyamatainak feltérképezése meglehetősen nehézkes, éppen ezért, amire ebben a tanulmány sorozatban vállalkoztam, az ennek a területnek a jól dokumentált, a pártok által – törvényi kötelezettségüknek eleget téve – közzétett saját éves beszámolóira és az Állami Számvevőszék (ÁSZ) által meghatározott időközönként lefolytatott vizsgálatok és ellenőrzések eredményeire épített pénzügyi adatok és folyamatok dokumentálása, feltárása és a kivilágló következtetések bemutatása. A mindenkor parlamenti pártok bevételeinek és kiadásainak hét parlamenti cikluson átívelő (1990–2018)^[1] következetes feldolgozása ugyanis már eredményesen mutathat rá a rendszerben kialakult és meglévő működési mechanizmusok milyenségére és az esetlegesen jelenlévő anomáliákra egyaránt.

A pártok éves pénzügyi beszámolóinak vizsgálatát és ellenőrzését egyetlen szervezet, az Állami Számvevőszék jogosult elvégezni. Az ÁSZ két évente lefolytatott vizsgálati eredményei egy jól dokumentált és hozzáférhető adathalmazt képeznek, amelyek feldolgozása szintén a tanulmány sorozat elemeként jelenik meg.

Nem volt célom a pártok pénzügyeihez és gazdálkodásához kapcsolódó ún. „szürkezónát” vizsgálni és feltérképezni. Ezek többnyire a különböző írott vagy elektronikus médiából táplálkozó, vagy ott közzétett ismeretek, amelyek vélt vagy valós adatokból táplálkoznak. Ezt a területet nem fedik le hivatalos dokumentációk, kutatható és minden kétséget kizáró, ellenőrzött adatok, így számos, spekulációkra is alkalmas vonzatával a terület tudományos igényű feltárása szinte lehetetlen vállalkozás lenne.

[1] Horváth, 2016.

II. A PÁRTFEJLŐDÉS, ÉS A PÁRTFINANSZÍROZÁS FEJLŐDÉSI FOLYAMATA

A pártfejlődést értelmezhetjük egyfajta evolúciós folyamatként is, ahol a párt, az állam és a civil társadalom hármásának egymásra gyakorolt hatása alakította és alakítja napjainkig is a viszonyokat. A politikai rendszereknek és ezzel egyidejűleg a pártok fejlődésének is több évszázadra visszavezethető története van, így a pártok kialakulásához és működéséhez szükséges finanszírozási és gazdálkodási mechanizmusok történelme is régre nyúlik vissza. Ezek a módszerek természetesen éles eltéréseket mutatnak koronként és rendszerenként egyaránt. A már az ókorban is fellelhető előpártoktól egészen a 20. századi modern demokráciák és diktatúrák rendszerében működő pártokig egy sor, különböző pártfinanszírozási metódussal találkozhatunk.

A pártfinanszírozás formái előtt azonban a politikai tevékenység különböző területeit kell megvizsgálni, hogy lássuk minek a finanszírozásáról is van szó.

A *választási küzdelem* jelenti a modern politikai tevékenység központi magvát, amely négy-öt éves periódusra meghatározza a pártok mozgásterét. Így a választásokra fordítható és fordított pénzüsszegek és ezek szabályozása meghatározó jelentőségű a pártok működése szempontjából.

A *pártok frakcióinak finanszírozása* jelenti a folyamatos politikai tevékenység finanszírozásának szűkebb formáját. A modern parlamentek belső akaratképzésében a plenáris ülések döntési tevékenysége mellett két fő tagolási forma létezik, a tárgyi-szakmai területek szerinti tagolásra az állandó bizottsági rendszer, a politikai platformok szerinti tagozódásra pedig a pártok frakcióinak a rendszere. Az állandó bizottságok középpontba emelésével a pártfrakciók képviselői szakterületek szerint szétszóródva, önállóan tevékenykednek, ezzel szemben, ha a pártfrakció egységes finanszírozást kap, és itt alakítanak ki döntés-előkészítő apparátusokat, szakértői bázist, akkor az állandó bizottságokban a pártképviselő döntően már csak megjeleníti frakciója álláspontját.

A *politikai pártok szervezeteinek* folyamatos fenntartása és a választások közötti tevékenységének finanszírozása már a parlamenten kívüli politikai tevékenységre vonatkozik, amelyek finanszírozására az 1990-es évektől az Európában általánosan bevetté vált állami költségvetési támogatás biztosítja a keretet.

A következő terület az egyes *pártok politikai akadémiáinak, alapítványainak finanszírozása*, amelyek a szimpatizáns értelmiségi rétegek felé az adott párt prioritásának közvetítésénél jelennek meg dominánsan. Ezek az alapítványok ösztöndíjakat adnak, szakértői munkát végeztenek a pártjuk számára, illetve konferenciákkal biztosítják pártjuk ideológiájának, programjának továbbfejlesztését, népszerűsítését.

Beszélhetünk továbbá még a *politikai sajtó* tevékenységének, valamint az egyes *ifjúsági szervezeteknek és politikai egyesületeknek a finanszírozásáról* is.^[2]

[2] Ez létezik például Olaszországban, Svédországban és Ausztriában, mert e nélkül a támogatás nélkül a kompetitív újságpiacon a pártújságok és folyóiratok nem tudnának megélni.

Az elmúlt több mint fél évszázad fejleményeként három alapvető tendenciát emelhetünk ki a tömegdemokráciák működése kapcsán, amelyek radikális hatással voltak a pártok finanszírozási mechanizmusaira. Egyrészt professzionalizálódott a politikusi tevékenység, másrészt jelentősen visszaszorult a politikai pártok tömegmozgalmi jellege, harmadrészt jelentősen megnőtt a kampányok szerepe. Mindezen tényezők együttes hatásaként drasztikusan megnövekedett a pártok pénzigénye.

A demokratikus berendezkedésű államokban ezért a pártok finanszírozására vonatkozó szabályok kidolgozása és érvényesítése elengedhetlenné vált. A pártfinanszírozási rendszer a politikai rendszer része, ezért fontos, hogy jól illeszkedjen a berendezkedés többi eleméhez, különösen a választási rendszer és a kormányzati szisztéma sajátosságaihoz, illetve a politikai hagyományokhoz. A pártfinanszírozási rendszernek szem előtt kell tartani azt az alapvetést is, hogy eleve betarthatatlannak tűnő szabályokat nem érdemes megalkotni. Az ösztönzők többségében hatékonyabban működnek, mint a tilalmak, tehát optimálisan olyan szabályokat kell felállítani, amelyek betartásában érdekeltek a politikai szereplők.

A pártfinanszírozás egyik legfontosabb alapelve olyan rendszert kell kiépítése, amely a politikai életben lényeges szerepet betöltő pártok számára lehetővé teszi legálisan a megfelelő forrásokhoz jutást. A legtöbb európai országban mára már törvényekkel szabályozzák a politikai pártok finanszírozásának módját, azonban a politikafinanszírozás formái között jelentős különbségeket találhatunk. Ezek ellenére az egységesen megállapítható, hogy a pártok közül csak azok jogosultak a finanszírozás ilyen módjára, amelyek bizonyos feltételeknek megfelelnek.

A közfinanszírozás leginkább elterjedt gyakorlata a választásokon elért eredmény alapján differenciál. A pártok tehát motiváltak az adomány és tagdíjgyűjtésben egyaránt, ugyanis ezek segítségével kell biztosítaniuk működési költségeik bizonyos hányadát. A magánadományok forrásai lehetnek magánszemélyek, cégek vagy egyéb szervezetek. „Az állampolgári illetve cégadományok jelenléte a politikai életben nagyon eltérő következményekkel járhat. A demokrácia alapszabályai közé tartozik az »egy ember – egy szavazat« elve, ami a választójogban formálisan érvényesül is. Azonban az egészséges demokráciát fenyegető egyik legnagyobb veszély az, ha a társadalomban szükségszerűen meglévő gazdasági különbségeket könnyedén politikai erőfölénnyé lehet konvertálni”.^[3]

A gazdasági erőfölény korlátozása érdekében a legtöbb modell jelentősen korlátozza, vagy akár teljesen be is tiltja a cégadományokat, ugyanakkor törekszik az állampolgári adományok ösztönzésére. A párt bevételi forrásai tekintetében a közfinanszírozás és az adományok közti megfelelő egyensúly elérése a kívánatos, ugyanis, ha a pártok teljes egészében vagy túlnyomórészt az állami költségvetésből szerzik forrásaikat, akkor hiányozni fog a motiváció arra vonatkozóan,

[3] A pártfinanszírozás alapelvei, 2006, 6. http://ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/apartfinanszirozasalapelvei.pdf (2013. 05. 27.)

hogy rendszeres kapcsolatot tartsanak fenn különböző társadalmi csoportokkal. Az adomány azoknál a pártoknál, ahol nincs szilárd párttagság és az állami finanszírozás is hiányzik, a pártok fő pénzügyi bázisaként jelenhet meg.

A pártok finanszírozási rendszerében jelentős szerepet játszhatnak a költségvetési támogatások és adományok mellett a tagdíjakból befolyt összegek is. A tömegpártok szervezeteinek tevékenységét alapvetően a párttagok tagdíjaiból fedezték, amelyből képesek voltak a pártban hivatásszerűen dolgozó politikusok, a pártapparátus, a rendezvények és a kampány költségeit is fizetni. Ezt a finanszírozási formát azonban két fejlődési tendencia összegződő hatása tette az elmúlt 40 évben elégtelenné. Az egyik az elektronikus médiumok közvélemény-formáló dominanciájának kialakulása, amelynek hatására már nem volt elég egy pártúj-ság fenntartása, hanem költséges műsoridőt kellett vásárolniuk és nagyszabású rendezvényeken kellett megjelenniük a pártoknak, amely tényezők a választási küzdelmek során még hatványozódtak is. A másik az a tendencia, amely szerint a párttagok létszáma az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökkent. Ez a finanszírozás tehát egyre inkább elégtelenné vált, így a pártoknak más pénzforrások után kellett nézni.

A hitel felvétel egy további jelentős pártfinanszírozási formaként értelmezhető, amely kizárólag egy szigorúan ellenőrzött, jogszabályi keretekben meghatározott feltételek mentén érvényesíthető finanszírozási formula. Ennek érdekében érdemes pontosan meghatározni a hitelfelvételre vonatkozó részleteket, mint a hitel maximális értéke, megengedett hitelezők köre, az ajánlattétel időtartama, vagy a visszafizetés feltételei.

Összességében elmondható, hogy a pártok létrejöttének és működésének alapvető célja az állami döntések befolyásolása és végső soron a politikai-kormányzati hatalomból való részesedés. Ezt figyelembe véve az állampolgárok érdeke azt kívánja, hogy a pártok finanszírozása és gazdálkodása minél nagyobb mértékben átlátható és nyilvános legyen. A működés átláthatósága megkövetelhető annak a támogatásnak a fejében, amit a pártok a költségvetéstől kapnak. A részletes beszámolók közzététele, illetve a hatékony ellenőrző mechanizmusok működtetése is elengedhetetlen. A pártok gazdálkodását felügyelő szervek hatékonyságával kapcsolatban felmerülő probléma gyökere azonban a legtöbb esetben ott keresendő, hogy csupán annyi információval rendelkeznek ezek a szervezetek, amennyit az adott politikai intézmények, pártok vagy jelöltek szolgáltatnak. Nyilvánvaló, hogy nincs tökéletes rendszer, mert a pártok finanszírozása minden esetben magában fogja hordozni a viszonzás igényét. Az adományok és egyéb, akár nem-pénzbeli juttatások viszonzásának lehetőségét önmagában a pártfinanszírozási rendszer csak közvetve lehet képes visszaszorítani, ez sokkal inkább a különböző állami ellenőrző szervek feladata. Nincs egységes rendszer arra nézve, hogy a népképviselő elvének a pártok támogatási rendszerének melyik formája felel meg. Megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy az egyes országok hagyományai és szokásrendszere sokkal többet nyom a latban, mint bármilyen demokratikus ideológia.

A pártfinanszírozás különböző megjelenési formáiról a modern politikai pártok kialakulásának időszakától nyílik lehetőség érdemben is értékelhető folyamatokat feltárni és összehasonlítani.

A *tömegpártok* esetében nyílt és egyszerű a képlet, mert fennmaradásuk fő letéteményese a tagság által megfizetett tagdíj. Ahogy nevükben is hordozzák tömegpárt, azaz a minél nagyobb bevétel elérése érdekében, minél nagyobb (tömeges) bázis kialakítása az elérendő cél. Működésük mindaddig fenntartható, amíg el nem érik méretükben azt a kritikus szintet, ami már működési deficithez vezet. A tömegpártok alkonyát a 20. század közepétől több tényező együttállása okozta. Meggyengültek a pártok bázisát jelentő társadalmi szervezetek, amelyek korábban fontos szerepet tölthettek be a párttagborzásban. Egyre többen gondolták, hogy a tömegpártok nem képviselik őket, ezért szívesebben csatlakoztak olyan politikai szervezetekhez, amelyek egy-egy konkrét ügyben tűztek ki kézzelfogható célokat. Továbbá meghatározó tényező volt az is, hogy minél nagyobb egy párt, annál kisebb a tagok beleszólása a párt életébe és irányításába.

Mindezen folyamatok együttes hatása és a kommunikációs eszközök folyamatos fejlődése okán is az 1960-as évektől elterjedt a *néppárt*, mint típus, gyakran a korábbi tömegpártok átalakulásával. Ez többek között összefügg az általános és titkos választójog kiszélesedésével és a parlamenti demokráciák megerősödésével, valamint a társadalom szociális tagoltságának változásával. Ezzel a politika „kiszélesedéséről” beszélhetünk, mert már nem csak egy szűk, hanem az összes társadalmi réteget érinti. A pártok innentől kénytelenek valamennyi réteg irányába politizálni. Ezek a pártok szociológiailag és ideológiailag sem karakteresek, egyfajta mindenevő – *catch all* (ernyő) – típusú pártokként működtek és a politikát elsősorban a parlamenti-alkotmányos tevékenységükkel formálták. A néppártok finanszírozása három pillérből tevődött össze. Egyrészt esetükben már megjelent az állami költségvetésből származó támogatás.^[4] Finanszírozásuk második pillérét a tagdíjkból származó bevételek jelentették. Ezek mértéke és jelentősége a párt működése szempontjából már messze nem volt olyan meghatározó, mint korábban azt a tömegpártok esetében tapasztalhattuk.

[4] A Német Szövetségi Köztársaságban például már 1967 óta létezik törvény a pártok működéséről és gazdálkodásáról (Parteiengesetz), emellett több Alkotmánybírósági határozat is folyamatosan foglalkozott a pártok finanszírozásával. Párttörvényben szabályozták a pártok fogalmát, alkotmányjogi szerepét, legitimitásukat csakúgy, mint a gazdálkodásukat érintő előírásokat, illetve az állami támogatás rendszerét is. A törvény szerint az államnak a párt reális kampányköltségeit kellett megtérítenie, amely felfogás és szabályozás egészen az 1990-es évek közepéig fennállt. Az állami költségvetésből nyújtott támogatás csak részfinanszírozás, mert egyszerre érvényesíti az esélyegyenlőség és az arányosság elvét. Ellentétben a konkrét német szabályozással, a brit párt-és politikai rendszer egyik alapvető jellemzője a pártfinanszírozás alulszabályozottsága, valamint a közfinanszírozás viszonylag alacsony szintje. A brit szisztéma nem alkalmaz közvetlen pénztámogatásokat, a pártok és jelöltek indirekt támogatása a jellemző. Nagy-Britanniában a hagyományok és a választási rendszer sajátosságainak lenyomataként a költési határokat általában az egyes választókerületek vonatkozásában állapították meg.

A harmadik bevételi pillért a néppártok esetében is az adományok és a pártalapítványok bevételei alkották.^[5]

A *kartellpártok* keletkezésének idejéről vita van a szakirodalomban is. Egyesek az 1970-es évekre, mások a bipoláris világrend összeomlásának idejére teszik. Az elnevezés a német Katz–Mair szerzőpárostól származik. A nagy pártok a konkurenciát elkerülendő bezárkózó rendszert építettek ki. A kartellpárt tevékenységében az államhoz kötődik, finanszírozása állami költségvetési támogatás mellett a pártvállalkozásokra épít, mindemellett a csekély mértékű tagdíj is jelen van. A kartellpártok megőrizték a tömegbázist, de tevékenységük elsősorban nem értékek képviselőit, hanem a politika professzionális működtetésére irányul. Az eszmei háttér esetükben már elmosódik, az ideológus politikus típus helyett a menedzseri képességek válnak kívánatossá a pártvezetés tekintetében. A tagságot nem a társadalmi rétegek, hanem az egyének jelenítik meg, ennek köszönhető, hogy a pártok gazdálkodásában a tagság közvetlen hozzájárulása jelentőségét veszíti. Új jelenség még, hogy a pártok és az állam a korábbinál szorosabban kapcsolódnak össze, ugyanakkor a pártok egymáshoz való viszonyát sem csupán a versengés, hanem az „összejátszás”, az együttműködés határozza meg.^[6]

III. A PÁRTFINANSZÍROZÁS ÉS GAZDÁLKODÁS HAZAI SZABÁLYOZÁSA AZ 1989. ÉVI XXXIII. TÖRVÉNY ALAPJÁN

Az 1988 őszén elfogadott Egyesülési törvény után sokan vitatták, hogy szükség van-e egyáltalán Pártgazdálkodási törvényre? A kérdés azonban inkább költői kérdésnek minősült, mivel hamar eldőlt, hogy lesz Pártgazdálkodási törvény, és a megalkotott szabályozás hosszú távon is bizonyította létjogosultságát, amelyet a parlament felhatalmazására az Igazságügyi Minisztérium jogásza a nyugatnémet minta követésével és annak szellemében dolgoztak ki 1989 áprilisában.^[7]

A Pártgazdálkodási törvény kimondja, hogy a párt vagyona a tagok által fizetett tagdíjból, az állami költségvetésből juttatott támogatásokból, az állam által ingyenesen átadott ingatlanokból, jogi személyek, jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok és magánszemélyek vagyoni hozzájárulásából,

[5] A német szabályozás lehetővé tette, hogy a pártok adományokat is elfogadjanak, szigorú korlátozások mellett. Parlamenti frakcióktól, közhasznú, jótékony vagy egyházi szervezetektől, pártalapítványoktól, vagy olyan gazdasági társaságoktól, amelyben az állami részesedés meghaladja a 25%-t nem fogadható el adomány. Szintén tiltott a hozzájárulás elfogadása, ha annak feltételezhető célja a párt, vagy a párt egy tagja tevékenységének közvetlen befolyásolása. A brit alulszabályozottság történeti hagyatékaként semmiféle felső határ nem létezik az egyéni vagy céges adományok tekintetében sem a pártoknak, sem az egyes jelölteknek jutató támogatás vonatkozásában. Külön sajátosság még, hogy Nagy-Britanniában egészen a legutóbbi időkig nem volt kötelező az adományozók személyének nyilvánosságra hozása, adatvédelmi okokból.

[6] Katz – Mair, 1995, 13.

[7] 1989. évi XXXIII. évi törvényt teljes egészében lásd a mellékletek között.

végintézkedés alapján természetes személyek hagyatékából, a pártnak a törvény által meghatározott gazdálkodó tevékenységéből és a párt által alapított vállalat és egyszemélyes korlátolt felelősségű társaság adózott nyereségéből képződik. A párt részére ezen kívül költségvetési szerv, állami vállalat, állami részvétellel működő gazdasági társaság, közvetlen költségvetési támogatásban részesülő alapítvány vagyoni hozzájárulást nem adhat. A párt más államtól nem fogadhat el vagyoni hozzájárulást és névtelen adományt sem. E szabály megsértése esetén annak értékét az állami költségvetésnek be kell fizetni és a párt költségvetési támogatását ezzel az összeggel csökkenteni kell. A pártnak a törvényben meghatározott gazdálkodó tevékenysége után nem kell társasági adót fizetnie. A párt egyszemélyes gazdálkodó szervezetet alapíthat, más gazdálkodó szervezetben azonban részesedést nem szerezhet. A párt pénzeszközeit – részvényvásárlás kivételével – értékpapírba fektetheti. A pártok kötelesek éves gazdálkodásukról beszámolót közzétenni, ebben az egy naptári év alatt 500 ezer forintot meghaladó hozzájárulásokat, illetve a százezer forintnak megfelelő értéket meghaladó külföldről származó hozzájárulásokat a hozzájáruló megnevezésével és az összeg megjelölésével feltüntetni. A párt gazdálkodása törvényességének ellenőrzésére államigazgatási szervezet nem, csak az Állami Számvevőszék jogosult.

A törvényi előírásoknak megfelelően a pártok gazdálkodásának hatálya kiterjed az ingatlanaikkal való rendelkezés, a vállalat(ok) létrehozása, egyszemélyes kft. alapítása, értékpapír befektetések (a részvények kivételével), valamint a pénzeszközök és más vagyon egyéb gazdasági célú felhasználására.

A pártok gazdálkodása a következő összetételű vagyonnal történik:

1. Ingatlanok: A párt a tulajdonában levő ingatlanokat, ingókat díj ellenében hasznosíthatja, elidegenítheti. A rendszerváltoztatáskor az MSZMP akkori értékén számított mintegy 8,2 milliárd forint értékű ingatlanát az újonnan megalakult vagy újjáalakult pártok között szétosztották. A pártok ingatlanvagyonába a székház és a működésükhöz szükséges épületeken kívül egyéb ingatlanok is beletartozhatnak.

2. Költségvetési támogatás: 1990 óta folyamatos és állandó kincstári finanszírozásban részesülnek a pártok. A költségvetési támogatást az országgyűlési választásokon a szavazatok legalább 1%-át megszerzett pártok között osztják szét: a támogatás 25%-át az országos listán mandátumot szerzett pártok között egyenlő arányban, a támogatás 75%-át pedig az országgyűlési választásokon megszerzett szavazatok arányában.

A 2179/B/1994. AB határozat rámutatott, hogy nem alkotmányellenes az a kikötés, miszerint ahhoz, hogy a pártok költségvetési támogatásban részesüljenek a választásokon, a szavazatok 1%-t meg kell szerezniük, mert az állami támogatás a pártoknak a népakarat kialakításában és kinyilvánításában élvezett társadalmi támogatottságához kapcsolódik. Ha a párt a választásokon a szavazatok kevesebb mint 1%-t tudja csak megszerezni, ez valószínűsíthetően annak a jele, hogy az adott párt által képviselt társadalmi vélemény súlya a közéletben olyan

elhanyagolható mértékű, amely állami támogatást nem igényel. Nem minden aggály nélküli az a gyakorlat, hogy a költségvetési támogatás összegét a pártok évente a költségvetési törvényben határozzák meg saját maguk számára, objektív limit és felső korlát nélkül.

3. Adományok: Politikai alapítvány Magyarországon közvetlenül támogathat pártot, ráadásul az alapítványnak juttatott pénz levonható az adóból. Ha az alapítvány az összeget a törvényhozói munka támogatására adta, az alapítvány az összeg 30%-át úgyszintén levonhatja az adóból. Azonban a következő korlátozó tényezőkkel is találkozhatunk: közvetett állami támogatás tilalma, külföldi állami adomány/névtelen adomány tilalma, nyilvánossági kontroll (zárómérlegben 500 ezer Ft-tól belföldi adományozót, 100 ezer forinttól külföldi adományozót külön fel kell tüntetni). 4. Tagdíj: Mivel a pártok nyilvántartott tagságának létszáma arányában messze elmarad társadalmi támogatottságuktól, ezért a pénzügyi beszámoló és a zárómérleg adatai szerint ez a tétel a pártok gazdálkodása szempontjából nem jelentős.

III. A PÁRTOK INDULÓ BÜDZSÉJE A RENDSZERVÁLTOZTATÁST KÖVETŐEN

Ahhoz, hogy az 1990-től 2018-ig terjedő, hét parlamenti ciklust felölelő időszak parlamenti pártjainak gazdálkodását feltérképezhessük, látni kell, hogy az origónak tekintett 1990. évben a pártok milyen kondíciókkal és lehetőségekkel bírtak és vágtak neki az új, demokratikus berendezkedés kínálta lehetőségeknek. Az újonnan megalakult pártok 1990 előtti pénzügyi-gazdasági történetének vizsgálata – az általuk hozott muníció rövidtávra való visszavezethetősége és csekély mértéke miatt – a fejezetben vizsgálni kívánt origó-állapot meghatározása tekintetében nem releváns, de a szocialista diktatúra egypártrendszerében működő MSZMP, majd a jogutód pártként létrejövő MSZP pénzügyi-gazdasági helyzetének bemutatása, a tisztán látás és az új kezdet, az origó állapot meghatározása miatt elengedhetetlen.

Mint azonban ismert, a több szakaszos elszámolás – az adathiányok miatt – lényegében teljesíthetetlen elvárásokat támasztott a jogutód párt elé, ami az adott helyzetben sajátos politikai megoldásokra támaszkodó törvénykezést is maga után vont. Az elszámolás tényét megkérdőjelezni azonban nem lehet, így a párt kiinduló pénzügyi-gazdasági helyzetét a vagyonszámla- és pótvagyonszámla- és beszámolójuk adta eredmények alapján határozhatjuk meg. A tanulmány további fejezetében az MSZP kapcsán azt a kiinduló pénzügyi-gazdasági büdzsét tekintetem irányadónak, amelyet a vagyonszámla- és pótvagyonszámla- és beszámolójuk alapján keletkeztek.^[8]

[8] A téma az akkori időszak parlamenti bizottsági és plenáris jegyzőkönyveinek, valamint a különböző törvények bemutatásával tovább mélyíthető. Jelen dolgozat témája szempontjából azonban a jogutód párt (MSZP) origó pénzügyi helyzetének megismertetését tűztem ki célul, amely a párt vagyonszámla- és pótvagyonszámla- és beszámolója alapján eredménnyel szolgál.

Hazánkban a rendszerváltoztatást követően kialakult demokratikus politikai miliő lehetővé tette a pártfinanszírozás és pártgazdálkodás demokratikus szabályainak lefektetését is. Az pártok finanszírozásáról és gazdálkodásáról szóló 1989. évi XXXIII. törvény (továbbiakban Pártgazdálkodási törvény) megalkotásával lehetővé vált a pártok pénzügyi mechanizmusainak törvényes keretek közé szorítása, és nem utolsósorban átlátható és jól dokumentálható lekövetése is.

A fejezetben a rendszerváltoztatás körüli időszak pártok számára nyújtotta lezáró és egyben új fejezetet nyitó lehetőségek alakulását vázolom fel, az állampárti vagyon elszámolásához kapcsolódó történések és a Pártgazdálkodási törvény adta új keretek feltérképezésével.

1. Az MSZMP vagyonának sorsa a jogutód MSZP vagyon-elszámolási és pót-vagyonelszámolási beszámolója alapján

Nem kérhetem vissza a jegy árát, csak ha elmaradt az előadás.

Itt az előadás megtörtént.

Lehet minősíteni...^[9]

Az Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vagyonának sorsa és az utódpárt elszámoltatása az „örökölt” vagyonról hatalmas társadalmi-politikai érdeklődést váltott ki a rendszerváltoztatás miliójében és a téma még sokszor ma is, csaknem negyed századdal a rendszerváltoztatást követően, hullámokban előelő tör. A régi-új párt vélt, vagy valós vagyonának feltérképezése mindenképpen óriási vállalkozás. Éppen ezért szeretném világossá tenni, hogy bár a témakör kutatása során a napi- és heti sajtóban fellelhető cikkek^[10] és megjelent tanulmányok, írások vizsgálatát is lefolytattam, jelen tanulmányban kizárólag az elszámoltatáshoz kapcsolódó, törvényi előírásoknak megfelelően rögzített és hozzáférhető Állami Számvevőszéki jelentések vizsgálati eredményeit mutatom be és nem célozom az állampárti vagyonról történt elszámolás tényének és milyenségének megítélésére vonatkozó vélemény megformálása. A törvényi előírásoknak megfelelően lefolytatott eljárást és annak eredményét vázolom fel, leíró-elemző módszerrel. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) jogutódként létrejött Magyar Szocialista Párt (MSZP) gazdasági és pénzügyi beszámolóiból, valamint az általuk az Állami Számvevőszék vizsgálóinak rendelkezésére bocsájtott dokumentumokból kaphatunk képet a korábbi állampárti vagyon alakulásáról és az utódpárt „kiinduló” pénzügyi helyzetéről, magáról az elszámolás tényéről és annak eredményéről.

[9] Az Állami Számvevőszék beszámolója a pártvagyon vizsgálatról az Országgyűlés terv- és költségvetési bizottsága előtt – Jegyzőkönyvkivonat.

[10] A kortárs napilapok hasábjain megjelent írások valós képet adnak a társadalomban a kezdetektől jelen lévő igen erőteljes érdeklődésről és kíváncsiságról, amely az állampárt vagyonának elszámolásához kötődik.

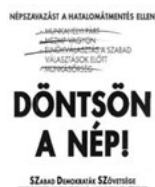
2. MSZMP-ből MSZP és az elszámoltatás társadalmi-politikai igénye

Az MSZMP XIV. átalakuló kongresszusán elfogadott határozata szerint^[11] „az új, de jogfolytonos párt kíméletlen őszinteséggel szembenéz elődje múltjával, elhatárolja magát a bűnöktől, a tévesnek, hibásnak bizonyult elvektől és módszerektől. Szakít a bürokratikus pártállam rendszerével, a demokratikus centralizmus elvével, ugyanakkor az MSZMP-n belüli reformtörekvések örökösének tekinti magát.”

Az elfogadott határozat értelmében az állampárt jogutóda a Magyar Szocialista Párt (MSZP) lett. Az első országos ügödöntő népszavazást az Szabad Demokraták Szövetsége kezdeményezte 1989 őszén a következő kérdésekről: kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről, elszámoljon-e vagyonával az MSZMP, a szabad választás után sor kerüljön-e a köztársasági elnök megválasztására, illetve feloszlassák-e a munkásörseget? A referendumon^[12] a választópolgárok 58,03 százaléka vett részt és a négy kérdésre a többség igennel válaszolt, így a többi közt az állampárt vagyonelszámoltatásának kérdése is a lehetőség-ből kötelező és szükséges feladattá vált. A kérdéses vagyon pedig nem kevés, a régi MSZMP Központi Bizottság Gazdálkodási Osztálya által összeállított jelentés szerint 1988. december 31-én a régi MSZMP vagyona csaknem 10 és fél milliárd forint volt. Az 1990. évi LXXIII. törvény és az e törvényt módosító 1991. évi LI. törvény előírásai alapján elkészített beszámolókból – amely az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyonelszámoltatásáról rendelkezett – képet kaphatunk az MSZMP/MSZP rendszerváltoztatás idején jegyzett vagyonáról, amelynek hitelességét a törvény előírásai szerint az Állami Számvevőszék (ÁSZ) jogosult vizsgálni és megállapítani. Az MSZP 1990 októberében nyújtotta be az ÁSZ felé vagyonelszámolását. A beszámolóról készített Állami Számvevőszéki jelentést a vizsgálók a lehető legnagyobb körültekintéssel és a teljességre törekedve állították össze. Az ÁSZ ezt a vagyonelszámolást és az elszámolás alapját képező adatokat és táblázato-

[11] „Az MSZMP XIV. kongresszusának küldöttei – (a megválasztott 1276 küldöttből 1274 regisztráltatta magát) – október 5-én este előzetes vitát folytattak a napirendről és az ügyrendről, ezt 6-án délelőtt véglegesítették. Nyers Rezső politikai megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy az 1988. májusi pártértekezlettel lezárult egy korszak és valami új kezdődött. A Népi demokratikus platform és a Reformszövetség által „összedolgozott” kompromisszumos tervet abszolút többséggel elfogadta a kongresszus, kimondta az MSZMP megszűnését és az új párt – a Magyar Szocialista Párt – megalakulását, s a továbbiakban már az MSZP I. kongresszusaként folytatta munkáját. A kongresszus állásfoglalása leszögezte: „Hazánk történelmében lezárult a Magyar Szocialista Munkáspárt nevével fémjelzett korszak. Ezzel az MSZMP, mint állampárt története véget ért. Az átfogó és gyökeres társadalmi, gazdasági és politikai megújuláshoz elengedhetetlen, hogy belőle új párt alakuljon. A kongresszuson létrejövő új párt kíméletlen őszinteséggel szembenéz elődje múltjával. Elhatárolja magát a bűnöktől, a tévesnek, hibásnak bizonyult elvektől és módszerektől. Szakít a bürokratikus pártállam rendszerével, a demokratikus centralizmus elvével. Az alakuló új párt ugyanakkor az MSZMP-n belüli reformtörekvések örökösének tekinti magát.” (Németh, 2001, 9.) A Kossuth Könyvkiadó megjelentette a kongresszus rövidített, szerkesztett jegyzőkönyvét „Kongresszus. 89” címmel. Bihari Mihály elemző írása „Egy kongresszus szociológiája – az állampárt végórái” címmel jelent meg.

[12] Forrás: SZDSZ – Tervezte: Kara György.

kat csak töredékében minősítette hitelesnek és a törvény értelmében felhívta a pártot a hiányok pótlására és az elégtelenül közzétett adatok pontosítására.

A pótlás benyújtását követően az Állami Számvevőszék ellenőrizte az MSZP pótvagyon-elszámolását is, amelynek eredményéről jelentést tett az Országgyűlésnek. Az Állami Számvevőszék az MSZP pótvagyon-elszámolását – figyelemmel a törvény 6. §. (5) bekezdésében biztosított lehetőségre, amely szerint az elszámolás nem pótolható adathiány esetén is elfogadottnak tekintendő – elfogadta, és azt a törvény 6. §. (6) bekezdése alapján hitelesnek minősítette. A hitelesnek minősített beszámolóhoz azonban rögzös út vezetett. Álljon most itt az Állami Számvevőszék csaknem 2000 oldalas vizsgálati anyagát feldolgozó összefoglaló írás az MSZP vagyon- és pót-vagyonelszámolásáról, amely az örökölt vagyon sorsának feltérképezésére és a párt 1990-es induló büdzséjének meghatározására nyújt lehetőséget.

3. Az MSZP vagyon- és pót-vagyonelszámolása

Az MSZP az 1990. évi LXXIII. törvény előírásainak megfelelően 1990 őszén benyújtotta vagyonelszámolását. A dokumentum hét különálló táblában taglalta a párt vagyonának részleteit. Ezek az összefoglaló táblák a párt vállalataira, a párt által alapított Kft-kre és alapítványokra, ingatlan-nyilvántartásra, bevételekre és kiadásokra, állóeszköz-állományra, illetve értékpapír, pénz- és bankszámlákra vonatkozó bontásban jelenítették meg a felhalmozott vagyon részleteit. Ez a beszámoló azonban a vizsgálók által készített jelentés alapján rendkívül hiányosnak bizonyult. A benyújtott elszámolás ellenőrzését követően az Állami Számvevőszék mindössze két tábla adatait tudta hitelesnek elfogadni. Az egyik az MSZMP *vállalataira vonatkozó* adatszolgáltatás (1949–1990) volt, míg a másik, kisebb^[13] korrigálásokkal az MSZMP, illetve az MSZP által alapított *Kft-kre és alapítványokra vonatkozó* tábla. A hiányos adatszolgáltatásra való tekintettel az ÁSZ felhívást intézett a párt elnökéhez, hogy adja közre a pót-vagyonelszámolást. Az Állami Számvevőszék jelentését, miszerint a párt vagyonelszámolása csak töredékében hitelesíthető és felhívását a pót-vagyonelszámolás benyújtására a párt elfogadta és gazdasági részlege tovább dolgozott a feladaton. A MSZP 1992. január 20-i P-06/92. sz. levelével küldte meg pót-vagyonelszámolását, valamint a nem pótolható adathiányokra vonatkozó nyilatkozatokat az ÁSZ részére.^[14] Az egyes táblák újbóli hitelesítéséhez kiegészítő információkat adtak és a következő intézkedéseket is lefolytatták. Ismételten megerősítették korábbi nyilatkozatukat, miszerint az MSZMP nyilvántartásá-

[13] Az MSZP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Belvárosi Autójavító Kft. szervezete által alapított törzstőkéjét 5.226e Ft-ra módosította, illetve az Allegro KFT apportlistáját véglegesítette. Mivel az ÁSZ jelentése e két tétel kivételével az elszámolást teljes körűnek ismerte el, s e két tétel korrigálásra került, ezért a párt kérte, hogy az ÁSZ a 3. sz. táblát minősítse hitelesnek.

[14] 1. sz. Függelék Az Állami Számvevőszék V-150-6111991/91. sz. jelentéshez – JELENTÉS a Magyar Szocialista Párt pótvagyon-elszámolása hitelességének ellenőrzéséről, az 1991. évi LI. törvénnyel módosított 1990. évi LXXIII. törvény alapján. Budapest, 1992. április. Állami Számvevőszék V-149-8/1991/1992. Tsz: 100.

ban 1980 előttről nem találtak olyan átfogó *ingatlan-nyilvántartást*, amely tételesen és hitelesen az elszámolás alapja lehetett volna. Az első hiteles összesített nyilvántartást az MSZMP KB 1976. december 6-ai határozata, valamint a MÉM 16/b/1977. sz. utasítása alapján készített 1980. december 31-i alapadatokkal találták meg. Az eredeti tulajdonosokat – az ősbirtokosokat – azonban ez sem tartalmazta. Az MSZMP ingatlan-nyilvántartásában a részkezelői jog alapján az alapterület és az érték adatok módosítását elvégezték, azok a főkönyvi nyilvántartás értékeiben már követhetők lettek. A felsorolt változásokat az ingatlanvagyon elszámolásához készített táblákon átvezették, ezzel együtt is a táblák csak 1980-tól tekinthetők teljes körűnek. Az MSZP kiadta nyilatkozatát, miszerint bizonyos adathiányokat nem tudtak pótolni, illetve beszerezni. A párt felkérte az Állami Számvevőszéket, hogy az adathiányokat igazolja, és ennek alapján mondja ki a hitelesítést. Az MSZMP *bevételeire vonatkozó* tábla adatai is pontosításra kerültek, az összeadási hibákat korrigálták, a kamatbevételt a tényleges számra javították.

A párt mellékelten megküldte a Pénzügyminisztérium Bevételi Főigazgatóságának 1968 áprilisában kelt 1963/134. számú intézkedését, ugyancsak a PM Bevételi Főigazgatóságának 1963. május 20-ai levelét, valamint az MSZMP Költségvetési és Tervezési Alosztályának 1970. április 9-ei feljegyzését és a PM Testületi Szervek Főosztálya K/1939/607. IX. jelű feljegyzését az illetékes államtitkárnak, amelyek dokumentumokból egyértelműen kiderült, hogy az MSZMP-ben az állami szervektől eltérő gyakorlatot engedélyeztek az adózásra és az adatszolgáltatásra. A fentiek alapján a törvényi előírásnak megfelelő összesítők nem készülhettek. Az MSZP nyilatkozott arról is, hogy adathiány miatt a párt bevételeire vonatkozó táblát a kért bontásban nem tudja megadni, ezért az adathiány igazolására, majd ezt követően a bevételeket tagláló tábla hitelesítésére kérte fel az Állami Számvevőszéket. Az MSZP *kiadásaira vonatkozó* táblában pontosításra kerültek több megyei szervezet által könyvelt munkabér és közteher, valamint működési és fenntartási költségek mérlegsoron könyvelt hibás adatok. A módosításokra tekintettel a párt kérelmezte a vizsgálónál, hogy a kiadásaira vonatkozó táblát is minősítse hitelesnek. Az állóeszköz-állomány vizsgálatokor feltárt hiányosságokat a párt pótolta. A gépek, berendezések és felszerelések, valamint a közlekedési eszközök adatait módosították, azokat teljes körűvé alakították. A korábban beadott nyilatkozatukat megerősítették, hogy az MSZMP védett műalkotásokkal nem rendelkezett. A pontosított állóeszköz állomány táblát ismételtelen elkészítették és kérték az Állami Számvevőszéket, hogy a pótolhatatlan adathiányokat újfent igazolja és a táblát minősítse hitelesnek. A párt értékpapír, pénz- és bankszámlákra vonatkozó összeállított táblát a fellelt dokumentumokból szintén nem lehetett maradéktalanul bemutatni. A megszűnt járási pártbizottságok gazdasági iratainak hiányos archiválása megoldhatatlan szakmai problémákat jelentett. Mindezek alapján a párt kérte, hogy az értékpapír, pénz- és bankszámlákra vonatkozó táblát az ÁSZ pótolhatatlan adathiány elismerése mellett minősítse hitelessé. A párt nyilatkozott, hogy az 1991. évi LI. törvényben (az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyonszámloltatásáról szóló 1990. évi LXXIII. törvény

módosítása) meghatározott vagyontárgyak elidegenítésére, megterhelésére 1990. augusztus 31. és 1990. szeptember 18. közötti időszakban nem került sor.

Összességében elmondható, hogy a Magyar Szocialista Párt ismételten benyújtott, a volt MSZMP vagyonról szóló elszámolása igencsak hiányos maradt. Ennek legfőbb okaként a párt a pótolhatatlan adathiányokat jelölte meg. Mindezekre tekintettel a párt kérte az Állami Számvevőszéket, hogy az adathiányokat alapul véve mondja ki az elszámolás hitelességét.^[15]

4. Az MSZP vagyon- és pót-vagyonelszámolásának Állami Számvevőszéki vizsgálata

Az Magyar Szocialista Párt (MSZP) által 1992 év elején megküldött pót-vagyonelszámolása több száz oldalnyi dokumentumot tett ki, ezért az Állami Számvevőszék a hitelesség ellenőrzésénél csak a helyszíni mintavételes vizsgálat eszközével tudott élni. Az ÁSZ nem vizsgálta a beszámoló azon adatait, amelyek az eredeti vagyonelszámolási dokumentumban a vizsgálat során hiteles minősítést kaptak. A törvény értelmében az ellenőrzésnek nem volt feladata az állampárt vagyonát illetően végrehajtott vagyonmozgások célszerűségének és eredményességének vizsgálata, valamint az MSZMP által alapított gazdálkodó szervezetek működési kérdéseinek és az e szervezeteket illetően végrehajtott gazdasági eseményeknek a feltárása.

Az Állami Számvevőszék által a pót-vagyonelszámolásban vizsgált táblák eredményei:

1. Az MSZP az *ingatlanokra vonatkozó elszámolási adatokat* egy csaknem 1500 oldal terjedelmű dokumentum formájában nyújtotta be. A közölt adatok szerint az állampárt 1988. december 31-én 2641 ingatlannal rendelkezett. Az állományváltozások következtében 1990. augusztus 31-ére az ingatlanok száma 365-re csökkent. A törvény 6. §. (2) bekezdésében előírt kötelezettsége alapján – az első vagyonelszámoláshoz kapcsolódva – az ÁSZ ellenőrizte az ingatlanállományt tartalmazó táblázatokat. Tekintettel arra, hogy az ingatlanokra vonatkozó adatokat az MSZP nem a törvény előírásainak megfelelően adta meg, nem volt viszonyítási alap az ingatlanok ellenőrzéséhez, mert csak az MSZP által közölt adatokra lehetett támaszkodni, valamint a telekre rendezéseknél, illetve az ingatlan-nyilvántartásban – különböző okok miatti – rendezetlen állapotok voltak tapasztalhatók, nem volt lehetőség az egyértelmű hitelesítésre. Az 1985. előtti időszakra vonatkozó adatok a megsemmisült, eltűnt, illetve beszerezhetetlen dokumentumok, ingatlan-nyilvántartási hiányok stb. miatt nem voltak rekonst-

[15] Csatlománnyként megjegyzésben hozzáfűzték, hogy az elszámolás csak az MSZP helyzetére volt teljes körű és hiteles, az MSZMP-re vonatkozóan 1949-től 1988-ig sok gazdasági adat hiányzott és ezt a korszakot maradéktalanul nem tudták bemutatni. Az MSZMP-re vonatkozó adatok az utolsó 10 évre azonban csaknem maradéktalanul a rendelkezésükre álltak. Itt az okozott gondot a vagyonelszámolás kapcsán a pártnak, hogy az állam és az MSZMP kapcsolata miatt az MSZMP az általános gazdasági gyakorlatól eltérő módon kapcsolódott az állami költségvetéshez. Így a kért bontásban a rendelkezésre álló adatokból csak részben hiteles elszámolást lehetett készíteni.

ruálhatók. A fentiekre figyelemmel az 1990-ben benyújtott vagyonszámolásban az ingatlanokra vonatkozó adatokat az Állami Számvevőszék nem hitelesítette. A párt a benyújtott pót-vagyonszámolásban a V-5-10/1991. sz. ÁSZ jelentésben az ingatlanok körében kifogásolt nyilvántartási pontatlanságokat kijavította, az arról készült kiegészítő táblázatot megküldte. Megerősítette korábbi nyilatkozatát, miszerint a volt MSZMP nyilvántartásában 1980 előttről nem találtak olyan átfogó nyilvántartást, amely tételesen és hitelesen az elszámolás alapja lehetett volna, amelynek alapján az 1949-től 1980-ig terjedő időszakra adatszolgáltatását el tudta volna készíteni. Pontosította az ingatlanok megszerzése jogcímére és időpontja feltüntetésére vonatkozó nyilatkozatát és az adatszolgáltatását. Az adathiány pótolhatatlanságáról a pót-vagyonszámolás keretében külön nyilatkozatot is csatoltak. Az ÁSZ ellenőrzése során megállapította, hogy a pót-vagyonszámolásban jelzett pótolhatatlan adathiányok valóban fennállnak, mivel a mintavételes ellenőrzésnél az MSZP iratai között 1980. évet megelőző időszakra vonatkozó ingatlan-nyilvántartást a vizsgálatot lefolytatók nem leltek fel. Egy-két kivételtől eltekintve az 1980 szerzett ingatlanok birtokba kerülésének jogcímét nem lehetett megállapítani. A párt ingatlan állománya egységesen a volt MSZMP KB Titkársága 1976. december 6-ai, valamint a Minisztertanács 3339/1977. sz. határozata, s a végrehajtására született MÉM 16/b/1977. sz. utasítás alapján került úgy bejegyzésre, hogy a Magyar Állam tulajdona mellett a volt MSZMP Központi Bizottsága kezelői jogát tüntették fel. Ennek eredményeként a volt MSZMP ingatlanainak telekkönyvi nyilvántartása 1980-ra rendeződött, s ezzel a vonatkozó adatok mind a megszerzés jogcíme, mind időpontja esetében egységessé váltak. Az előzőekben kifejtettek tekintettel az ÁSZ az ingatlanokra vonatkozó elszámolást a nem pótolható adathiány miatt elfogadottnak tekintette.

2-3. A vagyon *bevételekre és kiadásokra vonatkozó megállapításai* az eredeti vagyonszámolás tekintetében számszaki hibákat és a hitelesítést akadályozó tényeket is megállapított. Az ÁSZ ellenőrzése során feltárta, hogy a pót-vagyonszámolás keretében megküldött mellékletekben a korábban kifogásolt számszaki hibák kijavítása megtörtént. A dokumentumok hitelt érdemlően igazolták, hogy az MSZP a törvény előírásai szerint nem tud adatot szolgáltatni, mivel a volt MSZMP vállalatai költségvetési kapcsolatai eltértek az állami vállalatokétól, a beruházási tevékenység nem épült be a volt MSZMP számvitelébe, továbbá a volt MSZMP-t illetően az állami szervektől eltérő gyakorlat érvényesült az adózásra és az adatszolgáltatásra. A fentiekre is tekintettel az Állami Számvevőszék az elszámolás ezen adataira vonatkozó táblákat a nem pótolható adathiány miatt elfogadottnak tekinti.

4. A vagyon *egyéb állóeszközökre vonatkozó vizsgálata megállapításai* szerint a benyújtott adatok számszaki hibákat tartalmaztak, továbbá az is megállapításra került, hogy az MSZP nem tudott elszámolni több képzőművészeti alkotással. Később a képzőművészeti alkotások adatsorán lévő pontatlanság korrigálásra került, azonban továbbra sem tudott az MSZP teljes körűen alapbizonylatot bemutatni ezek eredetéről, az adathiány pótolhatatlanságáról nyilatkozatot adtak.

A vizsgálat megállapítása szerint a meglévő nyilvántartásokból nem volt megállapítható minden üzemkörön kívüli állóeszköz eredete (pl. vétel, ajándék, letét stb.) és egyedi pontos azonosíthatósága. Az előzőkre tekintettel az ÁSZ nyilatkozott, hogy az egyéb állóeszközökre vonatkozó elszámolás nem pótolható adathiány miatt elfogadottnak tekintendő.

5. A vagyon *értékpapír és pénzforgalom* vonatkozó adatainak pontos feltüntetését a megyei irodák pontatlan adatszolgáltatása és a hiányzó adatok akadályozták. Az MSZP az értékpapír forgalomra, valamint a pénzforgalomra vonatkozó mellékleteket illetően eleget tett a pótvagyon-elszámolás keretében. Az értékpapírok állományáról a törvényben előírtak szerint az MSZP elkészítette az évenkénti (év végi), valamint a törvény hatálybalépésének idő pontjára vonatkozó kimutatókat. Mindezek figyelembevételével az értékpapírok állományának alakulására vonatkozó adatszolgáltatás az ÁSZ ellenőrzésének megállapításai alapján teljes körűnek és hitelesnek tekintendő. A törvény 6. §. (4) bekezdése alapján benyújtott szerződésekre vonatkozó megállapítások. A törvény 6. §. (4) bekezdésében meghatározott ingatlanok, gépek, berendezések, felszerelések, valamint járművek, továbbá védett műalkotások és az MSZP által alapított gazdálkodó szervezetek és alapítványok állományában 1990. augusztus 31-e és 1990. szeptember 18-a közötti elidegenítésére, illetve megterhelésére az MSZP nyilatkozata szerint nem került sor. A szűrőpróbaszerű ellenőrzés tapasztalatai igazolták, hogy a jelzett időszakban és körben elidegenítés, illetve megterhelés nem fordult elő.

Az MSZP vagyon és pót-vagyonelszámolásához kapcsolódó Állami Számvevőszéki jelentés összegezve megjeleníti a vagyonelszámolásra vonatkozó tényeket és eredményt: „Az Országgyűlés az 1991. október 22-i ülés napján elfogadott 1991. évi LI. törvénnyel módosított az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyonelszámoltatásáról szóló 1990. évi LXXIII. törvény értelmében az Állami Számvevőszék a Magyar Szocialista Pártot, mint a volt Magyar Szocialista Munkáspárt jogutódját – amely szervezetnek a vagyonelszámolása az adatok hiánya miatt nem volt hitelesíthető – felhívta a hiányok pótlására. A pótlás benyújtását követően az ÁSZ ellenőrizte az MSZP pót-vagyonelszámolását, amelynek eredményéről az alábbi jelentést tette az Országgyűlésnek:

Az Állami Számvevőszék az MSZP pót-vagyonelszámolását a jelentésben részletezett indokok alapján, figyelemmel a törvény 6. §. (5) bekezdésében biztosított lehetőségre, amely szerint az elszámolás nem pótolható adathiány esetén is elfogadottnak tekintendő – azt elfogadja és az a törvény 6. §. (6) bekezdése alapján »hitelesnek« minősül.^[16]

[16] JELENTÉS a Magyar Szocialista Párt pót-vagyonelszámolása hitelességének ellenőrzéséről az 1991. évi LI. törvénnyel módosított 1990. évi LXXIII. törvény alapján I. sz. Függelék a V-150-6111991/91. sz. jelentéshez. 2p.

5. Az eredmény

Az Állami Számvevőszék elnöke^[17] az utódpárt elszámoltatása kapcsán a következőket tárta a nyilvánosság elé. Több ponton is nehézségekbe ütközött a vagyonról történő elszámoltatás, nem volt leltár csatolva, nem is volt leltározás. Néhány olyan adatra is rábukkantak a vizsgálók, amelyek arra utaltak, hogy a vagyonleltár nem tartalmazott bizonyos objektumokat, amelyek a vonatkozó dokumentumok alapján mégis az MSZP-hez tartoztak. A kormány álláspontja a vagyonszámolás kapcsán azonban végig állandó maradt.

A népszavazás döntése úgy szólt, hogy elszámoljon-e vagyonával az MSZMP? Az elszámolási kötelezettség a pártra vonatkozott, az elszámoltatás vagy elszámolás módszerére, az ezzel kapcsolatos eljárás rögzítésére a parlament volt jogosult. Olyan parlamenti döntés, amely konkrét feladatokat írt volna elő az elszámolás, illetve az elszámoltatás kérdésében, nem született. Azt is fontos volt leszögezni, hogy az MSZMP nem egy egyszerű párt volt, hanem állampárt, amit az alkotmányban rögzített vezető szerepe is bizonyított. Tehát nem a párttörvényben leírt jogszabályok alapján kellett az elszámoltatást elvégezni. Az Állami Számvevőszék elvégezte azt a munkát, amit a hivatkozott országgyűlési határozat számára meghatározott. Azaz elvégezte az 1989. szeptember 30-a szerinti vagyonszámla vizsgálatát.^[18]

A vizsgálatot követően a párt által elkészített és közzétett pénzügyi beszámoló alapján az MSZP origó büdzséje a tetemesnek mondható, csaknem félmilliárd forint összeggel került regisztrálásra.

V. BEFEJEZÉS

A kétrészes tanulmánysorozat első részében igyekeztem képet adni a pártok finanszírozása kapcsán arról, hogy valójában, ezen tevékenységen belül, minek a finanszírozásáról is van szó? Illetve, hogy a pártfejlődéssel párhuzamosan a pártok finanszírozásának módszere is folyamatosan alakult, fejlődött. Ahhoz, hogy képet kaphassunk a hazai pártok gazdálkodásának és pénzügyinek valós helyzetéről, érdemes az origótól, azaz a kiinduló állapottól elindulni. A volt állampárt vagyona és a belőle létrejött utódpárt pénzügyi helyzete ugyanis hatással volt a rendszerváltáskor demokratikus alapokon létrejövő pártok gazdálkodási mechanizmusaira is. Ezért tartottam fontosnak bemutatni először a kezdeti állapotot, majd a tanulmánysorozat második részében a hét parlamenti ciklust felölelő (1990–2018) időszakban beállt változások és tendenciák feltérképezését tűztem ki célul. Azt a folyamatot, amely az állami szubvenció mértékének fokozatos domi-

[17] Hagelmayer István.

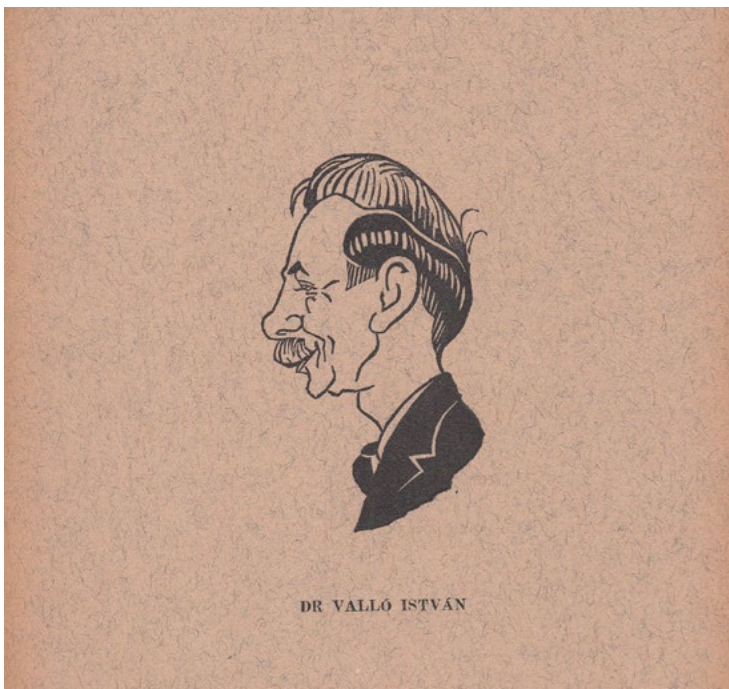
[18] Az Állami Számvevőszék beszámolója a pártvagyonszámláról az Országgyűlés terv- és költségvetési bizottsága előtt – Jegyzőkönyvkivonat. *Beszélő*, 2. évf. 8. szám.

nanciáját jeleníti meg, és amely választ adhat arra a kérdésre, hogy napjainkra relevánssá vált-e az ún. hazai „érdekliga” párt kialakulásáról beszélni?

IRODALOM

- *A pártfinanszírozás alapelvei* (2006). Budapest, Eötvös Károly Közpolitikai Intézet. http://ekint.org/ekint_files/File/tanulmányok/apartfinanszirozasalapelvei.pdf (2013. 05. 27.)
- Bihari Mihály (1990): Egy kongresszus szociológiája – az állampárt végőrái. *Magyarország politikai évkönyve*, IV. kötet 1981–1989. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2001 Aula-OMIKK, Budapest, 21–28.
- Bihari Mihály (2013): *Politológia – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó.
- Blondel, Jean (1968): Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 1, No. 2. 180–203. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0008423900036507>
- Csalótzky György (2000): *A választási kampányok finanszírozásának szabályozása és gyakorlata Németországban*. Elérhető: <https://docplayer.hu/2401729-Dr-csalotzky-gyorgya-valasztasikampanyok-finanszirozasanak-szabalyozasa-es-gyakorlata-nemetorszagban-1-bevezetes.html> (2013. 05. 27.)
- Enyedi Zsolt – Benoit, Ken (2011): Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert szerk.: *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Gramsci, Antonio (1985): *Politikai írások (1916–1926)*. Szabó Tibor vál. Budapest, Kossuth.
- Horváth Anett (2016): *Pártpénztárak – A parlamenti pártok éves pénzügyi beszámolóiban közölt záró egyenlegek alakulása a bevételek és kiadások mérlegesorok vizsgálatával (1990–2014)*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE.
- Horváth Attila – Soós Gábor (2015): Pártok és pártrendszer. In: Körösenyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – Negyedszázad után*. Budapest, Osiris-MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 249–278.
- Katz, Richard S. – Mair, Peter R. (1995): Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, No. 1. 13. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354068895001001001>
- Kirchheimer, Otto (1966): The Transformation of West European Party Systems. In: LaPalombara, Joseph – Weiner, Myron eds. (1966): *Political Parties and Political Development*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 177–200.
- *Kongresszus '89*. (1990) (Szerkesztette Kimmel Emil. Kiad. a Kossuth Könyvkiadó Politikai Szerkesztősége.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Körösenyi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest, Osiris.
- Luther, Kurt R. – Deschouwer, Kris (eds.) (1999): *Party Elites in Divided Societies: Political Parties in Consociational Democracy*. London, Routledge. 108–133. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203279755>
- Machiavelli, Niccolò (1987): *A fejedelem*. (Lutter Éva ford.) Budapest, Európa.

- Mair, Peter (1996): Party Systems and Structures of Competition. In: LeDuc, Lawrence – Niemi, Richard G. – Norris, Pippa (eds.): *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London, SAGE, 93–111.
- Németh Jánosné (2001): *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei IV. 1981–1989* (A Magyar Országos Levéltár segédletei, I/4.) Budapest, MOL.
- Pedersen, Mogens N. (1979): The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research*, Vol. 7, No. 1. 1–26. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1979.tb01267.x>
- Pizzorno, Alessandro (1981): Interests and Parties in Pluralism. In: Berger, Suzanne D. (ed.): *Organizing Interests in Western Europe: Pluralism, Corporatism, and the Transformation of Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 247–284.
- Sartori, Giovanni (2005): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. [1. kiad. 1976] Colchester, ECPR Press.
- Smith, Gordon (1966): What is a Party System? *Parliamentary Affairs*, Vol. 19, No. 3. 351–362.
- Smuk Péter (2018): *Magyar és európai pártjog*. Budapest, Gondolat.
- Weber, Max (2004): *A tudomány és a politika mint hivatás*. (Glavina Zsuzsa ford.) Budapest, Kossuth.

Valló István

New legislation or new interpretation on cyber-crime: on the analysis of online obscene live streaming in China^[1]

I. BACKGROUND AND INTRODUCTION

As Internet information technology evolves, so too do the modern lifestyles and forms of cybercrime. While dealing with, or coping with, the challenges of the new way of conventional crimes, different countries or international integrations would prefer the legislation as the primary and proactive strategy. Due to the hysteresis of law, previous law is often unable to respond quickly and effectively to new forms of crime. Here is the case that the different countries have to make a choice of policies between enacting new regulations based on contemporary statutes to achieve the result of controlling the new forms of crime, and by way of legal or judicial, or both, interpretation or analysis of the legislative intent, of the existing ordinance to incorporate the new forms of crimes into criminal justice system in the present. In other words, *New Legislation or New Interpretation*.

On September 18, 2019, Finland, the presidency of the Council of the European Union, presented a revised 88-page proposal to the delegations on the Regulation on Privacy and Electronic Communications (Directive 2002/58/EC). It refers to the *Processing of electronic communications data for the purpose of detecting, deleting, and reporting material constituting child pornography*. Adult pornography might be legally protected within the realm of free speech in many countries, but child pornography is forbidden with culpability and responsibility all over the world. All the states arguably criminalize online or offline child pornography. However, in China, because of the broad and sweeping attitude against obscenity, both adult and child pornography are criminalized without any exceptions. Whether in legislation, law enforcement, or legal practice, China singled out pornography as the predominant target of cybercrime to combat. Applying the filtering technology and approaches, building the Great Firewall of China, and aggravating the criminal penalty as to pornography have been employed, the number of

[1] The study was made under the scope of the Ministry of Justice's programs on aiming the strengthening of the quality of legal education.

pornography web-user however, increased year by year.^[2] Recently, a new form of accessible media technology makes it easier to access to online pornography and increasingly attract more attention to that, the online obscene live streaming.

Online live streaming is not a new technology in the world. Many media stations applied this for broadcasting the news, sports, and events. However, it turns to be out of control with the development of extensive use of the mobile terminal. Nowadays, it is convenient to build a platform for online live streaming by Apps in the App Store. Then the online lives could be different from the previous style by which traditional media companies controlled and escape the supervision of government easily. Some criminals would utilize the features aforementioned to make profits or get some other achievements by broadcasting or transiting illegal materials in the form of online lives. Pornography is an example. Generally, in most other states, if both the audience and hosts are adults, the online obscene live streaming would not be illegal. Only when participators, either audience or hosts, are minors, this conduct might bear the culpability or responsibility. Because it belongs to two different kinds of behaviors, one is child pornography, and the other is transiting pornography to minors. So, when some relative occurrences appeal to law enforcement or courts, the officials should distinguish the different circumstances first, and then give it responses.

This is not the case in China, cause all the obscenity is forbidden. Furthermore, according to the unique context of China, a vast user base, and ban without exceptions, it is somewhat interactive to deal with or cope with this issue. As of the first half of 2019, the scale of users of online live streaming in China has the potential to surpass 500 million. In addition, by application of the technology of 5G becoming gradually prevalent in China, the online live streaming industry is to keep stable development in the near future.^[3] As for the statistics beforehand, there is no accurate calculation of the proportion of the minors amongst the users. Nevertheless, we could make a hypothesis that the percentage of juveniles in the users of online live streaming could be arguably significant by the feature of cyberspace, which is more attractive to young people^[4], and more than 70% adolescents in China have their own cell-phones.^[5] So, the potential victims of online obscene live streaming in China, whether in the global context or just in China, are endangering the high risks. The Chinese government has already recognized this problem and employed a series of measures to eradicate online obscene live streaming. However, in practice, there are a lot of questions when responding to online obscene lives. There is a controversial debate amongst the legal practice that, on the one hand, contemporary law could not solve all the problems of online obscene lives, there is a strong demand for new legislation to

[2] Liang - Lu, 2012, 111-130.

[3] iiMedia Research Center, 2019.

[4] Marcum - Higgins - Ricketts, 2014, 68-78.

[5] Ji, W. - Shen - Yang - Ji, L., 2018.

tackle the issue, and before the new legislation, with the consideration of *Nullum Crimen Sine Lege, Nulla Poena Sine Lege (Legality)*, the whole society should tolerate this phenomenon; on the other hand, some scholars oppose that new technology updates the cybercrime every day, it could not solely rely upon the legislation but by way of new interpretation of existed law to deal with the new problems, though reality is the demand of new legislation. Here comes this paper on how to balance the actual needs for combatting the modern cybercrime with the persistence of the principle of legality.

This paper will firstly introduce the “CleanNet 2019” campaign in China, which is aiming at eradicating illegal materials online under Chinese law and penalizing the criminals involved. At the same time, this paper will focus on some cases from the “CleanNet 2019,” which related to the online obscene live streaming. Secondly, this paper will enumerate some debatable, but not cover all, difficulties and problems in the legal practices which encompass the application of criminal law, evidence law, and criminal procedure law. Thirdly, this paper will discuss the questions in the second part with both comparative methods and *legal dogmatics*. In the end, this paper will conclude all the discussions with a response to the preliminary question of this paper. New Legislation or New Interpretation.

II. “CLEANNET 2019” CAMPAIGN AND RECENT CASES IN CHINA

1. SHDF National Office and “CleanNet 2019” Campaign

For dealing with the rampant social and criminal problems arising from pornography, prostitution, and illegal publication, the Chinese government had founded a working group specialized in controlling and governing the aforementioned problems by which named national anti-pornography and illegal publication working group (SaoHuangDaFei Working Group in Chinese) in 2000. It consists of 26 official departments that contained the governmental departments and organs of the Communist Party of China. Its standing office, National Anti-pornography-and-illegal publication, which usually called *Sao Huang Da Fei* National Office (hereinafter SHDF National Office) in Chinese, affiliates to the Central Propaganda Department of the Communist Party of China.^[6]

Since economic reform from the 1980s, Chinese society has experienced a great challenge of the ascending rates of crimes. Whether the administrative requirements or real social needs, they both demand the government to control the crimes in an effective way to ensure social harmony and safety. Under this rigorous political assignment, the Chinese government is used to pick up the

[6] SHDF National Office. (2019a). *About us*. Retrieved October 20, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/749/236131.html>

severe strike campaign to deal with particular or general criminals involving in the target crimes. Though the effectiveness of the severe strike campaign as a strategy of crime control has been questioned, the campaign-style crime control reserves the strong inertia effect in policy-making.^[7] The Chinese government prefers the staged attack in the form of the campaign in every crime control, so too does the governance of pornography.^[8] In this context, SHDF National Office employed the “CleanNet” campaign to suppress online obscenity in cyberspace. CleanNet campaign is one of the consisted action applied by the SHDF National Office every year. It aims at recreating and rehabilitate the online environment by sweeping indecent materials that existed in web pages, cloud storage, instant communications, mobile applications, and so on. As routine actions, SHDF National Office deployed the “CleanNet” campaign once again in 2019, referred to as “CleanNet 2019”. According to the reported news on the website of SHDF National Office, “CleanNet 2019” will insist from April to November. Compared with the same theme campaign previous, “CleanNet 2019” has some unique features that it not only aims at online pornography in the traditional area mentioned above but also turns to the online live streaming platform. The SHDF National Office requires the legal enforcement agencies at different levels to keep supervising the unlawful online live streaming platform, relentlessly striking the criminals engaged in disseminating online indecent materials or organizing an online obscene live show, and resolutely shut down the relative software or mobile applications.^[9] As of now, “CleanNet 2019” has been drawing to a close. There are some representative cases as the achievements of the campaign reported to the SHDF National Office during the period. In the next part, this paper is going to select some cross-sectional cases as to online obscene live streaming to introduce and discuss.

2. Representative Cases on online obscene lives in CleanNet 2019

As a result of ongoing within the “CleanNet 2019” campaign till now in China, the overall statistics of the case amount, criminals’ situation, victims’ distribution, and other information as to this campaign could not elaborate at this time. However, by way of the gradual implementation, the website of the SHDF National Office has reported some critical cases by which the local legal enforcement agency submitted and, therefore, as the achievements of their reasonable diligence in this campaign. This paper selects 4 cases from the web page of the SHDF National Office that are typical to tailor-make the complicated circumstances of the contemporary realities of online obscene lives in China.

[7] Liang, 2005, 387-399.

[8] Liang – Lu, 2012.

[9] SHDF National Office. (2019e). SHDF National Office deployed the “CleanNet 2019”, “NursingSeedling 2019” and “AutumnWind 2019” Special Action. Retrieved March 04, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/767/394202.html>

a) Guangxi Nanning Case^[10]

In June 2019, Xixiangtang District Court of Nanning city of Guangxi Province heard a case which prosecuted that *Li Mouhua*, the perpetrator, arranged four persons to do online obscene live shows for many times by online live streaming software during a two-day period from July 18, 2018, to July 20, 2018. On July 20, 2018, the Xi Xiang Tang Bureau of Public Security found the clues of the online obscene live shows organized by *Li Mouhua* when they were generally patrolling the cybersecurity situation in this district. Then, on July 24, 2018, the Xi Xiang Tang Bureau of Public Security detained the perpetrator. According to the litigation and evidence submitted by the prosecutors, the Court sentenced *Li Mouhua* one-year imprisonment and a 2,000-yuan fine by citing Article 365^[11] of Criminal Law of P. R. China.^[12]

As the case was adjudicated after the start of the “CleanNet 2019” campaign, the Court reported the case to the SHDF National Office to show their endeavor of implementing the order, which harsh strike the online obscene live streaming, of the “CleanNet 2019” issued by the SHDF National Office through punishing the arrangement of a two-day online obscene live show with one-year imprisonment and fines.

b) Zhejiang Jiaxing Case

In June 2019, Nanhu District Court of Jiaxing City of Zhejiang Province announced a case of criminal securing profits by broadcasting online pornographic live shows through an online live streaming platform, Nebula Platform. There were 7 perpetrators involved in this case. The court respectively sentenced two of the defendants, *Yue Mou* and *Liu Mou*, imprisonment with 3-year-and-6-month and 3-year-and-3-month periods, and fine with 50,000 yuan and 45,000 yuan. The other five defendants, *Yang Mou*, *Luo Mou*, *Zhao Mou Tian*, *Jiang Mou Na*, and *Zhao Mou*, were sentenced commensurate with their scenarios in the crime. According to the facts part of the judgment, the court found that from August 2017 to December 2017, *Yue Mou* and *Liu Mou* directly bought Nebula Live Streaming Platform from others and arranged amounts of female hosts to perform online obscene live shows. *Yang Mou* funded the platform technical maintenance. *Luo Mou* was

[10] As multi-perpetrators involved in part of the selected five cases, this paper would like to use the formula of “Province+City (the location of the cases brought to trial) +Case,” to name the five cases for convenience.

[11] *Criminal Law of P. R. China*, Article 365: “[W]hoever arranges for pornographic performances shall be sentenced to fixed-term imprisonment of not more than three years, criminal detention or public surveillance and shall also be fined; if the circumstances are serious, he shall be sentenced to fixed-term imprisonment of not less than three years but not more than ten years and shall also be fined.”

[12] SHDF National Office. (2019b). Guang Xi Province: The city of Nan Ning rendered a judgment about online obscene live streaming Retrieved June 19, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11420/401368.html>

employed to manage the Nebula Platform. *Zhao Mou Tian*, *Jiang Mou Na*, and *Zhao Mou* were responsible for the management of female hosts pertained to them as patriarchs. As of the case was reported on December 12, 2017, the Nebula Platform accumulated criminal profits of more than 800,000 yuan, and the record of member registration was over 60,000 pieces.^[13]

This case has the same situation with the *Guangxi Nanning Case* above, so it was reported to the SHDF National Office. (The trial took place after the CleanNet 2019 began.) however, this case has some unique features that need to be mentioned. First is the perpetrators involved in this case belongs to the circumstance of multi-perpetrators. It is a joint crime with principals and accomplices. Second, it is an organized crime committed by a gang of 7 members. Amongst the crime, each of the perpetrators contains a clear division of labor cooperations and thus indicates the complexity of the issue of online obscene live streaming. It is not a simple cybercrime at all in some situations, but instead, to some extent, an intricate cybercrime with the characteristics of organized crime committed by gangs.

c) Jiangxi Jiujiang Case

In June 2018, the SHDF Office of De An Country of Jiujiang received some clues from the masses about which an online live streaming platform called “You Jiang” has female hosts performed pornographic live shows and made criminal profits by the reward gifts from the audience. Furthermore, the platform did pimp for their audience at the same time. After received whistle-blowing, the SHDF Office of De’an Country coordinated and organized the local law enforcement agencies for a special working group, “6.05” working group, instantly. After the preliminary technical investigation and fixing evidence, the “6.05” working group started formal investigation on June 19, 2018. Upon the investigation, the working group found that the platform took advantage of different fake names to escape investigation, and, at the same time, it convened hundreds of female hosts across the China mainland to engage in the online obscene live shows. This platform has a stringent organizational hierarchy. All the hosts on this platform had their own group, which manipulated by a group leader. The group leader facilitated the hosts to withdraw money from the platform and promoted the communication between the platform manager and hosts. With further evidence securing, the working group locked on two female hosts, *Song Moumou* and *Zhan Moumou*, on the platform and arrested them separately in Ningbo city of Zhejiang Province and Xingzi city of Jiangxi Province on August 18, 2018. By the interrogation of two hosts thereinto, they confessed two group leaders, *Wei Moumou* and *Zhi Moumou*. On September 18, 2018, the working group arrested six group leaders located in

[13] SHDF National Office. (2019f). Zhe Jiang: The court in the city of Ja Xing adjudicated a case of making criminal profits by disseminating online pornography through the Nebula Platform. Retrieved June 17, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11420/399777.html>

six different provinces in China mainland, namely Yunnan, Shaanxi, Shandong, Guangdong, Hainan, and Anhui Province. During the next interrogation, the working group found another group leader in Hainan province and arrested him finally. On July 29, 2019, after trial by the De'an County Court, 9 perpetrators in total were sentenced to fixed-term imprisonment ranging from five months to one year, and the total amount of fines and penalties was more than 257,000 yuan.^[14]

This case is a typical case related to online obscene live streaming with some peculiarities. First, though many perpetrators involved in this case, it is not a gang crime compared with the *Zhejiang Jiaxing Case*. All the perpetrators committed the same crime separately but used the same platform. Second, in this case, the platform applied a stringent organizational hierarchy to achieve effective and relatively safe management for the general operation. Third, the platform, in this case, had formed a fairly mature industrial chain to some extent. The well-designed process of money withdrawing, hosts enrolling, and communication, to a degree, ensure the secrecy of the management behind the platform and the “security” (not realized by law enforcement agencies) of the platform itself. The last, this case involved many geographical areas showing the trend of the cross-regional feature (even though the regions, in this case, are all in China mainland) of online obscene live streaming.

d) Hubei Macheng Case

On April 30, 2019, the Public Security department of Macheng city of Hubei Province successfully arrested and repatriated the principals, *Hong Moumou* and *Li Mou*, who absconded from Mongolia to Philippine after reported to law enforcement agency, of the case of disseminating pornography materials online; thoroughly destroyed a criminal gang of committing cybercrime cross-national under the guise of online-game company; closed down 6 domestic online obscene live streaming platform; arrested another 20 members of the criminal gang aforementioned with support of the Bureau of International Cooperation of the Ministry of Public Security of China and the law enforcement agencies of Philippine, under the instruction of Ministry of Public Security of China and Office of the “CleanNet 2019” campaign of Provincial Bureau of Public Security of Hubei Province.

In March 2018, the police of public security in the city of Macheng of Hubei got a clue from the whistle-blower, and in the early investigation, found that there were some users distributed QR (Quick Respond) code for downloading an App software for online obscene live streaming called “Huahua Platform.” The users should download and install the App on their mobile terminal and register in by verifying the phone numbers. When entering into the platform, the users

[14] SHDF National Office. (2019d). Jiang Xi: The court in the city of Jiu Jiang sentenced the ‘6.05’ case of gaining criminal profits by disseminating online pornography through an online live streaming platform. Retrieved September 19, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11419/405296.html>

could find many broadcast room of obscene live shows. By sending the hosts reward gifts ranging from 0.5 yuan to 1888 yuan, the users could require the host to do different kinds of indecent conducts, even intercourses. On further investigation, the law enforcement found that this platform had a stringent organizational hierarchy of which contained boss, operation and maintenance, advertising promotion, customer service management, payment and settlement, group leader, hosts. Furthermore, the criminal gang had changed the server and shell of the platform many times to escape the whistle-blowing and investigation. The criminal gang employed particular employees to maintain the server abroad in Mongolia and utilized the foreign bank account to do the money laundering. During the operation of this platform from November 2017 to March 2018, in five months, the platform had had over 90,000 registered members and made criminal profits over 16 million yuan. The law enforcement arrested 18 members of the criminal gang in China mainland and another two principals, *Hong Moumou* and *Li Mou*, which got the information of the investigation, escaped from Mongolia to Philippine via South Korea, and kept doing the same criminal business in Philippine by a new-built platform called “Jinnezza” App Platform, were arrested in the end as referred above.

During the interrogation, law enforcement knew that the suspect *Hong Moumou* had a company named “Shanghai Tingyu Network Technology co., LTD” in Shanghai, China, specializing in the development of online games. Because of the depression of business and, therefore, the difficulty of maintaining the company, *Hong Moumou* organized his shareholders and employees to engage in the pornographic live streaming business. The case is still under trial now in the Macheng Court of Hubei Province.^[15]

This case is relatively complicated when compared with all the examples above, for it encompassed all the features of online obscene live streaming aforementioned, such as multi-perpetrators, labor cooperation, organizational hierarchy, and cross-regional perpetration. However, this case has its own uniqueness to be discussed. First, each process of the operation of the platform referred to an independent crime, for example, financial accounting with money laundering, product promotion with false advertising, and so on. Second, the remote manipulation of the platform and the aboard server location reveal the transnational feature of the new trend of online obscene live streaming, which calls for international judicial cooperation. Third, the transformation from an online game company to a criminal gang reflects the high-profit margin and the lack of supervision in the online broadcast industry so as to stimulate more professional and organizational subjects, e.g., legal person, to engage in the online obscene live streaming business.

[15] SHDF National Office. (2019c). Hu Bei: The police knocked out the transnational criminal gang of online obscene live streaming. The illegal gains were 16 million, and 20 people were arrested. Retrieved May 30, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11419/400064.html>

III. COPING WITH ONLINE OBSCENE LIVE STREAMING IN CHINA

1. Substantial Regulations on Online Obscene Live Streaming

Substantial regulations on online obscene live streaming compose of different hierarchical regulations, such as law, administrative regulations, and departmental acts. Furthermore, the judicial interpretation of the law casts a significant role in the criminal justice system. This section will predominantly focus on criminal law and its judicial interpretations.

In the Criminal Law of China, there are no articles specialized in online obscene live streaming. The regulations are general stipulate all types of pornography or obscenity. There is an independent section in regulating pornography, namely Article 363, which focuses on making criminal profits from producing, duplicating, publishing, selling, disseminating pornographic or obscene materials, and offering book numbers for publication of pornographic books and journals; Article 364, which focuses on the general disseminating of pornography and obscenity, and organizing and playing obscene or pornographic audio/video materials; Article 365, which focuses on the organizing the pornographic or obscene shows; Article 366, which focuses on the legal person's culpability when committing the crimes of this section; and Article 367, which offers the definition of pornographic or obscene materials in these articles. There is another article that needs to be mentioned here is that Article 301, which focuses on group-sexual behaviors. Some scholars hold the view that the broadcaster of obscene live shows violated Article 301 at the same time.^[16]

In spite of the Criminal Law, there are four documents related to the online obscene live streaming of which one is the decision, and the other three are judicial interpretations. With the consideration of online disseminating pornography, the Standing Committee of National People's Congress of China made a decision on governing this kind of problem in 2000. This decision, at first, was not to focus on the online obscene live streaming but general rules on regulating the increasingly rampant online disseminating pornography.^[17] Later in 2004 and 2010, the Supreme People's Court and the Supreme People's Procuratorate enacted a judicial interpretation detailed the application of the Criminal Law on pornography in cyberspace.^[18] In the meanwhile, the Supreme People's Procuratorate and Ministry

[16] See, Mei, 2017; Teng, 2018.

[17] See, Article 3 (5) of the *Decision of the Standing Committee of the National People's Congress on Preserving Computer Network Security*, which is first enacted in 2000 and revised in 2009.

[18] See, Interpretation of the Supreme People's Court and the Supreme People's Procuratorate on Several Issues concerning the Concrete Application of Law in the Handling of Criminal Cases of Making, Reproducing, Publishing, Selling and Spreading Pornographic Electronic Information by Means of the Internet, Terminal of Mobile Communications and Sound Message Stations (06 September 2004), (hereinafter, *Obscenity Judicial Interpretation (I)*); and Interpretation (II) of the Supreme People's Court and the Supreme People's Procuratorate of Several Issues on the Specific Application of Law in the Handling of Criminal Cases about Producing, Reproducing, Publishing, Selling and Disseminating Pornographic Electronic Information via the Internet, Mobile Communication Terminals and Sound Message Stations (04 February 2010), (hereinafter, *Obscenity Judicial Interpretation (II)*).

of Public Security promulgated another judicial interpretation which focuses on the specific rules and standards of filing a case related in law enforcement agencies.^[19]

2. Procedural and Evidential Regulations

The crime of online obscene live streaming is a kind of cybercrime in nature. The evidential and investigatory laws and rules applied to the online obscene live streaming, ultimately are those applied to the cybercrime. “A number of countries outside of Europe do not admit electronic evidence at all, making the prosecution of cybercrime, and any other crime evidenced by electronic information, unfeasible.”^[20] However, China has already admitted the status of the electronic data produced in the process of online activities as the legal form of evidence in establishing the facts relevant to guilt or innocence of an individual at trial by Article 50 of the Criminal Procedure Law of China.^[21] Due to the particularity of cybercrimes involving electronic data, the Criminal Procedure Law of China^[22] and the Ministry of Public Security^[23] also stipulate that electronic data can be obtained by means of Technical Investigation Measures. Technical Investigation Measures commonly refer to as Digital Forensics. It existed in the process of investigation and manipulated by law enforcement agencies, the Public Security Organs in China. After obtained the electronic data, in general, both Procuratorate and Court would scrutinize the authenticity, legality, and relevance of the evidence. To further standardize the collection and examination of electronic data as evidence, the Ministry of Public Security, Supreme People’s Procuratorate, and Supreme People’s Court have formulated two judicial interpretations^[24] respectively to guide relevant work.

[19] See. *Provisions (I) of the Supreme People’s Procuratorate and the Ministry of Public Security on the Standards for Filing Criminal Cases under the Jurisdiction of the Public Security Organs for Investigation and Prosecution* (25 June 2008).

[20] United Nations, 2013, p. xxiv.

[21] Article 50 of *Criminal Procedure Law of P. R. China*: “All materials that may be used to prove the facts of a case are evidence. Evidence includes: [...] (8) audio-visual recordings and electronic data.”

[22] See. Article 150 of *Criminal Procedure Law of P. R. China*: “After filing a case regarding a crime of compromising national security, a crime of terrorist activities, an organized crime of gangland nature, a significant drug crime, or any other crime seriously endangering the society, a public security authority may, as needed for criminal investigation, take technical investigation measures after undergoing strict approval formalities.”

[23] See. Article 254 of *Provisions on the Procedures for Handling Criminal Cases by Public Security Organs* (01 January 2013): “After the case is filed, the public security organ may, according to the needs of investigating crimes, take technical investigation measures against the following criminal cases that seriously endanger the society: [...] (4) major criminal cases committed through telecommunications, computer networks, delivery channels, etc., as well as major criminal cases committed against computer networks.”

[24] *Provisions on Several Issues concerning the Collection, Taking, Examination, and Judgment of Electronic Data in the Handling of Criminal Cases* (01 October 2016), issued by Supreme People’s Court, Supreme People’s Procuratorate, and Ministry of Public Security; *Rules of Obtainment of Electronic Data as Evidence by Public Security Authorities in Handling Criminal Cases* (01 February 2019), issued by Ministry of Public Security.

IV. DISCUSSIONS: PROBLEMS IDENTIFIED AND STRATEGY CHOICES

1. Online obscene live streaming and Sexting

“Sexting, the portmanteau of Sex and Texting, has become a hot topic of debate between the legislators, researchers, educators, parents, and teens.”^[25] Generally, sexting refers to receiving and sending sexually explicit materials through electronic means, especially among cell phones.^[26] Marcum et al.^[27] and Hasinoff^[28] held the view that sexually explicit materials just included personal photos and texts. However, in light of the development of technology, the scope of sexually explicit materials should expand to include videos, audio messages, and some other forms of materials.^[29]

When looking back at online obscene live streaming, the host[s] or broadcaster[s] would broadcast obscene shows including but not limit in sexual intercourse, masturbation, and other materials arising prurient interests. Online obscene live streaming, in nature, is disseminating the pornography or obscenity by online live streaming or webcast, whether voluntarily or for other purposes, such as self-display, satisfying sex addiction^[30], or gaining criminal profits. It has some similarities to sexting. In this paper, it is considered that it belongs to one of several forms of sexting.

Though welcome is the sexting among the teenagers according to some researches^[31], then it is hard to say that, under circumstance of China’s situation of the large users’ group of online obscene live streaming which could be inferred from the 4 example cases, minors or teenagers are not involved in, and in fact, there are some cases in China have already shown the minors or teenagers engaged in, and merely, there are no statistics to show the proportion of minors participating. When both audience and broadcasters of online obscene live streaming are minors, it refers to the sexting in the context of previous researches out of China. Usually, outside of China, if pornography does not involve minors or children, then it will be protected under the protection of free speech.^[32] Therefore, to distinguish the different types of obscenity (mainly to see the production, duplication, or dissemination of the whole process of involved material and whether the content itself contains children or minors) is the first task to deal with sexting or obscenity.

[25] See. Jaishankar, 2009, 21-25; Ngo - Jaishankar - Agustina, 2017, 161-168.

[26] Crimmins - Seigfried-Spellar, 2017, 169-182.

[27] Marcum - Higgins - Ricketts, 2014.

[28] Hasinoff, 2017, 202-217.

[29] See. Hasinoff, 2017; Morelli - Bianchi - Baiocco - Pezzuti - Chirumbolo, 2017, 113-121; Sweeny - Slack, 2017, 246-260.

[30] See. Ballester-Arnal - Castro Calvo - Gil-Llario - Gil-Julia, 2017, 567-585; Kvaalem - Træen - Iantaffi, 2016, 522-540; Seigfried-Spellar, 2013, 141-154; Sirianni - Vishwanath, 2016, 21.

[31] See. Marcum - Higgins - Ricketts, 2014; Marganski, 2017, 183-201; Martinez-Prather - Vandiver, 2014, 21-35.

[32] Steinberg, 2019, 909-938

In addition, according to the unique feature of forbidding obscenity unexceptionally in China, the research of online obscene live streaming is a little different from sexting. Nevertheless, the harmfulness, extensive participation of teenagers or minors, and other reasons for criminalization of sexting, which had been testified and demonstrated in the sexting research, could be learned for the study of online obscene live streaming in the context of China. Notably, so too is of cybercrime, the problems of criminalization, investigation, prosecution, and adjudication existed in sexting are the general issues in online obscene live streaming as well.

2. Problems Identified in General and particular in China

To summarize the aforementioned sections and to begin this section, it is clear that online obscene live streaming is illegal in China with a broad and sweeping attitude against all kinds of pornography. The existing regulations, whatever legislations or judicial interpretations, provide the justification for the criminal justice system to cope with or deal with this arising problem in cyberspace with huge users' group. The "CleanNet 2019" campaign, carried out by the SHDF National Office, is merely to speed up the centralized rectification of this problem in a specific period, with the purpose of accurately cracking down, strictly controlling or even eliminating, the result of which is often accompanied by the more massive application of penalties. However, is the approach of China on combatting the online obscene live streaming unquestionable? The answer to this question is definitely no. After all, like Case, Johnson, Manlow, Smith, and Williams had written in their book, "[R]ecognition that there is no ideal is an important aspect of life and justice."^[33]

a) Problems in General: Proactive Investigation and Crime Prevention

As discussed above, cases of cybercrime are more likely to be reported by victims, though the low rate is the report of an individual or corporate victim for fear of shame, embarrassment, and detrimental evaluations. In re cases of online obscene live streaming, arguably victimless crime in most situations without minors or children involved, are enduring lower report rate of the audience for consistent needs dwelling on accessing to obscenity.

On the other hand, because of the particularity of transmission of obscenity or pornography at an online live streaming platform, such as there is no physical material existed, and all the information transmitted will be deleted soon after shutting down the live streaming, the cross-regional or transnational feature, and the convenience of accessing to online obscene lives generated by popular uses of mobile termination, the mobile phone Apps, it is problematic for law enforcement agencies to enact proactive investigation measures. Traditional investigatory actions by which law enforcement agencies take, such as data interception,

[33] Case - Johnson - Manlow - Smith - Williams, 2017, 82-106.

metadata analysis, sensitive words recognition, and other measures recommended by AÇAR^[34] in his paper, on one side, are based on the cooperation of Internet companies or platforms, however, as discussed above, the online platform specializing in disseminating obscenity prong not to assist and cooperate with the law enforcement agencies to fulfill the investigation, in general, they are trying to escape it. On the other side, these measures belong to methods of detection *ex post facto*, in other words, the application of these measures happened after the crime had been reported to law enforcement agencies rather than providently employed thereby preventing the crimes. In addition, even if these investigation methods are adopted after reporting, it is impossible to guarantee that these crimes can be adequately detected due to the difficulty in the investigation of cybercrimes and the secrecy of the online obscene live streaming platform, let alone the effectiveness and sufficiency of these methods as crime prevention.

Then, by putting the low report rate and the after feature, effectiveness, and sufficiency of measures of cybercrime detection together into the examination of situational crime prevention theory, which is “[b]ased on a range of theories about the process leading to the commission of crime described as ‘opportunity theories’^[35], consisting of ‘the rational choice perspective, the routine activity approach, and crime pattern theory’^[36]”, it could be found that the features of online obscene live streaming platform as generalized before, such as easy to build a live streaming platform, high reward rate, expansive engagement of users, convenience provided by mobile phone Apps, and uneasy to be discovered and investigated, totally hinder the function of crime prevention within the theory of situational crime prevention which calls on “reducing opportunity, creating inhibitor, and creating more considerable uncertainty as to the outcomes of crime (greater risk/lower rewards).”^[37] As such, proactive crime prevention of online obscene live streaming seems to be invalid under these circumstances. However, this is not the problem just exists in China, but all around the world in dealing with cybercrime.

b) Problems particular in China: Definition of Obscenity and Principle of Legality

In the Criminal Law of China, crimes of obscenity, besides the crime of organizing an obscene performance in Article 365, incorporate a terminology of Obscene Material. Article 367 affords the definition of Obscene Material:

“[O]bscene materials mentioned in this law refer to erotic books, magazines, motion-pictures, videotapes, audiotapes, pictures, and other

[34] Açar, 2017, 98-109.

[35] Clarke - Bowers, 2017.

[36] Smith - Clarke, 2012.

[37] Case - Manlow - Williams, 2017, 618.

obscene materials that graphically describe sexual intercourse or explicitly publicize pornography. [...]"

By analyzing Article 367, we could find an essential requirement of the obscene materials, which is of physical form thereof. Though the expansion of other obscene materials is made to embrace the electronic forms thereof with electronic information^[38], the physical form requirement still exists, since the electronic materials or information should appear in the physical storage to have the probative value which backed up by Article 50 of the Criminal Procedure Law of China (Electronic Data as Evidence):

"[T]he 'other obscene materials' as prescribed in paragraph 1 of Article 367 of the Criminal Law shall include pornographic video documents, audio documents, electronic publications, pictures, articles, short messages, which accurately describe sexual acts or openly blazon forth pornography and other electronic information of internet and terminal of mobile communications and sound message of sound message stations. [...]"

Here is the case. According to the Criminal Law of China, both organizers and broadcasters of online obscene live streaming should bear culpability, whether applied Article 365 or other articles contained obscene materials. Article 365 of organizing an obscene performance is relatively clear and easy to apply for there is no requirement of the form of obscene performance; in other words, as to obscene performance, the law does not require it to exist in physical form. The logical barycenter is performance. So, combining with the five example cases, in the legal practice of China, when the prosecutor accused of perpetrators and the court heard a case involved online obscene live streaming, they prong to focus on organizers, and impeached and sentenced the suspects of organizers by Article 365, and so the fact is.

The broadcaster of online obscene live streaming locates in an awkward position. They were either ignored by prosecutors or the judges or charged with various crimes. Through a simple search on *Chinese Judgements Online* with "online obscene live streaming" as a keyword, it could be found that some suspects of such crimes are convicted by Article 363, and some are convicted by Article 364. Furthermore, in the case where the suspect is convicted, how could the obscene material, which is a component element of the crime, be fixed as evidence in the live streaming?

First, according to the distinction between a general web page or social communication platform and an online live streaming platform, it is far from easy to confirm the click number as the extent of proliferation online which is the standard of criminalization of utilizing the chat room, instant communication software, and other forms of ICTs to disseminating the obscenity, and backed

[38] Article 9 of *Obscenity Judicial Interpretation (I)*, (06 September 2004).

up by a judicial interpretation. In the case of disseminating obscenity materials for seeking rewards, the requirement of click numbers for criminalization should surpass 10,000^[39], and in the case of disseminating obscenity materials not for seeking rewards, the requirement of that number doubled, i.e., 20,000^[40]. In the context of online live streaming, people would arguably pay more attention to, in one webcasting room, the number of simultaneous viewers rather than the number of clicks. The number of simultaneous viewers is distinct from the number of clicks. The user might just click and get into the webcasting room, but not stay for long to watch the obscene performance, or even at that time, the obscene performance had not started. So, the number of simultaneous viewers is more significant in the criminalization after the case was filed. However, both in criminal law and relevant judicial interpretations, there are no regulations specialized in stipulating the number of simultaneous viewers, though the new form of spreading obscenity, online obscene live streaming, might have already taken into consideration of the legislators or judicial practitioners. In practice, the prosecutors and judges prefer to take the number of clicks as the standard of criminalization. If a suspect's obscene webcast room clicked by more than 20,000 times, but the most significant number of simultaneous viewers is tiny, for example, 1,000, then, strictly, the criminal punishment to the suspect would arguably comply with the principle of legality superficially and rigidly.

Second, the legality of the criminalization for the broadcasters of online obscene live streaming itself should bear the questioning. The expansion of electronic information of obscene materials have been made by judicial interpretations in China, notwithstanding when combining the relevant regulations in judicial interpretations and the evidence stipulations in the Criminal Procedure Law of China, we could find that it is out of legality to criminalize the broadcasters engaged in obscene lives. Here we should review the relationship amongst obscene online performance, electronic information, and electronic data. It might be in this paradigm that obscene online performance is a kind of electronic information related to other obscene materials underpinned by electronic data during the process. So, if we want to form the evidence of obscene online performance, we

[39] See. Article 1(4) of *Obscenity Judicial Interpretation (I)*, (06 September 2004): "In case anyone who makes, reproduces, publishes, sells or spreads pornographic electronic information for seeking profits by means of the internet or terminal of mobile communications, and has any of the following circumstances, he shall be convicted and punished as the crime of making, reproducing, publishing, selling and spreading pornographic articles for seeking profits in accordance with the provisions of paragraph 1 of Article 363 of the Criminal Law: [...] (4) The pornographic electronic information made, copied, published, sold or spread by him is clicked for more than 10 thousand times[.]"

[40] See. Article 3(1) of *Obscenity Judicial Interpretation (I)*, (06 September 2004): "If anyone spreads pornographic electronic information by means of the internet or terminal of mobile communications not for seeking profits, and has any of the following circumstances, he shall be convicted and punished as the crime of spreading pornographic articles in accordance with the provisions of paragraph 1 of Article 346 of the Criminal Law: (1) The quantity has reached to two times the standards as prescribed in Item (1) to (5) of paragraph 1 of Article 1 or more[.]"

should first collect the electronic data for it is the legal form of evidence, then we organize, analyze, present, and construe them in a particular context. With these processes, the electronic information consists of electronic data by logically own the probative value in criminal justice. However, due to the feature of live streaming that the electronic data only exist when the broadcaster is doing the live streaming, and after he/she closed down the live streaming, there will be no traces of the activities only if the platform stored the data, apparently, for the purpose of escaping investigation, the platform specializing in obscene online performances would not do this, then, these give rise to the handicap of investigation which focuses on the evidence gathering in the criminal justice process. In practice, in response to this difficulty, some modifications have been made. For example, during the reporting process, the victim will provide some of their own recorded pornographic videos that exist on the reported platform at a specific time. However, though trusting in the authenticity of the video, the form of evidence changed from electronic data to video, another type of evidence in China. What criminal law purports to punish is obscene electronic information, which could only compose of electronic data. There are two solutions to cope with this paradox that, in the context of contemporary legislation of China, either admits the probative value of form changed evidence, then violate the principle of legality, or comply with the principle of legality and make new interpretations to deal with this problem, then, during a reasonable period, tolerate online obscene live streaming.

3. Strategy Choices

Based on the above discussion, we seem to have entered a dilemma. On the one hand, according to the norms of criminal law, online obscene live streaming needs to be criminalized and imposed; on the other hand, the principle of legality always binds police, prosecutors, and judges to handle crime control by handling relevant cases. Some Chinese scholars believe that it is possible to break through the predicament by exploring the purpose of the legislation and expanding the interpretation of criminal law in judicial practice.^[41] This view has particular practical significance. It shows that in the face of changes in the criminal situation caused by advances in science and technology, a relatively radical attitude and method is adopted to realize the social security function of criminal law. Online obscene live streaming, at its root, is a cybercrime. The attitude of criminal justice to it, to a certain extent, reflects the attitude towards cybercrime.

In the context of China, the development of new judicial interpretations can be seen as New Legislation. The New Interpretation, under the above premise, should be the extensive explanation of criminal law in the judicial practice mentioned

[41] See. Cai, 2016, 24-26+30; Mei, 2017; Pang – Sun, 2018, 40-43; Teng, 2018; Wang, 2018, 52-57; Zhao, 2017.

above. From a future perspective, the new legislation is, of course, the best way to solve problems in judicial practice. If we only insist on this point in general, then the proposition, New Legislation or New Interpretation, proposed in this paper has no practical significance. Therefore, the strategic choice of New Legislation or New Interpretation discussed in this paper should be either the extensive explanation of contemporary criminal law by legal practice for the purpose of achieving the requirements of crime control or crime prevention, or following the principle of legality strictly with tolerant and prudent attitude to relevant crimes with the view of fulfilling the functions of human rights protection of criminal law before the enactment of New Legislation. This paper prongs to stand by the choice of New Legislation.

Criminal Law is always chasing the crime. In terms of crime, it subjects to many factors of society, such as the development of technology. Cybercrime is a product by the emergence of ICTs, so is the online obscene live streaming. Unduly restraint might arguably restrict the development of technology itself. For example, in the case of online live streaming, China has enacted many rules governing the industry of online live streaming. There is a regulation in the Provisions on the Administration of Internet Live-Streaming Services requiring the live streaming service providers to back up all the materials at their platform within at least a 60-day period for the purpose of facilitating the investigation in case some crimes are reported of the platform. In addition, there is a good question about who should pay the costs of any higher burdens imposed. In a UK case^[42] that refers to the online infringement of copyrights, the court held the view that “[it] considered it perfectly reasonable for ISPs to pay the costs associated with blocking access to sites where infringing content has been made available.” The court also held the viewpoint that “[t]he ISPs profit from services that the operators of the relevant Web sites use to infringe the Intellectual Property rights concerned, and the costs of implementing any order by it to block access could be regarded as an average overhead of carrying on ISP’s business.”^[43] In China, enterprises should bear the cost by themselves. Some companies with a small-scale platform could not reach the requirement for a lack of technologies or money, and then they will be excluded from the market. Only some big companies with a big-scale platform which have abundant money and sophisticated technologies could be left in the market, as time passes, monopoly generated. So, when dealing with cybercrime, the development of technology and the improvement of the relevant industry should be taken into account with a tolerate and prudent attitude.

The realization of human rights protection through strict adherence to the principle of legality is an essential component of the rule of law. There are four separate requirements in the principle of *Nulla Poena Sine Lege* (*part of Legality*)

[42] *Cartier Int’l AG & Others v. British Sky Broadcasting Ltd & Others*, EWCA Civ 658 [2016].

[43] *See. Grassie*, 2017, 3-9.

that *Nulla poena sine lege praevia*, which prohibits the retroactive application of criminal law, *Nulla poena sine lege scripta*, which refers to no penalty without written law, *Nulla poena sine lege certa*, which refers to no penalty without well-defined law, and *Nulla poena sine lege stricta*, which prohibits the application by analogy of statutory provisions in criminal law.^[44] All these requirements are under the principle of legality. When re-scrutinize the problems of the application of Criminal Law and Criminal Procedure Law on online obscene live streaming in China with the principle of legality, it could find that the vagueness of the definition of electronic information, the blanked regulations on changing the form of evidence from electronic data to the other types, and the conviction of same conduct by various crimes do all violate the principle of legality, to some extent. Though criminal policy of coping with online obscene live streaming instructed by the SHDF National Office through the “CleanNet 2019” campaign demands harsh crack-down, it should subject the investigation, prosecution, and adjudication to the principle of legality, as *Lisztshes Trennung*, conceptualized by Claus Roxin, depicted that “*Das Strafrecht ist die unübersetzbare Schranke der Kriminalpolitik* (Criminal law is the untranslatable barrier of criminal policy).”^[45] It could also be understandable, in other words, that the principle of legality is the untranslatable barrier of criminal policy. Although it had been criticized by Prof. Roxin, the *Lisztshes Trennung* still has its value of preventing criminal policy overriding the principle of legality of criminal law, especially in the context of coping with cybercrime. In short, adhere to the principle of legality is helpful to the judicial practitioners in the popularity of criminal law superstition stay awake. This is not conservative, but virtue of tolerance and prudence.

V. SUMMARY AS CONCLUSION

The unique feature of against the obscenity with a broad and sweeping attitude in China has made more distinction of coping with or dealing with online obscenity or pornography of China from other countries around the world. The new form of disseminating obscenity online, the online obscene live streaming with particular features itself or of the perpetrators and users involved, attracted more attention from the SHDF National Office in China and was treated as the primary target of the “CleanNet 2019” campaign. Cases reported by the SHDF National Office have shown the Chinese legal practice of the criminal justice system in coping with or dealing with online obscene live streaming. The crime of online obscene live streaming, at its root, is a type of cybercrimes. By comparing with some analogical cybercrime researches about sexting and case study of the five example cases, general and particular problems had been selectively identified. Due to the

[44] See. Boot, 2002; Wikipedia contributors. (24 September 2019). *Nulla Poena Sine Lege*. Retrieved October 27, 2019, from https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nulla_poena_sine_lege&oldid=917569730

[45] See. Roxin, 1973.

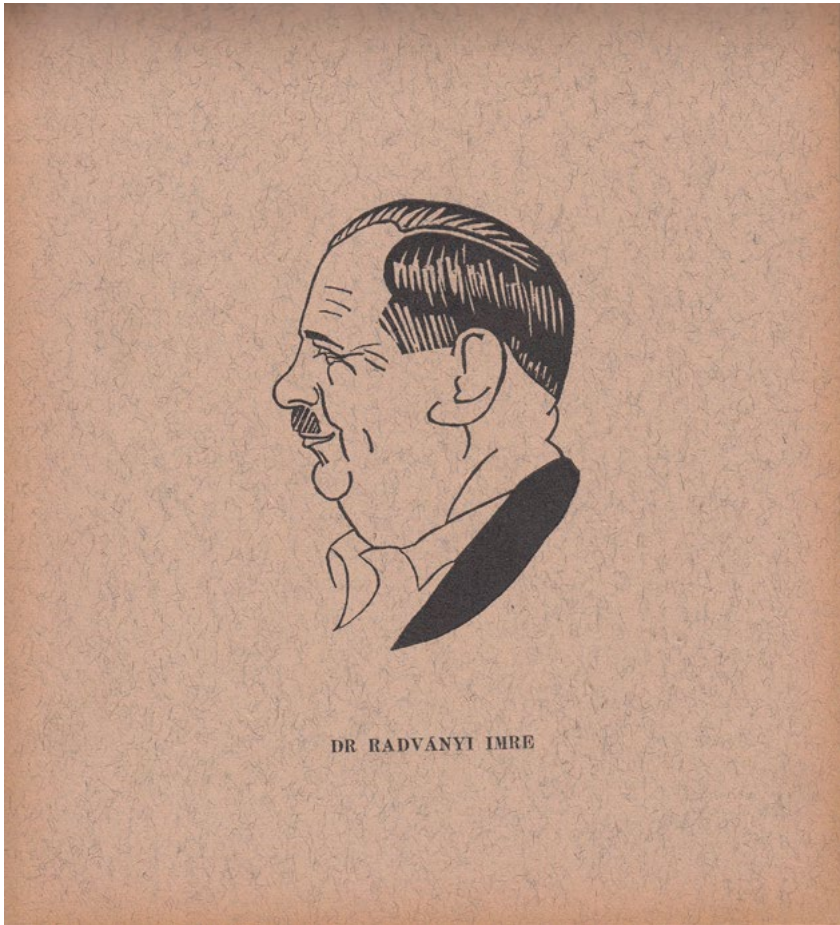
particular situation of China, the feasible solutions, which are not only for the crime of online obscene live streaming but also for other cybercrimes under similar circumstances, call for the different strategic choices: new legislation or new interpretations. With full consideration of the principle of legality (both in *legal dogmatics* of criminal law and dialectic relationship between criminal law and criminal policy) and the prudence and tolerance underlying the criminal law, this paper stands by the choice of new legislation which requires to follow the principle of legality strictly with tolerant and prudent attitude to relevant cybercrimes with the view of fulfilling the functions of human rights protection of criminal law before the enactment of New Legislation.

REFERENCE

- Açar, K. V. (2017). Webcam Child Prostitution: An Exploration of Current and Futuristic Methods of Detection. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(1), 98-109.
- Ballester-Arnal, R., Castro Calvo, J., Gil-Llario, M. D., & Gil-Julia, B. (2017). Cybersex Addiction: A Study on Spanish College Students. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 43(6), 567-585.
- Boot, M. (2002). *Genocide, Crimes Against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court*. Antwerpen, New York: Intersentia.
- Cai, B. (2016). Analysis of the Criminal Norm of New Internet Pornography—Based on the Live Broadcasting Obscenity Performance. *Journal of Heilongjiang Administrative Cadre Institute of Politics and Law*(02), 24-26+30.
- Case, S., Johnson, P., Manlow, D., Smith, R., & Williams, K. (2017). *Criminology*. New York: Oxford University Press.
- Clarke, R. V., & Bowers, K. (2017). Seven Misconceptions of Situational Crime Prevention. In N. Tilley & A. Sidebottom (Eds.), *Handbook of Crime Prevention and Community Safety* (2nd ed.). London: Routledge, 109-142.
- Crimmins, D. M., & Seigfried-Spellar, K. C. (2017). Adults who Sext: Exploring Differences in Self-Esteem, Moral Foundations, and Personality. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(2), 169-182.
- Grassie, G. (2017). The Campaign Against Hate Crime Online-Can Lessons be Learned from the IP Takedown Experience to Date? *Journal of Internet Law*, 21(5), 3-9.
- Hasinoff, A. A. (2017). Sexting and Privacy Violations: A Case Study of Sympathy and Blame. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(2), 202-217.
- iiMedia Research Center. (2019). *2019 H1 China Online Living Streaming Market Research Report*: iiMedia Research Inc.
- Jaishankar, K. (2009). Sexting: A new form of Victimless Crime? *International Journal of Cyber Criminology*, 3(1), 21-25.
- Ji, W., Shen, J., Yang, B., & Ji, L. (2018). *Annual report on the Internet use and reading practice of Chinese minors*. Beijing: Chinese Academy of Social Sciences.
- Kvale, I. L. P., Træen, B. P., & Iantaffi, A. P. (2016). Internet Pornography Use, Body Ideals, and Sexual Self-Esteem in Norwegian Gay and Bisexual Men. *Journal of Homosexuality*, 63(4), 522-540.

- Liang, B. (2005). Severe strike campaign in transitional China. *Journal of Criminal Justice*, 33(4), 387-399.
- Liang, B., & Lu, H. (2012). Fighting the obscene, pornographic, and unhealthy--an analysis of the nature, extent, and regulation of China's online pornography within a global context. *Crime, Law and Social Change*, 58(2), 111-130.
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., & Ricketts, M. L. (2014). Sexting Behaviors among Adolescents in Rural North Carolina: A Theoretical Examination of Low Self-Control and Deviant Peer Association. *International Journal of Cyber Criminology*, 8(2), 68-78.
- Marganski, A. (2017). Sexting in Poland and the United States: A Comparative Study of Personal and Social-Situational Factors. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(2), 183-201.
- Martinez-Prather, K., & Vandiver, D. M. (2014). Sexting among Teenagers in the United States: A Retrospective Analysis of Identifying Motivating Factors, Potential Targets, and the Role of a Capable Guardian. *International Journal of Cyber Criminology*, 8(1), 21-35.
- Mei, J. (2017). *Criminal Regulations on Web Live Video Streaming*. Unpublished Master Thesis, Heilongjiang University, Heilongjiang Province of China.
- Morelli, M., Bianchi, D., Baiocco, R., Pezzuti, L., & Chirumbolo, A. (2017). Sexting Behaviors and Cyber Pornography Addiction Among Adolescents: The Moderating Role of Alcohol Consumption. *Sexuality Research & Social Policy*, 14(2), 113-121.
- Ngo, F., Jaishankar, K., & Agustina, J. R. (2017). Sexting: Current Research Gaps and Legislative Issues. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(2), 161-168.
- Pang, Y., & Sun, L. (2018). On Criminal Regulations on Online Obscene Live Streaming. *Journal of Changchun Normal University*, 37(07), 40-43.
- Roxin, C. (1973). *Kriminalpolitik und Strafrechtssystem* (Vol. 2. um ein Nachw. erw. Aufl). Berlin/Boston: De Gruyter.
- Seigfried-Spellar, K. (2013). Individual Differences of Internet Child Pornography Users: Peculiar Findings in a Community-Based Study. *International Journal of Cyber Criminology*, 7(2), 141-154.
- SHDF National Office. (2019a). *About us*. Retrieved October 20, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/749/236131.html>
- SHDF National Office. (2019b). *Guang Xi Province: The city of Nan Ning rendered a judgment about online obscene live streaming* Retrieved June 19, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11420/401368.html>
- SHDF National Office. (2019c). *Hu Bei: The police knocked out the transnational criminal gang of online obscene live streaming. The illegal gains were 16 million, and 20 people were arrested*. Retrieved May 30, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11419/400064.html>
- SHDF National Office. (2019d). *Jiang Xi: The court in the city of Jiu Jiang sentenced the '6.05' case of gaining criminal profits by disseminating online pornography through an online live streaming platform*. Retrieved September 19, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11419/405296.html>
- SHDF National Office. (2019e). *SHDF National Office deployed the "CleanNet 2019", "NursingSeedling 2019" and "AutumnWind 2019" Special Action*. Retrieved March 04, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/767/394202.html>

- SHDF National Office. (2019f). Zhe Jiang: The court in the city of Ja Xing adjudicated a case of making criminal profits by disseminating online pornography through the Nebula Platform. Retrieved June 17, 2019, from <http://www.shdf.gov.cn/shdf/contents/11420/399777.html>
- Sirianni, J. M., & Vishwanath, A. (2016). Problematic Online Pornography Use: A Media Attendance Perspective. *The Journal of Sex Research*, 53(1), 21.
- Smith, M. J., & Clarke, R. V. (2012). Situational Crime Prevention: Classifying Techniques Using “Good Enough” Theory. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford Handbook of Crime Prevention* (pp. 291-315). Oxford: Oxford University Press.
- Steinberg, S. (2019). Changing faces: Morphed child pornography images and the first amendment. *Emory Law Journal*, 68(5), 909-938.
- Sweeny, J., & Slack, J. (2017). Sexting as ‘Sexual Behavior’ Under Rape Shield Laws. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(2), 246-260.
- Teng, Y. (2018). *The Criminal Law Analysis of Internet Pornographic Broadcast*. Unpublished Master Thesis, Lanzhou University, Gansu Province of China.
- United Nations. (2013). *Comprehensive Study on Cybercrime-Draft Report*: United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna.
- Wang, G. (2018). Criminal Regulation of Erotic Behavior on Live Online Platform. *Journal of Nanjing University of Aeronautics and Astronautics (Social Sciences)*, 20(01), 52-57.
- Wikipedia contributors. (24 September 2019). *Nulla Poena Sine Lege*. Retrieved October 27, 2019, from https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Nulla_poena_sine_lege&oldid=917569730
- Zhao, M. (2017). *The Legal Regulations on the Webcast*. Unpublished Master Thesis, Jilin University, Jilin Province of China.

Radványi Imre

Az urbanizáció munkajogi hajtóerői Győrben

„A legtöbb város mostanára kicsi, amely egykoron nagy volt; és azok, amelyek kicsik voltak, még életemben naggyá lettek. Tudván ezek alapján, hogy az emberi jólét soha nem virágozhat sokáig egy helyen, ezeket a jelenségeket mindenképpen figyelemre méltónak kell tartanom.”

Hérodotosz^[1]

I. BEVEZETÉS

Az urbanizáció olyan összetett folyamat, amelynek hatására a vidéki vagy természetes területek egy csillagszerű térbeli mintázatot felvéve városi és ipari területekké alakulnak át, és ezt a folyamatot az adott terület fizikai jellege, elérhetősége és a szállítási útvonalak szabályozzák.^[2] A folyamatra két szorosan összefüggő tényező hat: az egyik az idő, a másik maga az ember. Jelen tanulmány az emberi tényező mint a piacon megjelenő munkaerő vonatkozásában tartalmaz elemzést. A kutatások azt igazolják, hogy az urbanizáció a kompromisszumot^[3] és számos területen integrált, a köz-, a privát és az önkéntes szektor szereplőinek,^[4] valamint a városlakóknak a közös együttműködését^[5] követeli. Megállapítják azt is, hogy a kiemelkedő előnyök (városdinamika és városlakók életminőségének színvonalbeli emelése,^[6] gazdasági termelékenység növekedése, mennyiségileg és minőségileg is nagyobb mértékű lehetőségek megjelenése, gazdagság, munkahelyek, nagyobb társadalmi szabadság, csökkenő fajlagos energiafelhasználás,^[7] gazdasági és humán erőforrások egy helyen történő összegyűjtése, innováció ösztönzés, üzleti, tudományos, technológiai és ipari fejlődés, oktatáshoz, egészségügyi ellátáshoz, szociális szolgáltatásokhoz és kulturális tevékenységekhez való könnyebb hozzáférés, minőségi foglalkoztatási lehetőségek, olcsóbb alapvető termékek és szolgáltatások, a különböző képzettségű, vallású, érdeklődésű emberek

[2] Antrop, 2000.

[3] Jared, 2019, 41.

[4] Kovács Tibor szerint a fejlesztésben részt vevők közötti intenzív interakciók hozhatnak pozitív fejlődési eredményeket. (Kovács, 2014. <http://www.matud.iif.hu/2014/08/16.htm>) (2019. 04. 25.)

[5] Czirják - Gere, 2017. <http://mabim.hu/a-varosok-jovoje/> (2019. 06.18.)

[6] Urban design.

[7] Geoffrey West

harmóniája, a társadalmi és kulturális akadályok csökkenése, fejlett kommunikációs és közlekedési hálózat) mellett a hátrányok^[8] (nem megfelelő életkörülmények, kapacitásban és minőségben nem megfelelő közlekedés és közszolgáltatás, egészségi ártalmak, környezetszennyezés – levegő, víz, ipari és háztartási hulladék –, rossz közbiztonság, informális szektor térnyerése, egyenlőtlenségek kialakulása, különböző biztonsági szintek, migráció integrálásának nehézségei^[9]) is megjelennek. A tanulmány az előnyök és hátrányok figyelembevételével vizsgálja, hogy milyen hatással van az urbanizáció a munkajogra. Azaz egy olyan általános szabályzói részre, amely nemcsak az urbanizált területek munkavállalóira, hanem adott ország, akár adott régió (pl. Európai Unió) tagállamaira is hatást gyakorol.

II. URBAZIZÁCIÓS TREND

A városi népesség arányát a gazdasági-társadalmi fejlődés egyik alapmutatójának tekintik. Ezért az urbanizáció időbeli és térbeli növekedése jól jelzi a fejlődés alakulását. A kutatások eredményei azt mutatják, hogy a fejlődés iránya a laza szerkezetű mezőgazdasági település irányából a sűrű beépítettségű ipari és/vagy kereskedelmi település felé mutat. 2018-ban az emberiség 55%-a városlakó volt. A prognózisok szerint ez a tendencia a jövőben is folytatódni fog, 2050-re várhatóan 68%-ra emelkedik.^[10] Napjainkban a világ népességének 10%-a él Európában, azonban a kontinens súlya folyamatosan csökken, népességszáma fogy a 2015-től megjelenő migráció ellenére is.^[11] 2016-ban az EU 28 tagállama közül a népesség 10 országban csökkent, 18-ban pedig nőtt. A ténylegesen fogyó népességű EU-tagországok közé tartoznak a kelet-közép-európai országok, így Magyarország is.^[12] Az előrejelzési időszak végére becsült lélekszám már csak 7,3 millióval, 1,4%-kal lesz magasabb, mint az EU tagországaiban élők jelenlegi száma, ami továbbra is jelentős természetes fogyást prognosztizál.

Magyarországon a természetes fogyást valamelyest ellensúlyozza a pozitív vándorlási egyenleg. Az Eurostat hazánk népességét 11%-os csökkenés mellett 8,7 millióra becsüli 2080-ra, amely ezzel az EU-28 tagországok rangsorában változatlanul a középmezőnyben foglalna helyet.^[13] Magyarországon napjainkban jellemző, hogy a városi lakosság többsége a 100.000 főnél nagyobb lélekszámú

[8] Ricz, 2007.

[9] Urban Law Day 13 July 2018 - London, England.

[10] Központi Statisztikai Hivatal: Népesedési világnap, 2018. július 11. *Statisztikai Tükör* 2018. július 10. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi18.pdf> (2019.03.25.)

[11] 2018 májusában tették közzé a világ urbanizációs folyamatának 2050-ig szóló legfrissebb számításait, amely az előzőekben ismertetett, 2017. évi ENSZ népesség-előrejelzés alapján készült.

[12] Eurostat adatbázisa, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

[13] Központi Statisztikai Hivatal: *Statisztikai Tükör* 2018. június 10. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi18.pdf> (2019. 03. 25.)

városokba^[14] (nagyvárosok^[15]) és a fővárosba koncentrálódnak.^[16] Ezzel egyidőben a városok összezsugorodási^[17] folyamata^[18] is észlelhető.

Budapest népessége az 1990-es 2,05 millióról 2010-re 1,7 millióra csökkent. Az előrejelzések szerint ugyanakkor a város népességszáma ezen a szinten nagyjából meg is áll, mivel a becslések 2025-re 1,71 millió lakossal kalkulálnak. Budapest teljes, becsült népességszaporodása 1990 és 2025 között 14,86% (lesz).^[19] 2018-ban Győr becsült népessége 124.743 fő volt. Győr lélekszáma 2015 óta folyamatosan növekszik. Oka többek között, hogy a gazdaság fejlődéséhez szükséges energia-, közlekedés- és telekommunikációs helyzete mellett a humáninfrastrukturális (oktatási, egészségügyi intézmények hálózat) helyzete is rendkívül jó. Az önkormányzat az iparüzési adó mértékének kedvező meghatározásával befektetőbarát környezetet teremtett, ezért multinacionális vállalatok jelentek meg, amelyek munkaerő-felszívó ereje jelentős. Győrben a versenyszféra munkaerő-kereslete meghaladja a kínálatot. Ennek egyik következménye, hogy a munkabérek mértéke 2,5 %-kal haladja meg a versenyszféra országos átlagát. Nem szabad azonban a jelenlegi helyzet elemzésekor arról sem elfeledkezni, hogy a fiatalabb nemzedék száma (3 év alatti fiúk 2.197 fő, leányok 2.075 fő) az országos átlag alatt mozog.^[20]

III. A VERSENYSZFÉRÁBAN MEGJELENÍTHETŐ MUNKAERŐ

A technológia fejlődése és a természeti források kihasználásának jelenlegi módszerei a világgpiaci versengésbe új stratégiai tényezőket hoznak. A növekvő gazdasági dinamika megköveteli a városok megtervezett növekedését, aminek velejárója a társadalomszerkezet átfogó változása. A munkafeladatok mennyiségének növekedésével, a munkafolyamatok egyre összetettebbé válásával magasabb mértékű lett a munkaerő szükséglet.

A városok fejlesztése a munkavállalói részvételen is múlik, múlhat. A munkavállaló pozitív városértékelése növeli az aktivitást. Ez hozzájárul ahhoz, hogy az adott város lélekszáma, ezzel együtt a munkavállalói lélekszám is növekedjék, a munkavállalási kedv emelkedjék, a speciális vagy magasabb szintű szaktudással bíró munkavállalók is az adott településen helyezkedjenek el.

[14] Az ENSZ felmérései szerint hazánk lakosságának 66,3%-a él itt.

[15] Budapest, Debrecen, Szeged, Miskolc, Pécs, Győr, Nyíregyháza és Kecskemét.

[16] Például Ausztria, Finnország, Izland, Írország lakosságának több mint 40%-a a fővárosban él. Ez az arány Magyarország esetében 25,3%.

[17] Kovács Tibor szerint „A zsugorodás két fő oka (demográfiai és gazdasági) következtében a zsugorodó város használatsspecifikus sűrűsége csökken. A folyamatok intenzitásától függően a várostest fizikai zsugorodása is elképzelhető.” (Kovács 2014: <http://www.matud.iif.hu/2014/08/16.htm>) (2019. 04. 25.)

[18] Hazánkban a komplex (területi és) települési zsugorodási folyamatok elemzésével Brenner János és Kovács Zoltán is foglalkozik.

[19] Kovács 2014. <http://www.matud.iif.hu/2014/08/16.htm> (2019. 04. 25.)

[20] Hajba, 2018. <https://www.gyorplusz.hu/egyeb/gyor-novekszik-de-orszagosan-jelentos-a-nepess-egfogyas/> (2019.04.18.)

A munkavállalói oldal megnyerése kiemelkedően fontos a munkahelyi stresszorok oldásával. A feladatok munkavállalóra történő adekvátsága, kedvező munkafeltételek és biztonságos munkakörülmények megteremtése, a technológiai változásokba való alapos betanítás, a monotonitás csökkentése, a személyes képességek kibontakoztatásának, fejlesztésének lehetősége, a feladat és hatáskörök tisztázása, a pontosan meghatározott követelmények és elvárások kiépítése, a rugalmasság, a jó munkatársi kapcsolatok, a szervezeti légkör és kultúra, a vezetési stílus, a szellemi támogatás, a kommunikáció permanens és kiszámítható módja, az ellenőrzési rendszerek, elismerés és jutalmazás kiépítése, s emellett a munka és a magánélet egyensúlya az előreláthatóság és kiszámíthatóság feltételeinek teljesülésével mind hozzájárul a munkaképes lakosság megjelenéséhez.^[21] Ezt segíti elő az is, ha a vállalatpolitika a munkavállalói réteg megtartását nem csupán rövid távú, hanem (az empirikus adatokat rögzíteni és új megoldásokat megszülni tudó elme sajátossága folytán) hosszú távú célként határozza meg. Ugyanis nem bizonyított az, hogy a munkajogi standardok lazítása akár mennyiségileg, akár minőségileg jobb eredményeket produkál, a munkavállalói kedvet pozitív irányba mozdítja el.^[22] A fejlődő város versenyképessége azonban nem csupán a munkaerő mint humán erőforrás számának, mennyiségének emelését, hanem annak magasabb minőségi szintjét és hatékonyabb felhasználását is megköveteli.

1. Lehetséges általános elvi válaszok

A megnövekedett munkaerő szükséglet a folyamatos munkaerő-felvétellel és az alvállalkozói szerződések kötésével már nem teljes körűen elégíthetők ki.^[23] A városokban a jövőorientált, életképes problémamegoldások „új gondolkodást” követelnek, szakítani kell a fejlesztési rutinnal.^[24] Ez többek között a központi és a helyi politika megváltoztatott, sokrétű és sok színterű elveit, programjait, döntéseit jelenti.

A világban többféle megoldás is született a munkaerőhiány enyhítésére, a munkaerőigény kielégítésére, figyelemmel arra, hogy a munkaerőhiány nemcsak Győrben, hanem számos metropoliszban, akár teljes körűen, akár szektorálisan jelen van. Magyarországon a kormány kiemelt célja a nők, a kisgyerekes szülők, az idősebb korosztály foglalkoztatásának támogatása a teljes foglalkoztatás elérése érdekében és a gyermekvállalás támogatása a jövőbeli munkaerőigény kielégítésére. A mennyiségi munkaerőszám növelésén túl a kormány segíteni

[21] Berki, 2009. http://acta.bibl.u.szeged.hu/30699/1/juridpol_docto09o03-041.pdf (2019.06.18.)

[22] Fodor T., 2019. <https://merce.hu/2019/01/17/mi-a-baj-a-jelenlegi-munkajogi-szabalyozassal/> (2019.04.25.)

[23] A. Gergely (szerk.) (2007–2010) <http://mek.oszk.hu/10300/10305/10305.pdf> (2019.04.25.)

[24] Liebmann – Robischon, 2003.

kívánja a technikusképzés kiépítésével a szakképzett munkaerő biztosítását is.^[25] A munkáltatók a fenti intézkedések segítségével rendelkezésre álló munkaerőt saját toborzáspolitikájukkal is igyekeznek minél nagyobb számban megszerezni vonzó juttatási és képzési (előrejutási) rendszer kialakításával, széleskörű egészségmenedzseléssel, megfelelő munkakörnyezet létrehozásával. A vállalat munkaerő szükséglete a meghatározott feladatok munkaviszonyon kívüli kiszervezésével, vagy a monoton munkafolyamatoknál a robotika (technológiai módszerek és automatizált munkagépek) segítségével csökkenthető. Azonban álláspontom szerint a karbantartói vagy kutatói, fejlesztői, illetve összetettebb folyamatokat igénylő munkakörökben a jövőben is nélkülözhetetlen lesz a humánintelligencia jelenléte, problémamegoldó ereje.

A hatékony toborzáspolitiká mellett ugyanakkor nem szabad megfélemlíteni a munkaerő megtartását célzó intézkedésekről egy adott vállalaton belül akár a felelősségtudat növelésével, akár a tudásszint emelésével, vagy a lojalitás értékelésével.

A munkaerő speciális jellege, a tudásalapú gazdaság munkahelyeinek speciális jellege az urbanizációt ösztönzi, az összekapcsolt szakemberek szélesebb hálózatára támaszkodik. A vállalat célja az is, hogy a magasan kvalifikált szakemberek segítségével versenyképességét növelje.

A mennyiségi és minőségi humán erőforrás létrehozásán kívül nem elhanyagolható szükséglet a rendelkezésre álló munkaerő-állomány hatékony felhasználása, amely a foglalkoztatási viszonyok, a munkajogviszony rugalmassá tételével valósítható meg. Ennek megoldásában kiemelkedő feladat a jogszabályi környezet megfeleltetése a versenyképességnek.

2. Lehetséges munkajogi elvi válaszok

A jelenleg hatályos a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) számos lehetőséget biztosít a munkáltató részére a rendelkezésre álló munkaerő hatékony felhasználása körében. Megemlíthetjük a munkaidőkeret,^[26] a más munkáltatónál történő foglalkoztatás,^[27] a munkaerő-kölcsönzés,^[28] a munkakör megosztása,^[29] vagy a költségek csökkentése körében többek között a több munkáltató által létesíthető munkaviszony,^[30] vagy az elszámolási időszak^[31] használatát.

[25] Magyarország kormányának 2019. évi nemzeti reform programja, 2019. április, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-national-reform-programme-hungary_hu.pdf, (2019. 06. 17.)

[26] Mt. 93. §

[27] Mt. 53. §

[28] Mt. 214. §

[29] Mt. 194. §

[30] Mt. 195. §

[31] Mt. 98. §

A versenyképesség növelhető egyes munkakörökben a távmunkavégzésre,^[32] a bedolgozói jogviszonyra^[33] és az otthonról történő munkavégzésre^[34] irányuló atipikus munkaszerződések megkötésével. Miért lehetnek ezek a megoldások eredményesek? Egy kiragadott példát bemutatva (távmunka esete) többek között azért, mert a városnak nem kell terjeszkednie, csökken a környezeti terhelés, a légszennyezés, melegházhatás. A munkavállaló oldaláról elemezve: mérséklődik az ingázási idő, amely a koncentrációképesség növekedését indukálja. A munkáltató oldaláról: rövidebbé válik a feladat megoldásának időtartama, hatékonyabbá a választott megoldási mód, a munkavállalók együttműködési képessége fejlődik, melyek összességében költségmegtakarítást jelentenek.

3. Munkajogi rugalmasság

Vajon befolyásolja-e és ha igen, mennyiben, milyen irányban a munkajogi szabályok rugalmassá tétele a versenyképességet? Milyen további megoldási lehetőségek vannak, ha a megszerezhető, adott humánerőforrás nem elégíti ki a vállalat versenyképessége növelésére törekvő igényét? Ez a vállalati cél elfogadható-e, támogatható-e, előnyt jelent-e az adott városra nézve?

a) Az elszámolási időszak

2012. január 1-jétől vezette be az Mt. az elszámolási időszak fogalmát. Az elszámolási időszak intézménye a munkaidő egyénre szabott rugalmasságának egyik eszköze. Az intézmény az Amerikai Egyesült Államokból származik, előképe az ún. *workingtime bank*, melynek lényege, hogy lehetőséget biztosít a túlórák jóváírására, valamint a teljes munkaidőnél kevesebb munkaidő teljesítésének a kompenzálására.^[35] Ez egy olyan dinamikus munkaidő-beosztási módszer, amely a munkavállalók által teljesítendő munkaidő rugalmasabb felhasználását biztosítja a munkáltató számára. A teljesítendő heti munkaidőt a munkáltató nem az adott héten, hanem az elszámolási időszak alatt jogosult ledolgoztatni, azaz ezen időszak alatt tudja az adott heti munkaidőt beosztani. Tartama meghatározott feltételek teljesülése esetén legfeljebb 12 hónap vagy 52 hét. A munkaidő-beosztás szabályait (a munkarendet) a munkáltató állapítja meg. Ennek megfelelően az elszámolási időszakot, kezdő és befejező időpontját a munkáltatónak kell meghatároznia és közölnie a munkavállalókkal. Az elszámolási időszak alkalmazásával a munkáltató jogosult az egyenlőtlen munkaidő-beosztásra. Esetenként is alkalmazható, ha a munkáltató tevékenysége szempontjából meghatározott időszakban van rá szükség. Eseti alkalmazása

[32] Mt. 196. §

[33] Mt. 198. §

[34] Kártyás, 2013. <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/munkavegzes-otthonrol/> (2019. 06. 17.)

[35] Bankó - Berke - Dudás - Kajtár - Kiss - Kovács, 2010. <http://uj.jogtar.hu/#doc/db/198/id/A12/M0001.WMM/> (2019.06.20.)

esetén az elszámolási időszak lejártát követően a munkavállalók munkaideje az általános munkarend szerint kerül beosztásra.

Az Mt. 98. § (1) bekezdése értelmében a munkaidő munkaidőkeret hiányában úgy is beosztható, hogy a munkavállaló a napi munkaidő és az általános munkarend alapulvételével megállapított heti munkaidőt a munkáltató által meghatározott hosszabb, az érintett héttel kezdődő időtartam (elszámolási időszak) alatt teljesítse.

Viszonyítási alapja a heti munkaidő, amely napi teljes munkaidő esetén (az általános munkarend alapulvételével) heti 40 óra. Az elszámolási időszak alkalmazásával a munkavállalónak a heti munkaidőt az adott héttel kezdődő hosszabb időszak alatt kell teljesítenie. Az elszámolási időszakok egymásra épülnek, minden egyes heti munkaidő ledolgozására új elszámolási időszak kezdődhet. Ebben rejlik az elszámolási időszak előnye, minden egyes heti munkaidő ledolgoztatására ugyanolyan időtartam áll rendelkezésre^[36]

A munkaidő-beosztást legalább hét nappal korábban, legalább egy hétre írásban kell közölni. A munkáltató az adott napra vonatkozó munkaidő-beosztást, ha gazdálkodásában vagy működésében előre nem látható körülmény merül fel, legalább négy nappal korábban módosíthatja.^[37]

b) Gyakorlati alkalmazás

A termelés – a nyári leállás, vagy a megrendelésállomány-csökkenés vagy épp emelkedése miatti – ciklikusságot kiegyensúlyozó rugalmas munkaidő-szervezésre ad lehetőséget az elszámolási időszak. A jogintézmény alkalmazásának következménye egyrészt, hogy a le nem dolgozott időszakot és a túlmunka időszakokat ezen az időtartamon belül lehet mozgatni, másrészt nem kell a munkáltatónak a hónap végén kifizetni a túlmunka ellenértékét, hanem elég, ha hónapok múlva szabadidőt ad ki,^[38] a felmerült mínuszórákat pedig ledolgoztatja. Az elszámolási időszak idő- és költségtakarékosságot jelent a vállalat részére. Megköveteli azonban, hogy a munkáltató megfelelő informatikai rendszerrel, illetve programmal, továbbá adatnyilvántartással rendelkezzen, amelyből a munkaidőt a jogszabályoknak megfelelően lekövethető. A rendszerben mindenkinek van egy saját egyéni időegyenlege, különböző indulási és zárási dátumokkal. Minden héten indul egy elszámolási időszak, így jön ki az 52 hetes időtartam. Ezzel folyamatosan tolódik az elszámolás: például oly módon, hogy a 7. héttel a következő év 7. hetében, a 11. héttel a következő év 11. hetében kell elszámolni. Amennyiben a munkavállalónak heteken, vagy hónapon keresztül kevesebbet kell dolgoznia, akkor mínuszórái keletkeznek, míg a csúcsideszakban pluszórákkal számolhat, de ezek a pluszórák nem automatikusan alapozzák meg a túlóráként történő kifizetést.

Az elszámolási időszaknál a munkáltató minden héten megnézi, hogy a heti

[36] Kardkovács (szerk.), 2014, 219-220.

[37] Mt. 97. § (4-5) bekezdései.

[38] Mt. 143. § (1) bekezdés c) pont.

40 órához képest több, vagy kevesebb munkát végzett-e a munkavállaló. Az eltérés lehet plusz, vagy akár mínusz irányú. Amennyiben a munkáltató elrendelt egy túlórárt, vagy akár egy lemondást egy adott héten, akkor onnantól kezdve 52 hét áll rendelkezésére arra, hogy ezt valamikor szabadidőben adja ki vagy ledolgoztassa.^[39]

c) Munkaviszony megszüntetésekor követendő elszámolási folyamat az elszámolási időszak alkalmazása esetén

A munkaviszony megszűnésekor a munkavállaló munkabérért az általános munkarend, a napi munkaidő és a teljesített munkaidő alapulvételével el kell számolni.^[40] A rendkívüli munkaidőre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ha a munkaviszony a munkaidőkeret (elszámolási időszak) lejárta előtt a munkáltató jogutód nélküli megszűnésével, a határozott idő lejártával, a munkáltató – Mt. 79. § (1) bekezdése szerinti – azonnali hatályú felmondásával, a munkáltató működésével összefüggő okkal indokolt felmondásával, a munkavállaló – az Mt. 79. § (1) bekezdés a) pontot kivéve – azonnali hatályú felmondásával szűnik meg és a munkavállaló az általános munkarend, valamint a napi munkaidő alapulvételével meghatározott munkaidőnél többet dolgozott.^[41] Ez azt jelenti, hogy a munkavállaló részére 50% bérpótlék jár az elszámolási időszakon felül végzett munka esetén,^[42] míg a heti pihenőnapra (heti pihenőidőre) vagy munkaszüneti napra^[43] elrendelt rendkívüli munkaidőben történő munkavégzés esetén 100% bérpótlék, vagy — megállapodás alapján — 50% bérpótlék és másik heti pihenőnap (heti pihenőidő) jár.^[44] Az állásidőre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, ha a munkaviszony a munkaidőkeret (elszámolási időszak) lejárta előtt fenti módok egyike alapján szűnik meg és a munkavállaló az általános munkarend, valamint a napi munkaidő alapulvételével meghatározott munkaidőnél kevesebbet dolgozott.^[45] Ez azt jelenti, hogy a munkavállalót az alpbére^[46] és bérpótlék illeti meg, ha a munkavégzés alóli mentesülés tartamára irányadó munkaidőbeosztása alapján bérpótlékre lett volna jogosult.^[47] Abban az esetben, ha a munkavállaló a beosztás szerinti munkaidőre járó munkabérnél magasabb összegű munkabérben részesült és a munkaviszony a munkaidőkeret lejárta előtt a munkavállaló felmondásával, a munkavállaló 79. § (1) bekezdés a) pont szerinti azonnali hatályú felmondásával, a munkáltató 78. § (1) bekezdése szerinti azonnali hatályú felmondásával, a munkál-

[39] N. Kiss 2018. https://www.napi.hu/magyar_vallalatok/munkaidoszabalyok-meghokkentotenyz-audirol.674209.html (2019.06.20.)

[40] Mt. 95. § (1) bekezdés.

[41] Mt. 95. § (2) bekezdés.

[42] Mt. 143. § (1) bekezdés.

[43] Mt. 143. § (4) bekezdés.

[44] Mt. 143. § (3) bekezdés.

[45] Mt. 95. § (3) bekezdés.

[46] Mt. 146. § (1) bekezdés.

[47] Mt. 147. § (1) bekezdés.

tatónak a munkavállaló munkavisztonnyal kapcsolatos magatartásával, a nem egészségi okkal összefüggő képességével indokolt felmondásával szűnik meg az előlegnyújtásból eredő követelésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.^[48] Ez azt jelenti, hogy a levonásmentes munkabérrészig a munkáltató követelését a munkabérből levonhatja.^[49] A fenti jogszabályhelyek elemzésével megállapítható, hogy a munkáltató jogutód nélküli megszűnése, a határozott idő lejárta, a munkáltató működésével összefüggő okkal indokolt felmondása és a munkavállaló – az Mt. 79. § (1) bekezdés a) pontot kivéve – azonnali hatályú felmondása esetén alkalmazhatók a rendkívüli munkaidőre és az állásidőre vonatkozó szabályok, de az előlegnyújtásból eredő követelésre vonatkozó szabályok nem alkalmazhatók. A magasabb összegű munkabérből részesülés miatt a munkavállaló felmondása, a munkavállaló 79. § (1) bekezdés a) pont szerinti azonnali hatályú felmondása, a munkáltató 78. § (1) bekezdése szerinti azonnali hatályú felmondása, a munkáltatónak a munkavállaló munkavisztonnyal kapcsolatos magatartásával, a nem egészségi okkal összefüggő képességével indokolt felmondása esetén alkalmazhatók az előlegnyújtásból eredő követelésre vonatkozó szabályokat, azonban a rendkívüli munkaidőre és az állásidőre vonatkozó szabályok nem.

Összegezve, amennyiben a munkavállaló többet dolgozott, mint amennyi számára az adott időszakban beosztható volt, akkor meg kell vizsgálni, hogy milyen módon szűnt meg a munkavisztonya. A rendkívüli munkavégzés szabályait csak akkor kell alkalmazni, ha azt a törvény előírja. Amennyiben a munkavisztony nem a fentebb ismertetett jogcímek valamelyike miatt szűnt meg, a munkavállaló számára a többlet órákra időarányos alapbért kell fizetni, rendkívüli munkavégzésért járó bérpótlékot nem.

Amennyiben a munkavállaló kevesebbet dolgozott, mint amennyi számára az adott időszakban beosztható volt, akkor szintén meg kell vizsgálni, hogy milyen módon szűnt meg a munkavisztonya. Az állásidő szabályait csak akkor kell alkalmazni, ha azt a törvény előírja. Amennyiben a munkavisztony nem a fentebb ismertetett jogcímek valamelyike miatt szűnt meg, a munkavállaló számára a hiányzó órákra munkabér nem jár.

Abban az esetben, ha a munkáltató már több munkabért fizetett ki a munkavállaló számára, mint amennyi az elszámolás alapján járna, meg kell vizsgálni, hogy a munkavisztony milyen jogcímen szűnt meg és ettől függően eldönteni, hogy az előlegnyújtás szabályai alkalmazhatóak-e, míg, ha a munkavisztony nem a fentebb ismertetett jogcímek valamelyikén szűnik meg, a túlfizetés a jogalap nélkül kifizetett munkabér visszakövetelésének szabályai szerint követelhető a munkavállalótól.^[50] A jogalap nélkül kifizetett munkabér hatvan napon belül visszakövetelhető, azon túl akkor, ha a munkavállalónak a kifizetés alaptalanságát fel kellett ismernie, vagy azt maga idézte elő.

[48] Mt. 95. § (4) bekezdés.

[49] Mt. 161. § (2) bekezdés.

[50] Mt. 164. §.

d) Problémák

Mi a követendő eljárás, ha a felek a jogviszonyt közös megegyezéssel szüntetik meg? A törvény indokolása tartalmazza, hogy az elszámolási időszak lejárta előtti munkaviszony megszüntetéssel kapcsolatos igények körében azt kell vizsgálni, hogy kinek az érdekében történt a megszüntetés. Eszerint ennek kockázatát annak kell viselni, akinek érdekében a munkaviszony megszűnésére, megszüntetésére sor került. A munkáltató ezt követően levonhatja a követelését, ha a munkavállaló a rá irányadó beosztás szerinti munkaidőre járó munkabérenél magasabb összegű munkabérben részesült. Erre azonban csak és kizárólag akkor van lehetősége, amennyiben a jogviszony akár a munkáltató felmondása (a munkáltató azonnali hatállyal mondja fel a munkajogviszonyt, mert a munkavállaló a munkajogviszonyból származó lényeges köteletségét jelentős mértékben, szándékosan vagy súlyos gondatlansággal megszegi, vagy egyébként olyan magatartást tanúsít, amely a munkajogviszony fenntartását lehetetlenné teszi, vagy a munkáltató felmondása miatti megszűnés, azonban ezekben az esetekben a munkáltató felmondásának indoka a munkavállaló magatartása, vagy nem egészségügyi okkal összefüggő képessége), akár a munkavállaló felmondása (nem azonnali hatályú felmondása, illetve a próbaidő alatti azonnali hatályú felmondása) miatt szűnik meg.

Ha az Mt. 95. § (4) bekezdésében foglalt tényállások esetén a munkavállaló a rá irányadó beosztás szerinti munkaidőre járó munkabérenél kevesebb összegű munkabérben részesült, akkor a beosztás szerinti munkaidőre járó munkabért kell a munkavállaló részére elszámolni és kifizetni.

A munkaviszony közös megegyezéssel történő megszüntetése esetén a felek az elszámolás módjában, körülményeiben – a jogszabályok semmis rendelkezései kivételével – szabadon (a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozatával) megállapodhatnak.^[51] Amennyiben a munkáltató a munkavállalót az őt megillető munkabérenél magasabb összegű munkabérben részesítette, akkor lehetőség van arra, hogy a munkáltató annak visszaköveteléséről lemondjon, vagy a munkavállaló vállalja annak megfizetését, akár hozzájárulását adja a munkabéréből – a levonásmentes munkabérrészig^[52] – terjedő levonáshoz. Az Mt. 135. § (1) bekezdése nem tartalmazza, hogy a felek megállapodása az előlegnyújtásra vonatkozó szabályoktól nem térhetnek el. A (2) bekezdés rögzíti, hogy a Kollektív szerződés annak szabályait csak akkor írhatja elő, ha ez a munkavállaló javára történő eltérést jelenti. Márpedig e fizetési kötelezettség vállalása önmagában nem előny a munkavállaló számára. A felek megállapodása körében figyelemmel kell lenni az Mt. Második Rész 43. § (1) bekezdésében írtakra is, amely szerint a munkaszerződés – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – a Második Részben foglal-

[51] Mt. 14. §.

[52] A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 61. § (2) bekezdés alapján általában legfeljebb 33%-ot, kivételesen legfeljebb 50%-ot lehet levonni. Vht. 62. § (1) bekezdés szerint a végrehajtás alól mentes az öregségi nyugdíj [27. § a) pont] legalacsonyabb összege: 2008-tól 28.500 forint.

taktól, valamint munkaviszonyra vonatkozó szabálytól a munkavállaló javára eltérhet. Az Mt. 43. § (3) bekezdés kimondja, hogy a felek munkaviszonyból származó jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos megállapodására a munkaszerződésre vonatkozó szabályokat a (4) bekezdésben foglalt eltéréssel kell alkalmazni, azaz írásba kell foglalni.

Álláspontom szerint, figyelemmel arra, hogy a jogszabály tiltó rendelkezést tartalmaz, a munkavállaló javára történő eltérés a munkaviszonyból származó jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos megállapodására is vonatkozik, a felek nem állapodhatnak meg abban, hogy az előlegnyújtás szabályait alkalmazzák. Az Mt. 95. § (1) bekezdését azonban alkalmazni kell jelen esetben is, így a munkaviszony megszűnésekor a munkavállaló munkabéréét az általános munkarend, a napi munkaidő és a teljesített munkaidő alapulvételével el kell számolni.

IV. ÖSSZEGZÉS

Amennyiben cél az adott település fejlesztése, versenyképességének vagy imázsának emelése, abban az esetben a lokális politika a befektetőbarát környezet megteremtésével (megfelelő adórendszer, infrastrukturális hálózat, lakáspiac, oktatási területek, egészségügyi ellátottság, épített környezet védelme, kulturális és egészségmegőrző – preventív – kikapcsolódási lehetőségek) a cél elérésének csupán egy részéért tesz. Emellett a befektetői oldal által nyújtott szolgáltatások (pl. kutatástámogatások) is hozzájárulnak a település vonzóvá tételéhez. Mindezen túl a konjunktív kapcsolatot feltételező háromszereplős viszonyrendszer munkavállalói oldalának aktívává tétele a cél hatékony elérésének nélkülözhetetlen eleme. A település magas lélekszáma ugyanis még önmagában nem indukálja egyértelműen a helyi munkavállalói létszámot, így nem lehet figyelmen kívül hagyni a kollektív és individuális igényeket, ingereket. A primer és szekunder szükségleteken túl, az önmegvalósítás, a piaci folyamatokban megjeleníthető tényleges (valós) részvétel hozzájárul a munkavállaló érdekeltté tételéhez. Ez pedig nemcsak az egyes munkavállaló, hanem a kollektív réteg pozitív (lojális) hozzáállását eredményezi, amely magával vonzza azt is, hogy „tetszetőssé” váljon a település és maga a lokális munkavállalás az itt elhelyezkedők ismerősei vagy „látens” ismerősei részére is, ezzel jelentős munkaerő-tömeget jelenítsen meg a településen. Tekintettel érdemes lenni arra, hogy a város csak bizonyos lélekszám felett képes hatékonyan működni, ekkor azonban szinte maguktól jönnek létre a szolgáltatási hálók,^[53] akár a belvárosi, akár a peremkerületi lakótelepek földszintjén kiépülő szolgáltatásokra (pl. kávézó, fodrász, kozmetikus, bolt, zöldséges, pékség, papírírószer) gondolunk. A város „feladata”, hogy munkaerőt vonzzon, melyet az élhető város sikeresen tud megtenni. A tömegközlekedés szélesítésével és minőségi javításával egyértelmű, hogy a „lélekölő város” kifejezés már a múlt egyik tényezőjévé válik.

[53] Smiló, 2019, 34.

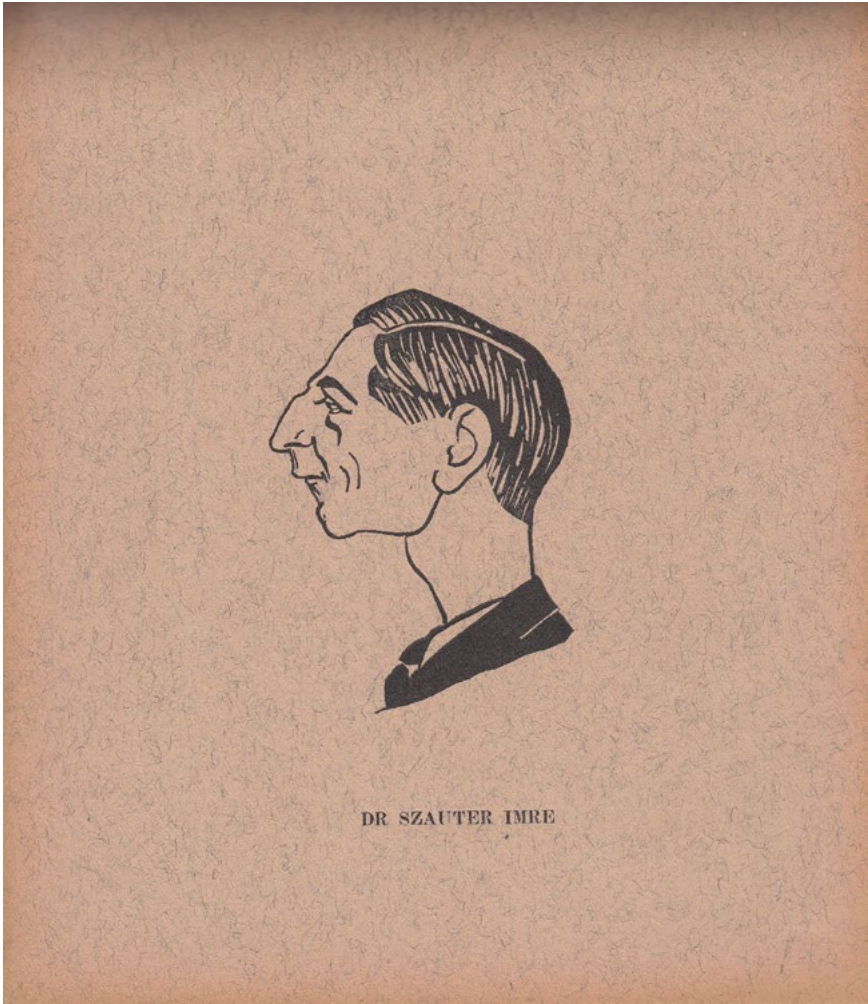
A családok célja, hogy a potenciával bíró fizetések mellett az élhetőbb városba telepedjenek le. Mindezen tényezők hatására a mennyiségileg és minőségileg is jelentősebb értékű humán erőforrás befolyásolja a város versenyképességét. A munkaviszonyok rugalmas szabályozása körében pedig nemcsak az egyik oldalt, hanem a munkaviszonyok alanyainak igényeit figyelembe kell venni. Az egyik oldalt segítő jogi szabályozás nem biztos, hogy elnyeri a másik oldal tetszését, s így akár a munkaerő hiány, akár a munkaerő gazdagság nem segíti elő a város versenyképességének, GDP-ének növekedését.^[54] A tudások versenyeznek egymással. A tudás előny és annak hiánya hátrányt jelent.

IRODALOM

- A. Gergely András (szerk.) (2007–2010): *Városnarratívák. (Városantropológiai mintázatok Terézváros példáján 2.)* Második, a nyomtatott verziót követő javított és valamelyest bővített on-line kiadás. MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont, Budapest. <http://mek.oszk.hu/10300/10305/10305.pdf>
- Antrop, Marc (2000): Changing patterns in the urbanized countryside of Western Europe. *Landscape Ecology*, 15. 257–270.
- Bankó Zoltán, Berke Gyula, Dudás Katalin, Kajtár Edit, Kiss György, Kovács Erika: *Magyarázat a magyar és európai munkajogi szabályozásról* <http://uj.jogtar.hu/#doc/db/198/id/A12M0001.WMM/>
- Berki Gabriella (2009): A munkahelyi stressz munkajogi megítélése. *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica : publicationes doctorandorum juridicorum*, (9) 1-14. 3–41.
- Bret Boyd: Urbanization and the Mass Movement of People to Cities
- Czirják Ráhel – Gere László (2017): *A városok jövője*. MABIM Szövetség, <http://mabim.hu/a-varosok-jovoje/>
- Cziva Oszkár (2010): Nagyvárosok kialakulása, veszélyeztetettsége, az urbanizáció környezeti következményei. *Védelem Online*. <http://www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/372-a-nagyvarosok-kialakulasa-veszelyeztetettsege-az-urbanizacio-kornyezeti-kovetkezmenyei.pdf>
- Diamond, Jared (2019): Városi élet: valamit valamiért. *National Geographic*, 2019. április, 41.
- Fodor T. Gábor (2019): Mi a baj a jelenlegi munkajogi szabályozással? *Mérce*, 2019. jan. 17. <https://merce.hu/2019/01/17/mi-a-baj-a-jelenlegi-munkajogi-szabalyozassal/>
- Hajba Ferenc (2018): Győr növekszik, de országosan jelentős a népességfogyás. *Győr+*, 2018. márc. 5. <https://www.gyorplusz.hu/egyeb/gyor-novekszik-de-orzagosan-jelentosa-nepessegfogyas/>
- Hofmann, Anett – Wan, Guanghua (2013): Determinants of Urbanization. *ADB Economics*, No. 355 July 2013 <http://anettjohn.com/docs/ewp-355.pdf>
- Kardkovács Kolos (szerk.): *A munka törvénykönyvének magyarázata*. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Kártyás Gábor (2013): Munkavégzés otthonról. *Jogászvilág*, 2013. <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/munkavegzes-otthonrol/>

[54] Hofmann – Wan, 2013. <http://anettjohn.com/docs/ewp-355.pdf> (2019.06.17.)

- Kovács Tibor (2014): A városfejlődés új iránya közép-európai nézőpontból. *Magyar Tudomány*, 175. évf. 8. szám, 966–973.
- Liebmann, Heike – Robischon, Tobias (eds.) (2003): *Städtische Kreativität – Potenzial für den Stadtumbau?* Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung/Schader-Stiftung, Erkner/Darmstadt.
- N. Kiss Gergely (2018): Munkaidőszabályok: meghökkentő tény az Audiról. *Napi.hu*, 2018. nov. 30.
- Ricz Judit (2007): Urbanizáció a fejlődő országokban: trendek, dimenziók és kihívások. *Tér és Társadalom*, 21. évf. 3. szám, 167–186. (2019.04.18.)
- Smiló Dávid (2019): Várost álmodunk. *National Geographic*, 2019. április, 34.

Szauter Imre

„Isteni szépség” – A fenséges platonizmusban rejlő előzményei

I. BEVEZETÉS

A romantikában virágzó fenségelméletek eredete a mai napig zavarba ejti a filozófiatörténészeket. Míg a legáltalánosabban elfogadott kronológia *A fenségről* című ókori értekezés születésétől tárgyalja annak történetét, egyesek szerint a szerző kilétének homályos mivolta, a mű tartalmi ellentmondásai és számunkra elveszett munkákra való hivatkozásai ezt könnyen megkérdőjelezhetővé teszik.

A szkeptikusok között találhatjuk például James I. Portert, a University of California, Berkeley professzorát is, aki 2016-ban megjelent *The Sublime in Antiquity* című munkájában a fenséges definíciójának újraértelmezésével annak egy merőben új kronológiáját állította fel.

E tanulmány célja a fenti kérdéskör tanulmányozása, amely során James I. Porter elméletéből kiindulva, ám természetesen nem csupán arra építve a romantikus fenségelméletek kevésbé tárgyalt ókori előzményeire, valamint azok platóni gyökereire is szeretné felhívni a figyelmet.

Első körben a fenséges hagyományos történetét fogom görcső alá venni: a terminus etimológiai hátterének kielemezése után röviden annak evolúciója is áttekintésre kerül, a romantikában tapasztalható virágzásán át egészen a kortárs elméletek rövid összefoglalásáig. E filozófiatörténeti áttekintés során kitüntetett figyelmet szentelek az elmélet kiindulópontjának tekintett ókori értekezésnek, valamint a mai fenségelméletek fundamentumaként szolgáló, Burke és Kant nevéhez fűződő műveknek is.

A tanulmány második részében részletesen tárgyalom majd James I. Porternek a fenti kronológiával szemben felhozott érveit, majd röviden rekonstruálom a fenséges általa felállított definícióját, valamint alternatív idővonalát is.

A dolgozat harmadik szegmensében Porter elsősorban a szép ideájával való párhuzamokra rámutató elméletét kiegészítve a platóni ἔκστασις és μῦθια fogalmaira fogok koncentrálni, és a *Phaidrosz* és *A lakoma* részletesebb elemzésével igyekszem majd alátámasztani a hipotézist, miszerint az olyan gyakran Pseudo-Longinosz művéből kiinduló fenségelméletek csíráit már a platóni filozófiában is megtalálhatjuk.

II. A ὕψος DEFINÍCIÓJA ÉS HAGYOMÁNYOS KRONOLÓGIÁJA

A ὕψος definíciójáról és a dolgozatban használt kifejezésekről

Bár *A fenségről* című ókori értekezés szerzője is megállapítja azt a vitathatatlan tény, miszerint elméleti műtől a legalapvetőbb elvárás a tárgy pontos megjelölése (Pseudo-Longinos 1965:13), némileg ironikus módon ő maga is adós marad a fenség akkurátus – és nem csak példákon keresztül demonstrált – definíciójával. Mindez igen jól mutatja azt a nehézséget, amivel a kérdéskör tanulmányozója rögtön kutatása elején szembesül, nem beszélve a fenséges fogalmának különböző interpretációról a századok során.

Kiindulási pontként ezért vegyük először a *The Penguin Dictionary of Philosophy* vonatkozó bejegyzését:

„Fenséges: lenyűgöző nagyszerűség (egy személy karakterére, egy műalkotásra vagy a természetre vonatkozólag), amit a XVIII. századi esztétikában a szépséggel állítottak szembe (Burke, Kant). Ókori előzménye *A fenségről* című mű az első századból, amit gyakran Longinosznak tulajdonítanak.”^[1]

A terminus eredeti görög megfelelője a „magasság”, „mennybolt”, vagy akár a „méltóság”, és az „emelkedettség” konnotációival rendelkező „ὕψος” (hüpszosz) szó.^[2] Ennek latin fordítása a „sublimis”, ami eredetileg melléknévként volt használatos, és a „sub” (alatt) és a „limes” (vonal, határvonal) szavak összetételével képződött. Tükörfordításban „a (határ)vonal alatt”, vagy talán a „végső határig” kifejezéseket jelöli, szótári megfelelője a „magasba emelt”, „lebegő”, „magasztos”, illetve természetesen: a „fenséges”.^[3] A latin nyelvekben található terminusok ebből a szóból erednek, de ugyanez a Burke által alkalmazott angol „sublime” szó forrása is, bár – mint látni fogjuk – jelentősen kibővítve az értelmezés körét, hiszen míg eredetileg egy elsősorban irodalmi-retorikai elméletéről volt szó, ő azt már természeti jelenségekre, illetve műalkotásokra is alkalmazta.

A Kant által használt „das Erhabene” szó etimológiai szempontból egyfajta visszatérés a görög gyökerekhez: amellet, hogy ezt is „magasságnak”, vagy „fenségesnek” lehet fordítani, az igei alak, az „erheben” magyar megfelelője a „felemel” szó. Másik fontos párhuzam Pszeudo-Longinosz értekezésével, hogy a terminus metaforaként elsősorban az elmére, vagy a szubjektumra vonatkozó kifejezés: Kant, Burke-vel ellentétben nem tartja helyénvalónak, hogy azt objektumokra alkalmazza.^[4]

[1] Mautner, 2005. E tanulmányban a magyar fordításban el nem érhető angol nyelvű szakirodalomból való hivatkozásokat saját fordításban adom meg.

[2] Györkösy, 1990.

[3] Lásd például: Györkösy, 2004.

[4] Doran, 2015, 215.

Magyar fordításokban a „fenség”, illetve a „fenséges” terminusok egyformán előfordulnak, és bár Burke és Kant munkásságának tanulmányozói általában az utóbbi fordítás kizárólagos helyessége mellett törnek lándzsát, a magyar szakirodalomban mind a mai napig sokszor e két szóváltozatot szinonimaként használják. E tanulmány az „arany középút” elvét követi: bár az utóbbi megközelítés alapján íródott, igyekszik az éppen elemzett mű hivatalos fordításának megfelelő terminust használni, valamint a gyakori szóismétlések elkerülése végett az angol „sublimity” szó alapján képzett „szublimitás” kifejezés is előfordul majd.

2. A fenséges hagyományos kronológiája

A fenséges hagyományos történetjének dióhéjban történő áttekintéséhez Umberto Eco *A szépség története* című művében olvasható tanulmányát veszem alapul, amelyben a filológus pontról pontra követi a vonatkozó művészettörténeti művek általánosan elismert kronológiáját.

Eco is egyetérteni látszik abban, hogy a fenséges fogalmát először az alexandriai kor egyik szerzője, Pszeudo-Longinosz említi a Kr.u. 1. századra datálható, és csak töredékesen ránk maradt *περί Ὀψους* (*A fenségről*) című művében. Interpretációja szerint e szakkifejezés egy, a klasszikus tragédiákra jellemző, azok által kiváltott eksztatikus szenvedélyt takar, ami érzelmi részvételt kíván meg mind az alkotó, mind a befogadó részéről.^[5]

A középkorban az antik értekezés a feledés homályába merült, és csak a XVI. század derekán fedezték fel újra. Nicolas Boileau XVII. századi francia fordítása hozta azt újra vissza a tudományos érdeklődés fősodrába, amit Lessing német fordítása követett.^[6] Angol nyelvre való fordítása után még szélesebb körökben fedezték fel és hivatkoztak rá. Megemlíthető itt például Thomas Burnet, aki a *Telluris Theoria Sacra*-ban azt fogalmazza meg, hogy a hegyek látványa Istenhez emeli a lelket, nagy gondolatokat és elsőprő émoációkat ébreszt.^[7]

Ezek után ismét felgyorsulnak az események: kicsivel később Edmund Burke már egy egész tanulmányt szentelt ennek az élménynek, amely 1756-ban, *Filozófiai vizsgálódás a fenségről és a szépről való ideáink eredetét illetően* címmel jelent meg. Bár egyesek szerint a szublimitás itt vált igazán önálló entitássá a szépséggel szemben, nem maradhat említés nélkül, hogy erre a pontra – csakúgy, mint a terminus – a definíció is némiképp módosult. Míg Pszeudo-Longinosz számára a fenséges tapasztalatát a művészeti tevékenység váltja ki, valamint Burnet számára elsősorban természeti jelenség által indukált émoációkról van szó, Burke igencsak kibővíti az elemzés körét, és a szublimitást a természeti jelenségek mellett művészeti objektumoknak és azok attribútumainak kontextusában tárgyalja: „Bármi, ami alkalmas arra, hogy a fájdalom és a veszély képzetét

[5] Eco, 2007, 278.

[6] Nagy Ferenc, 1965, 8.

[7] Eco, 2007, 282.

keltse, vagyis mindaz, ami bármi módon félelmetes vagy félelmet keltő tárgyakhoz kapcsolódik és félelemhez hasonlóan hat ránk: a fenséges forrásául szolgál.”^[8]

A második fejezetben a fenséges által kiváltott szenvedély kapcsán pedig így fogalmaz: „A *természeti* nagyság és fenség által keltett szenvedély, mikor a kiváltó okok a legerőteljesebben hatnak, a döbbenet; a döbbenet pedig az az állapot a az elmének, amelyben bizonyos fokú elborzadás kíséretében minden mozgása felfüggesztődik. Ilyenkor az elme annyira eltévedik saját tárgyával, hogy semmilyen további tárgyat nem képes befogadni, sem elgondolkodni nem képes azon, amelyik épp lefoglalja. Innen ered a fenséges hatalmas ereje, mely nemhogy gondolkodásunk terméke volna, éppenséggel megelőzi gondolatainkat, s ellenállhatatlan erővel űz bennünket előre.”^[9]

Burke tanulmányának külön érdeme a rendszeralkotás igénye, minek során konkrét jelenségekhez kívánja kötni az örömmön alapuló szépség és a fájdalom érzetére épülő szublimitás élményeinek megjelenését. Táblázatba foglalva e dichotómia következőképpen ábrázolható:

Szépség	Fenséges
Kicsinység	Grandiozitás
Simaság (tapintásban)	Durvaság
Fokozatosság	Hirtelenség
Kifinomultság	Lehengerlő erő
Hétköznapi fény	Sötétség, vagy az igen erős fény
Egyszeriség	Egymásutániség vagy egyformaság
Könnyedség	Nehézség
Végesség	Végtelenség
Biztonságérzet	A megfosztottság érzése
Elegancia	Pompa
Finom, halk hangok	Idegen, állati hangok és a nagy hangerő

Ez az a filozófiai párbeszéd, amelybe Immanuel Kant is bekapcsolódott, és amelynek leghíresebb testamentuma *Az ítélőerő kritikájában* található, a fenséges és a szép dichotómiáját részletesebben elemző fejezet. Eco *A szépség történetében* olvasható summázata szerint Kant számára a szépség jellemzői „az érdek nélküli tetszés, a cél nélküli finalitás és a törvény nélküli szabályosság”,^[10] ezzel szemben „fenségesnek nevezzük azt, ami összemérhetetlenül nagy”.^[11] Egy formátlan tárgy is kiválthatja ezt az élményt, „amennyiben magán a tárgyon, vagy a tárgytól indít-

[8] Burke, 2008, 44.

[9] Burke, 2008, 67.

[10] Eco, 2007, 294.

[11] Kant, 1997, 166.

tatva határtalanságot jelenítünk meg, de ehhez a határtalansághoz hozzágondoljuk egyúttal totalitását is.”^[12]

A filozófus szintén rávilágít arra, hogy a fenséges a szépséggel rokon abban, hogy „mindkettő önmagáért tetszik, továbbá abban, hogy mindkettő reflexiós ítéletet előfeltételez”, az utóbbival ellentétben azonban Kant rögtön kétféle szublimitást különböztet meg.^[13]

Az első a „matematikai fenséges” (quantitas aspektus), amit például a csillogos ég látványa okoz, amikor is a megszámlálhatatlanul és elképzelhetetlenül nagy mennyiségű égitestet megfigyelve egy nyugtalanító és negatív tetszést élünk át. A másik pedig a „dinamikai fenséges” (magnitudo aspektus), amit például egy vihar látványa vált ki bennünk, érezve annak mérhetetlenül nagy, az individuumot mintegy eltörpítő erejét.^[14]

Érdekesség, hogy bár Kant elsősorban természeti jelenségekkel kapcsolatban használja az „Erhabene” kifejezést, a matematikai fenséges elemzése közben építészeti emlékeket is példaként hoz fel, mint azt a nyugtalanító érzést, amit az egyiptomi piramisok, vagy a római Szent Péter-bazilika látványa vált ki az utazóból.

Ezután az esztétikai élmények minőségi különbségeit is mélyreható stúdiumnak veti alá: meglátása szerint a szépség látványa egyfajta nyugodt kontemplációt vált ki, míg a szublimitás megjelenítésénél az elmében a dinamizmus dominál, ugyanis ilyenkor „a képzelőerő és az ész a maguk összeütközésével hozzák létre az elme erőinek szubjektív célszerűségét”.^[15]

A kanti dichotómia – Robert Clewis *The Kantian Sublime and the Revelation of Freedom* című tanulmánya nyomán^[16] – táblázatba foglalva nagyjából a következőképpen ábrázolható:

Szépség	Fenséges
Finalitás, arányosság, célnélküliség, kicsinység	Hatalmas, kolosszális, irdatlan, végtelen, de feltételezi a totalitást, tehát szubjektíve célszerű
Statikusság	Dinamizmus
A nyugalom érzete és pozitív öröm	Nyugtalanág, negatív öröm és entuziazmus
Függetlenség	Morális szabadság
Felvett erény	Valódi erény
x	Matematikai, dinamikus (és morális aspektus)

[12] Kant, 1997, 162.

[13] Kant, 1997, 162.

[14] Eco, 2007, 294.

[15] Kant, 1997, 178.

[16] Clewis, 2009.

Umberto Eco jóformán csupán eddig kíséri végig tanulmányában a ὕψος történetét, holott annak ellenére, hogy a romantikában volt annak igazán otthona, a párbeszéd mind a mai napig folytatódik – olyannyira, hogy még egy vázlatos áttekintés is szétfeszíthetné e tanulmány kereteit.

3. A fenséges kronológiájának alternatív megközelítése

a. A hagyományos kronológia problémái

Amint az a tanulmány bevezetőjében is említésre került, a fentebb felvázolt definíciókkal és idővonalal kapcsolatban számos kérdés merülhet fel.

Már Samuel Holt Monk híres tanulmánya is két jól elkülöníthető tradícióról beszél: ebből az első az Eco által is felvázolt, Pszeudo-Longinosz nevéhez fűződő retorikai hagyomány, amely a latin auktorok sublimis-mediocris-humilis stíluszint-beosztásából ered, és amelyről később leválik a modern fenséges kategóriája.^[17]

A második pedig a Monk által „eredeti angol tradíciónak” nevezett erkölcsfilozófiai irányvonal: „[...] képviselői Shaftesbury nyomán az emberben eredendően benne rejlő erkölcsi érzék primátusát hirdették a morális döntésekben. Az Igaz, a Jó és a Szép egységének elve az erkölcsi és az esztétikai szféra szoros egybefonódását eredményezte, a szépség megjelenése egyben az erkölcs formáját is képezte. [...] Az erkölcsi érzék filozófiája a kifejezhetőség-kifejezhetetlenség problémájához jut el, s ezen a ponton rátalál a fenséges kategóriájára. [...] A természeti jelenségek és a vallási képzetek önmagukban kiváltják a fenséges érzületét az emberben [...]”^[18]

James I. Porter *The Sublime in Antiquity* című, 2016-ban megjelent könyvében hasonlóképpen kérdőjelezi meg a fenségelméletek Eco által is felvázolt hagyományos történetét, még hozzá rögtön a kezdeteknél. *A fenségről* homályos keletkezéstörténetére és érvelésmenetére rámutatva igyekszik bizonyítani, hogy a modern fenségelméletek által felvázolt hagyományos kronológia az ókori mű kora újkori recepciója során fellépő értelmezési hibákból adódik, amely elsősorban Nicolas Boileau-nak köszönhető. Azért *elsősorban* neki, mert valójában az sem teljesen igaz, hogy csupán az ő érdeme lenne a szublimitás fogalmának romantikus reneszánsza. Bár valóban az ő fordítása tette aktuálissá a művet, és az angol „sublime” kifejezés is ezáltal került az angol nyelvbe,^[19] mégsem szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy az ókori értekezést Francesco Robortello már 1554-ben kiadta, nem beszélve az újplatonizmusban már előtte is virágzó „vallásos fenséges” jelenségről, amire később az angolszász hagyomány is épített.^[20]

[17] Debreczeni, 2000.

[18] Debreczeni, 2000.

[19] Debreczeni, 2000.

[20] Porter, 2016, 37.

A szerző azt is kiemeli, hogy Boileau teljes mértékben Longinoszra építő fenséggelméletének népszerűsége háttérbe szorította azt a tényt, hogy a szublimitás jelenségét már az ókori szerző előtt is számos filozófus megemlíti Arisztotelésztől Lucretiusig – még ha nem is mindig a fenséges terminusával jelölték meg azt.^[21]

Az említett párhuzamok folytán Porter egy új, a fenséges terminusától elvonatkoztatott történetet tár fel: „A fenséges kora-újkori recepciójának eme alternatív történetében Boileau pusztán késői képviselőként, Longinosz pedig egy nélkülözhetetlen kellékként tűnik fel, míg a retorika az esztétika egyik principális tényezőjeként is szolgálhat (beleértve a keresztény esztétikát), és a fenséges nem csak az irodalomra szorítkozik [...] A Ficino és Pico della Mirandola révén Európában futótűzként terjedő platonizmust, amely mindenben rajta hagyta a bélyegét a teológiától az esztétikáig és műelméletekig, a fenséges Longinosztól független módon való elterjedésének egyik fő kiváltó okának kell tekintenünk.”^[22]

A fent említett hagyománynak – mint az Debreczeni említett tanulmányában is olvasható – a cambridge-i platonisták is örökösei voltak: jó példa erre az a tény, hogy Henry Poole is gyakran használja a „fenséges” terminust, nyelvi és vallási jelenségekre egyaránt.^[23]

Az újplatonista hagyomány öröksége a természet fenséges mivoltával kapcsolatos nézetekben is nyomon követhető – amit egyes bibliai történetek is jól példázhatnak –, miáltal az a romantika fenséggelméleteit is megelőlegezi.

b. A fenséges és az istenélmény

A fenséges és az istenélmény fentebb is említett kapcsolata némileg ironikus módon a retorikai tradíció atyjának tekintett Pszeudo-Longinosz művének is fontos eleme: a szerző megfigyelése szerint ugyanis a magasröptű hatás elérésének egyik módja például az istenek hatalmasként, tökéletesként való megjelenítése:

„De sokkal jobbak az istenharc-mozzanatoknál azok, amelyek mocskotalannak és nagynak ábrázolják az istenséget – amilyen valójában – és tökéletesnek.” (Pseudo-Longinosz 1965:33)

Az ókori szerző az isteni grandiozitás megjelenésének egy fontos példaként a *Genezis Fiat Lux* jelenetét is megidézi:

„Ehhez hasonlóan a zsidók törvényhozója is, e nem mindennapi ember, miután az istenség lényegét méltóan felfogta, és mindjárt törvényei elején kinyilatkoztatta, így ír: »Monda Isten« – mit? – »legyen világosság és lőn, legyen föld és lőn.«” (Pseudo-Longinosz 1965:33)

James I. Porter a fenti idézet jelentőségét abban látja, hogy az ókori szerző úgy kezeli az említett passzust, mint bármely más irodalmi szöveget: a retorikai-irodalmi fenséges jelenségének egyik példaként.

[21] Porter, 2016, 20.

[22] Porter, 2016, 38.

[23] Porter, 2016, 39.

A fentebb említett „eredeti angol tradíció” irányvonalában a fenséges és a vallás kapcsolata ennél még direktebb módon van jelen. A korszak ismeretében valójában nem meglepő jelenség a fenségelméletek romantikában való felvirágzása, hiszen annak elsődleges mozgatórugója a felvilágosodás hozományaként történt „elvarázstalanodás,” a transzcendencia elvesztése volt. Az ateista, illetve deista világnézetek térnyerése folytán a kor emberének az individuuum fokozódó, általános létbizonytalanságával kellett szembesülnie, és ezt a rezignált életérzést a középkori teológiai esztétikában központi szerepet kapó, „az Isten szép” elvét felváltva a *szépség istenítésének* elméleti igazolásával igyekezett enyhíteni – a fenséges romantikában tapasztalható reneszánszát ennek természetes folyamának is tekinthetjük.

Edmund Burke tanulmányában a fenségélményt kiváltó „erő” jelenségének kontextusában tárgyalja annak teológiai kérdéskörét. Mint megfigyeli: „[...] nincs tudomásom semmilyen fenséges dologról, amely ne az erő valamely módosult formája volna.”^[24]

Az „erővel szembeni féltékenységet” a lélek természetes részének tartja, ami Istennel kapcsolatos emócióink egyik alapelemeként a szublimitás egyik forrása is.^[25]

A filozófus számára Isten szemlélete a fenségélmény alapvető fundamentuma, hiszen „mégsem tudunk teljesen megszabadulni a rettenettől, melyet természetes módon kelt az olyan erő, amelynek semmi sem tud ellenszegülni”,^[26] és Pseudo-Longinoszhoz hasonlóan bibliai jelenetek példáján keresztül is elemzi azt.

A fenségélmény és az istenélmény közötti hasonlóság Kant elemzésében is megjelenni látszik, hiszen az előbbi az ember számára felfoghatatlan totalitás függvényében fellépő jelenség, ami Burke érvelésére emlékeztetheti az olvasót, amennyiben a „totalitás” és az „érzékeletti” fogalmait isteni tulajdonságokként képzeljük el. „A fenségest úgy írhatjuk le: ez olyan (természeti) tárgy, amelynek képzete a lelket arra rendeli, hogy a természet elérhetetlenségét eszmék ábrázolásaként gondolja. [...] Az érzékelettinek ezt az eszméjét azonban – amelyet azonban sem jobban meghatározni, ennél fogva sem a természetet mint ezen eszme ábrázolását *megismerni* nem vagyunk képesek, hanem csak elgondolni tudjuk – olyan tárgy ébreszti fel bennünk, amelynek esztétikai megítélése a képzelőerőt egészen a határáig feszíti – akár a bővítés (matematikai), akár a lélek feletti hatalmának (dinamikai) hatását illetően –, miközben ez a tárgy az előbbinek területét teljesen meghaladó meghatározásának érzésén (a morális érzésen) alapszik, amelynek szempontjából a tárgy képzetét szubjektív-célszerűnek ítéljük meg.”^[27]

Tanulmányunk témáját illetően fontos kiemelni a tényt, hogy a fentiek folyományaként maga Edmund Burke is lát Platónnal kapcsolatos párhuzamokat.^[28]

[24] Burke, 2008, 76.

[25] Burke, 2008, 80.

[26] Burke, 2008, 80.

[27] Kant, 1979, 234.

[28] Burke, 2008, 84.

Platón filozófiájában közismert módon központi szerepe van a jó ideájának, és amint arra Nicolas Riegel is rámutat *Goodness and Beauty in Plato* című -2014 ben megjelent esszéjében, érvelése szerint az bikondicionális kapcsolatot mutat a szép és az erény formájával, miáltal az – újplatonista hatásra – a középkori teológiai esztétika alapvetésévé vált.^[29]

Porter hasonló érvelés mentén elemzi a filozófus széppel és jóval kapcsolatos elméleteit, különös figyelmet fordítva az *Állam*, a *Phaidrosz*, a *Phaidón* és *A lakoma* dialógusaira, ami megerősíti a tanulmány további vizsgálódásainak irányvonalát.

III. A FENSÉGES ÉS PLATÓN

1. A longinoszi fenségelmélet platóni párhuzamai

Ha elfogadjuk a fenséges longinoszi tradíciójának elméletét és a ὕψος irodalmi-retorikai megközelítését tesszük vizsgálódásunk sarokkövévé, már akkor is szembeötlő összefüggések találhatóak Platón egyes nézeteivel. Ha közelebbről szemügyre vesszük, könnyen látható, hogy a ὕψος kapcsán csupa olyan fogalomról, emócióról olvashatunk Pszeudo-Longinosz művében, amelyek vizsgálata Platón dialógusainak is visszatérő alapeleme.

A filozófus egyértelműen nagy hatással volt *A fenségről* szerzőjére, eklatáns bizonyítéka ennek, hogy egyedülálló módon mintegy tizenkilenc alkalommal említi a nevét a műben; sőt: a fenség egyik mesterének tartja őt, az *Állam* című dialógusát is példaként hozva fel:

„Hogy pedig Platón (visszatérek ugyanis őrá), mikor ilyesfajta áradással folyik zajtalan, nem kevésbé fenséges, ha *Államát* olvastad, ismeretes tény számodra.” (Pseudo-Longinosz 1965:47)

És valóban, Platón például az *Ión* dialógusában így fogalmaz a költői inspiráció kapcsán:

„Így a múzsa is maga tesz istennel teltté némelyeket, de ezektől az istennel telt személyektől más ihletettek láncra függ. Mert valamennyi epikus költő, aki jó, nem szakértelem alapján, hanem istennel eltelve, megszállottan mondja a sok szép költeményt, és a dalköltők, akik jók, szintazonképpen.” (Platón 1984:317)

És amint azt James I. Porter is idézi, egyes rétorokról is hasonlóképp nyilatkozik meg az *Euthüdeoszban*:

„Úgy látom – mondtam –, elegendő bizonyítékod van rá, hogy nem a beszédszerkesztők művészetének birtoklása tesz boldoggá. Bár én azt

[29] Riegel, 2014.

hittem, itt fog valamiképpen megjelenni a tudás, amelyet régen keresünk. Mert nekem a beszédírók szörnyen bölcsnek tűnnek, Kleiniasz, valahányszor a társaságukban vagyok, a művészetük meg emberfölöttinek és fenségesnek.” (Platón 1984:885)

Természetesen Platón művészetéhez és a retorikához való közismerten ambivalens viszonyát nehéz konkrét kategóriában elhelyezni, mégis összességében úgy tűnik, hogy a technéjüket olykor ironikusan kritikával illető filozófus az irodalom és a retorika művelőit igen nagyra értékelte, amennyiben művészetükben *igaz* „isteni ihlet” nyilvánul meg – csakúgy, ahogyan *A fenség* szerzője nyilatkozik, aki szintén nagy hangsúlyt fektetett az „igazi szenvedély” (γενναῖον πάθος) esszenciális fontosságára a ὄψος megjelenése kapcsán.

A retorikai hagyománytól elvonatkoztatva, a főleg Burke és Kant által kidolgozott fenségelméletek tanulmányozói számára azonban jogosan meglepő gondolat lehet Platón szublimitással kapcsolatos említése, hiszen – ahogy azt a dolgozat elején is olvashattuk – az említett szerzők nagy hangsúlyt fektettek a szép és a fenséges közötti distinkciók végleges meghatározására, míg Platónnál nem találhatunk ilyen dichotómiát. A filozófus érdeklődése alapvetően másra, a partikuláris dolgokban érzékelhető tulajdonságok és az intelligibilis ideák különbségeire, így a „földi” szépség (καλός) és az isteni szépség, azaz a szépség *ideájának* mibenlétére és az azok közötti eltérésekre korlátozódott, aminek legismertebb példája az Államban elhangzó barlanghasonlata:

Platónnál a szépség – legalábbis első pillantásra – kevéssé emlékeztet a Burke által a fájdalommal és a veszélyérzettel kapcsolatba hozott fenséges érzésére. Indokolt lehet a kérdés: vajon mi köze lehet például a gigászi, fenyegető, diszharmonikus mennydörgések közepette érkező sötét viharfelhők, vagy éppen az óceán látványa által kiváltott romantikus fenségélménynek az éteri, tökéletes harmóniát és arányt megtestesítő platóni széphez?

Pseudo-Longinosz fenségelméletének, valamint Burke fentebb idézett, az istenélményre vonatkozó passzusának tanulmányozásával azonban már nem olyan élesek a modern értelemben vett fenséges és a platóni „isteni szépséget” elválasztó határvonalak.

James I. Porter ezért is érvel amellett, hogy Platónnál is megfigyelhetőek a modern fenségelméletek nyomai, és az ókori filozófus „isteni szépsége” valójában nem más, mint „immateriális fenséges”: „Platón szublimitása *immateriális* fenséges. Az anyag bectelen mivoltára és az érzékek megtagadására épít, és a földi világ jelenségeinek túlszárnyalására törekszik, hogy kapcsolatba lépjen egy másik, magasabb rendű világgal. [...] Ilyesformán a platóni szép egyes legfontosabb példái a legkevésbé esztétikailag értékelhető minőségek a szó hagyományos értelmében [...], »de ...mindörökké önmagukban véve szépek saját maguk természetét által.«^[30]

[30] Porter, 2016, 563.

A fenti érvek mind arra mutatnak, hogy kellő megalapozottsággal vonhatjuk kétségbe a hagyományt, miszerint Pszeudo-Longinosz művét kellene a fenségelméletek első ókori előzményének tartanunk, és felmerülhet az igény azok platóni hagyományban rejlő gyökereinek a felkutatására.

A következőkben Riegel és Porter tanulmányai nyomán a fenséges fogalmának a platóni triád ideájával rokonítható vonásait fogjuk elemezni, majd a Pszeudo-Longinosz művével az ekstázis révén leginkább párhuzamba állítható *Phaidrosz* és *A lakoma* részletes elemzésével folytatjuk.

2. A szép fenségessége Platónnál

A fenséges és az istenélmény között korábban is elemzett kapcsolat mellett önmagában is nélkülözhetetlen a platóni esztétika részletes vizsgálata, ami megalapozhatja a szublimitás és a szép ideája közötti párhuzamok további kutatását.

Vegyük először a filozófus szóhasználatával kapcsolatban felmerülő problémákat. A műveiben általánosan használt *καλός* („szép”) a *κάλλος* („szépség”) főnévből képzett melléknév, ám fordítások során gyakran nem tulajdonítanak jelentőséget a kettő közötti distinkciónak. Az általános érv emellett az, hogy az ókori görögöknél gyakori szokás volt melléknéveket alkalmazni főnevek helyett, ezért is szerepel Platónnál – csakúgy, mint Arisztotelésznél – olyan gyakran a *τὸ καλόν* a *κάλλος* helyett.^[31] Egyesek szerint azonban ez a nézet és a fordítás is revideálásra szorul, hiszen a különböző szóalakok szignifikáns különbségeket jelölhetnek, nem beszélve arról, hogy Platón olyan instanciákban is alkalmazza a *καλός* szót, amikor „szépségként” való fordítása meglehetősen erőltetettnek tűnik – Paul Woodruff például így érvel: „Csakúgy, mint a szépség, a *τὸ καλόν* valami nagyszerű és izgalmas dolgot jelöl; és nők és a fiúk erotikus vágyakat ébresztő szépségével azonos. De a *καλός* erre a minőségre vonatkozó használatában felmerül egy meglehetősen általános dicséretben is használatos jelentésárnyalat a görög nyelvben. „Nemes”, „csodálatra méltó”, és „nagyszerű” volna a helyesebb fordítás, és az utóbbi a leghelyesebb, legszélesebb körökben való alkalmazhatósága folytán. Különböző dolgok eltérő tulajdonságaik révén is a *καλός* által dicsértettek: a fiúk erotikus vonzerejük, a lovak a gyorsaságuk, a küzdő kakasok tüzeségük kapcsán, a családok nemesi származásuk, háborús hőstettek bátorságuk, beszédek igazságtartalmuk folytán, és így tovább. A mi „szépség” szavunk a *καλός* csupán egyetlen aspektusára vonatkozik a sok közül, és teljesen alkalmatlan a szókratészi használatra.”^[32]

A fenti érvelés a *Nagyobbik Hippiász* következő passzusának értelmezésében lehet nagy segítségünkre:

[31] Riegel, 2014.

[32] Riegel, 2014.

„Nemde ekként mondjuk az egész testet is szépnek, ezt a futásra, amazt a birkózásra, aztán meg minden állatot is, a lovat és a kakast és a fürjet, s az összes szerszámot és járművet szárazon és vízen, a kereskedő- és hadigályákat, és valamennyi eszközt, amely a zenével meg a többi művészettel kapcsolatos, sőt, ha úgy tetszik, még a szokásokat és a gyógynövényeket is, csaknem minden effélét ugyanezen a módon nevezünk szépnek: szemügyre vesszük egyenként, hogy milyen a természetük, hogyan vannak megmunkálva, milyen állapotban vannak, s ami alkalmas – ha valamiképp alkalmas és valamire alkalmas és valaha is alkalmas –, azt szépnek mondjuk[...]” (Platón 1984:372)

Woodruff érvelése Pseudo-Longinosz fenségelméletét is idézi, amiben – mint láthattuk – a szublimitás egyik szinonimájaként a „nagyszerűség” szó is szerepel, ami szintén alátámasztani látszik az említett minőség és a platóni szép közötti párhuzamokat.

Az etimológiai elemzés után lépünk tovább Platón esztétikájának egy újabb fontos elemére, a szép, a jó és az igaz közötti kapcsolatra. Már tanítómesterénél, Szókratésznél is megfigyelhető a kettő közötti párhuzam felállítása – egyik biográfusa, Xenophón például egy helyen így emlékszik meg róla:

„Ő maga pedig folyton az emberi dolgokról beszélgetett, megvizsgálva, mi a jámbor és mi az istentelen, mi a szép, mi a rút, mi az igazságos és mi az igazságtalan, mi a józanság és mi az őrjöngés, mi a bátorság és mi a gyáva-ság, mi az állam, mi a politikus, mi az emberek fölötti hatalom, milyen az, akinek hatalma van az emberek fölött, és egyebekről is szót váltott, mert meggyőződése szerint akik járatosak az ilyen kérdésekben, részesülnek a szépséggel párosult kiválóságban [...]” (Xenophón 1986:11)

Ahogy arra Nicholas Riegel is rámutat, Platón számos dialógusa hasonló relációra utal – *A lakomában* például Szókratész és Agathón között a következő párbeszéd zajlik le:

„- Pedig milyen szép beszéd volt, Agathón, – szóló Szókratész –, egy kicsit még folytasd: mondd, nem gondolod-e, hogy ami jó, az szép is?
- Dehogynem.
- Hamármost Erósz híjával van a szépségnek, továbbá ami jó, az szép is, akkor a jósnak is híjával kell lennie?
- Nem tudok, Szókratész – mondta –, ellentmondani neked, legyen tehát úgy, ahogy mondod.
- Az igazságnak nem tudsz ellentmondani, kedves Agathón – szóló amaz –, mert Szókratésznek ugyan nem lenne nehéz.” (Platón 2005:67)

A szép és a jó közötti szoros kapcsolat mellett azok az igaz („igazság”, „harmónia”) ideájával való relációja – a platóni triád – is standard szókratészi alaptétel, aminek legexplicitebb megfogalmazását talán a *Philébosz* következő passzusa prezentálja:

„SZÓKRATÉSZ: Így azonban a jónak lényege most átcsapott a szép természetébe. Mert a mérték s arány adja mindennek szépségét és erényét.

PRÓTARKHOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: De mondtuk, hogy ezekkel együtt az igazság is a vegyülésbe lép.

PRÓTARKHOSZ: Mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát a jót nem tudjuk egyetlen jelleg hálójában elfogni, fogjuk el hároméval: a szépségével, az arányával és az igazságával, s mondjuk, hogy ez mint egység az oka a vegyület módjának. S mivel ez az ok maga jó, a vegyület is ilyen lesz.” (Platón 1984:299)

Platón esztétikájának fent felvázolt elemei és azok ontológiai-etikai vonatkozásai már itt komoly kapcsolatot mutatnak Pseudo-Longinosz fenségesre vonatkozó elméletével, hiszen – mint azt később is látni fogjuk – éppen a szép, a jó és az igaz ideái szolgálnak az ő szublimitásra vonatkozó nézeteinek bona fide tartóoszlopaiként is.^[33]

3. A *Phaidrosz* és a fenséges

Platón dialógusainak sorában talán a *Phaidrosz* szolgálhatja a legjobb kiindulópontot a fentebb tárgyalt longinoszi fenségelmélettel való összehasonlításra, hiszen annak fő témája – a beszéd művészete – kapcsán mindenekelőtt Erósz és a szerelmi rajongás (*μανία*) egyik első központi kérdése.

Hasonló módon J. H. Kühn is fontos párhuzamokat fedezett fel *Υψος: Eine Untersuchung zur Entwicklungsgeschichte des Aufschwungsgedanken von Platon bis Poseidonios* című 1941-es művében, aminek konklúziója révén egyenesen annak bizonyítékát látja benne, hogy a fenséges elmélete valójában platóni invenció:^[34] „A platóni hüpszosz általános kérdéskörére reflektálva Kühn pontosan oda helyezi a hangsúlyt, ahova (módszertani szempontból) kell: »Habár a *ὑψος* fogalma (*der Begriff ὑψος*) nem található meg Platónnál a stilisztikai elemzések során történő felbukkanások körén túl... annak ideája (*der ὑψος-Gedanke*) fontos szerepet tölt be számos konzisztensen jelentős passzus során, mindenekelőtt az ember Istenhez való felemelkedésének gondolatában (*die Aufschwung*), amiben úgymond egyfajta kondíciót jelent, aminek segítségével az ember eléri a tudás legmagasabb fokát, és belép az isteni világba.»^[35]

Mint az közismert, Platón műve összességében két nagyobb egységre bontható: az első részben Erósz, a másodikban pedig a retorika áll a figyelem középpontjában. Ebben a tanulmányban az előzőre fogunk koncentrálni.

[33] Konkoly, 2016.

[34] Porter, 2016, 569.

[35] Porter, 2016, 560.

Phaidrosz sétálni indul a városfalakon túlra. Miután Szókratész csatlakozik hozzá, hamar kiderül, hogy a fiatal Lüsziasznál járt, aki egy „szerelmes beszédével” annyira lenyűgözte, hogy annak hosszas elemzése során kívülről meg is tanulta azt. Szókratész természetesen nagyon kíváncsi a beszédre, amelynek témája az Erósz által elvakult udvarlóval szemben a szerelmi mámortól mentes, higgadt udvarló előnyben részesítésének racionális alapja.

Az érvelés meghallgatása után Szókratész – egyetértést színélve – először tart egy Lüsziasz témájára rímelő beszédet, hangsúlyozva a szenvedély ártalmait, a betegséghez hasonlítva azt:

„Akin a vágy uralkodik, s aki a gyönyör szolgája, az annak érzi szükségét, hogy kedvesét önmaga számára kellemesebbé alakítsa. Mármost a beteg ember mindazt kellemesnek találja, ami nem szegül szembe vele, ám gyűlöletesnek, ami különb nála vagy felér vele. [...] Szükségképpen féltékeny tehát a szerelmes, és visszatartja kedvesét a társas együttlét sok hasznos formájától.” (Platón 2005:28)

A beszéd végén Szókratész ezzel a nem túl kellemes költői hasonlattal foglalja össze annak konklúzióját:

„Ezeket kell, te kedves fiú, meggondolnod, és tudnod, hogy a szerelmes barátsága nem párosul jóindulattal, hanem úgy szereti kedvesét, akárcsak valami ételt, a jóllakás kedvéért: ahogy a farkas a bárányt kedveli, úgy szereti kedvesét szerelmese.” (Platón 2005:32)

Ezek után azonban a filozófus igen gyorsan leszögezi, hogy valójában ez csupán egy némileg „istentelen” színjáték volt részéről: nézeti szöges ellentétben állnak Lüsziasz beszédével, és egy Erószot védelmező palinódiába kezd, ezáltal igyekezve penitenciát gyakorolni az isten előtt.

Először is igyekszik hangsúlyozni, hogy Erósz valóban egy isten, következésképpen nem lehet rossz, ergo a szerelmi rajongásnak is jónak kell lennie. Ezután nagy különböző rajongást (*μανία*) különböztet meg.

Az első az Apollón istenséghez köthető profetikus képesség, míg a második Dionüszosz ajándékaként a misztikus rítusok általi felszabadultság érzése. E kettő igen közel áll egymáshoz, és az ekstatisztikus állapotba kerülő jósnők és az istenekhez fohászoló emberek emelkedett lelkiállapota példázza azokat.

„[...] éppen a legnagyobb javaink rajongásból, mégpedig isteni adományként reánk szálló rajongásból származnak. Mert a delphoi jósnő vagy a dódonai papnők e rajongás állapotában sok jót tettek már Hellasz városai-val és polgáraival, józan állapotban ellenben keveset vagy éppen semmit. [...] a szavakat megalkotó őseink nem tartották se rútot, se szégyenletes dolognak a rajongást.” (Platón 2005:37)

A rajongás harmadik formája a Múzsák ajándéka, és a művészeti inspiráció emóciójával függ össze:

„[...] A harmadik pedig a múzsáktól való megszállottság és rajongás; ha ez megragad egy gyöngéd és tiszta lelket, felébreszti, dalok meg a költészet egyéb módjainak bakkhoszi mámorába vonja, s a régiek számtalan tettét magasztalván, neveli a jövő nemzedékeket.” (Platón 2005:37)

Platón ezután az igazság és a jóság kapcsán kezd híres lélekfilozófiai elmélkedésébe, amihez keretként egy egész kozmológiát tár fel. A fizikai világon túli, „az égbolt fölötti tájat” írja le, ahonnan minden lélek származik, és ahová halála után visszatér. Ebben a birodalomban ismeri meg a lélek a valódi szépet, aminek a földi csupán tökéletlen mása lehet.

E történet konklúziójaként jutunk Erószhoz, azaz a rajongás negyedik, Aphrodité által az emberek felé nyújtott ajándékához, amelynek jelentőségét a következőkben látja:

„[...] ha valaki meglát valami földi szépet, visszaemlékezik a valódi szépre, szárnya nő, és tollát borzolva felrepülni vágyik, de tehetetlenségében csak néz a magasba, mint a madár, s közben nem törődik a lentickekkel, máris kész a vád, hogy rajongás fogta el – nos, éppen ez az istentől való megszállottság a legnemesebb valamennyi közül, s ez ered a legnemesebb forrásból [...]” (Platón 2005:50)

Így válik tehát a szerelmi rajongást megtestesítő Erósz megvetendő emberi jelenségből a transzcendens felé vezető, legnemesebb megszállottsággá Platón filozófiájában.

Bár *A fenségéről* szerzője távolról sem nyújt ilyen átfogó, kozmológiai argumentációk által alátámasztott érvelést, mint arra korábban is rámutattunk, a fenségélmény és a rajongás különböző módozatai között mégis hasonló kapcsolatot sugall.

A Múzsák által kiváltott *μανία* egyik példája lehet talán Szókratész Lüsziász beszéde kapcsán hangoztatott reakciója. Bár ezen a ponton valójában ironizál (hiszen nem ért egyet), mégis ezáltal írja körül azt az emóciót, amit egy valóban fenséges beszéd vagy mű kapcsán érezhetne:

„Barátom, egyenesen isteni tökéletességű – úgyhogy egészen magamon kívül vagyok. És temiattad jutottam, Phaidrosz, ilyen állapotba: míg rád tekintetem, úgy láttam, a beszéd hatására szinte sugározol a gyönyörűségtől, miközben olvasod. És mivel azt tartom, jobban értesz az efféléhez, mint én, követtelek, és veled együtt csaptam bakkhoszi őrjöngésbe, te isteni ember!” (Platón 2005:21)

Pseudo-Longinosz korábban is idézett definíciójában a szavak művészete által kiváltott „önkívületről” (*ἑκστασις*) is beszél, amit Platón filozófiájában a Múzsák által kiváltott rajongás tükörképeként láthatunk tehát.

A fenségéről szerzője emellett Szapphó egyik szerelmes verse kapcsán is hangsúlyozza a költő által kiváltott fenséges hatást, amin keresztül megjelenik az Erósztól származó „szerelmi örület” (*ἑρωτικαῖς μανίας*) is. (Pseudo-Longinosz 1965:39)

Ebből is látható, hogy már maga Pszeudo-Longinosz is kapcsolatot vélt felfedezni a szerelmi mámor és a fenséges élménye között, és érvelésének két fontos aspektusát érdemes külön is kiemelni – az első az ókori szerző műve és Burke fenségelmélete között igyekszik hidat képezni, míg a másik az előzőnek Platónnal való párhuzamát próbálja alátámasztani.

Először is a fent említett idézetben fontos szerep jut az ambivalenciának, azaz az ellentétes érzések egyidejű jelenlétének: „fázik és ég”, „öntudatlan és eszmél”, ami a romantikus fenségelméletek „szörnyű gyönyörével”, például Burke szublimitással kapcsolatos nézeteivel mutat közeli rokonságot. Platón fent idézett passzusában hasonló diszfória jelenik meg: „[...] tollát borzolva felrepülni vágyik, de tehetetlenségében csak néz a magasba [...]” (Platón 2005:50)

Burke fenségelméletehez köthető például a fentiek mellett a Szókratész által kicsivel később említett „tisza fény” is, amiben a lélek a valódi szépet szemlélheti az égbolton túli világban. (Platón 2005:51)

A második különös figyelmet érdemlő részlet az első két sorban való dualisztikus világképre utaló utalás, ahogyan *A fenségről* szerzője dicsérettel illeti Szapphó érdemét abban a tekintetben, hogy a szerelmi rajongást annak fizikai aspektusaiban ragadja meg – tehát fizikai érzékek révén jutunk el a szerelmi örületen át a transzcendensig, csak úgy, mint Platónnál: „[...] ha valaki meglát valami földi szépet, visszaemlékezik a valódi szépre [...]” (Platón 2005:50)

A *Phaidroszban* tárgyalt eksztázis és a longinosz fenségelmélet kapcsolatát Konkoly Ágnes is elemzi 2016-ban publikált *„A fenség ellenben...” Az eksztatikus tapasztalat Pszeudo-Longinosz A fenségről* című művében című esszéjében. Meglátása szerint Pszeudo-Longinosz a meggyőzést, valamint az önkívületet mindig párhuzamosan, egymással egységben mutatja be,^[36] és művéből a fenséges platóni triáddal való rokonságára következtethetünk: „A fenség eksztatikus élményében az ontológia, az etikum és az esztétikum egysége revelál, villámszerűen világítva meg a phüszisz és az emberi természet „őseredeti” kapcsolatát, a kozmosz rendjét: a szónoki művészet fenséges, ha ezt az igazságot pillantja meg és láttatja a hallgatósággal is. És egy pillanat műveként felfedi az ember igaz természetét, a világban elfoglalt helyét, rendeltetését: »[...] szemlélődésének és gondolkodásának az egész világ sem elég, hanem gyakran még a környező világűr határait áthágják eszméink, és ha bárki szemügyre veszi körös-körül az életet, azt, hogy mennyivel többet ér mindenben a rendkívüli, a nagyság és a szépség, rögtön belátja: mire születünk.»^[37]

A fentiek alapján tehát igazolhatónak tűnik a fenségélmény platóni eredetének *Phaidroszban* található nyomaira építő hipotézis, hiszen mind Platón, mind Pszeudo-Longinosz művében központi szerepet kap az eksztázis (μαυία), és mindketten a szublimitás jelenségéhez is köthető módon mutatják be azt.

[36] Konkoly, 2016.

[37] Konkoly, 2016.

4. A lakoma a ὕψος kontextusában

Platón *A lakoma* (Συμπόσιον) című műve – csak úgy, mint a korábban elemzett *Phaidrosz* – időszámításunk előtt 370 körül íródott, és zsenialitása mellett több szempontból is kiemelkedik a többi közül.

Először is dialógus helyett valójában sokkal inkább Erósz (Ἔρως) mibenlétéről szóló beszédek sorozata. Emellett – mint azt fentebb is láthattuk – a platóni Ἔρως meglehetősen összetett figura, és szorosan kapcsolódik a széphez (καλός) és a jóhoz (ἀγαθός), valamint természetesen a rajongáshoz és az ekstázishoz is, és így a platóni triádnak megfelelően az igazhoz is, tehát a mű a *Phaidrosz* mellett a fenségessel kapcsolatos vizsgálódások másik fontos vonatkozási pontját képviseli.

A mű tartalmi komplexitását jól tükrözik a hellenisztikus korból fennmaradt kéziratok témamegjelölései is: míg Diogenész Laertiosz szerint e mű a szerelemről szól, egyes példányok ókori besorolói a jó természetét tárgyaló etikai értekezésnek tartották számon.^[38]

Platón rögtön az alkotás elején a „történet a történetben” irodalmi eszközével él: a szóban forgó lakoma nem az olvasó előtt zajlik, hanem már egy mitikus múltban, amikor a résztvevők „még gyermekek voltak” (Platón 2005:26), és annak cselekményét Szókratész egyik követője, Apollodórosz meséli el egy meg nem nevezett barátjának. Ám ő maga sem volt jelen, neki is Arisztodémosz, a filozófus másik tanítványa mesélte el, ezáltal is a legenda auráját teremtve meg a történet köré.

Bár a címadó esemény a szépségéről híres tragédiaíró, Agathón győzelmi ünnepe, fontos kiemelni, hogy szigorúan véve a görög „συμπόσιον” szó valójában nem lakomát, hanem „közös ivást” jelent, amely rendszerint az ünnepi étkezéseket követte. Az eseménynek szakrális szabályai is voltak, amiktől azonban a mű szereplői eltérnek: az italáldozat után borkirályt kellene választaniuk, majd fuvoláslányokkal tölteni az időt, ezzel szemben – mintegy játék gyanánt – úgy döntenek, hogy Erósz természetéről fognak egymásnak beszédeket adni.^[39]

A vendégek között jelen van először is a mürrhinoszi Phaidrosz, aki az est nyitó-beszédét tartja Erósz dicséretéről. A második Pauszanasz, aki a *Prótagoraszban* is feltűnik, mint Prodikosz hallgatója és Agathón szeretője. A harmadik beszédet az orvos Erüximakhosz tartja, aki szintén feltűnik *Prótagoraszban*, és foglalkozásához hűen a higgadt rendelkezés képviselője. A résztvevők között van a komédiaíró Arisztophanész is, aki *Felhők* című darabjában kifigurázta a filozófust. E beszédek után megérkezik Alkibiadész is, az elsősorban a történészek körében híres – és hírhedt – politikus és hadvezér,^[40] aki Erósz helyett Szókratész dicséretének szenteli beszédét.

A Platón tanítómestere által megidézett mantineiai Diotima a mű legitimitásosabb szereplője, és megjelenése igen valószínűleg nem a történelmi hitelesség

[38] Steiger, 2005, 99.

[39] Steiger, 2005, 102.

[40] Steiger, 2005, 101.

íránti igényhez, hanem sokkal inkább szépirodalmi szándékokhoz fűződik: mint azt Steiger Kornél is kiemeli, ez a motívum a platóni dialógusoknak egy másik visszatérő eleme, amelyre jó példa a *Menón*, a *Menexenosz* és a *Theaitétosz* is.^[41]

A mű értelmezése rengeteg problémába ütközik: valójában több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol. Először is, bár a magyar vagy az angol fordításban olvasók számára könnyen feledésbe merülhet az a távolságtartás, amit Platón a „történet a történetben” narratív módszere tanúsít, a görög nyelven olvasó a függő beszéd különböző igealakjai által folyamatosan szembesülni kényszerül azzal.^[42]

Másodszor, a dialógus az ókori görög olvasó számára jól ismert, kétes figurákat sorakoztat fel, akik közül többre röviddel a műben leírt események után az istentelenség vádjá alapján száműzetés, vagy éppen halál várt, ráadásul a szóban forgó istenkáromló bünteteket valószínűleg éppen συμποσίον során ittas állapotba került fiatalok követték el.^[43]

Felmerül a kérdés tehát: Platón vajon mire akart utalni azzal, hogy ilyen zavaros, rossz emlékeket felidéző események és személyek kontextusába helyezte történetét? És ha csak a témát tekintjük: az Erósszal kapcsolatos számos beszéd során több nézetet ismerhetünk meg a műben: a filozófus vajon melyikükkel ért egyet? Korábbi művek alapján feltételezhetnénk, hogy természetesen tanító mestere, Szókratész fogja majd feltárni az igazságot a fiatalok számára, azonban számos elmélet született már, amelyek az egyéb dialógusokkal való tartalmi ellentmondásokra és más, Platón távolságtartására mutató jelekkel próbálják igazolni e nézetek helytelenségét.

Szókratész beszéde valóban mutat ellentmondásokat, már a korábban elemzett *Phaidrosz* tartalma alapján is. Jó példa erre maga Erósz: míg az előző műben Szókratész istenként mutatja be – aki ennek következtében nem lehet rossz, csak jó – itt már daimónként jelenik meg. Érvelése szerint, ha Erósz a szépre irányuló vágy, és arra vágyunk, ami nekünk hiányzik, Erósz nem lehet tökéletes, isteni figura. (Platón 2005:66) Mint azt Diotima is kifejti később, valójában ő egy, az isteni és az emberi létezés közötti entitás: vagyis egy daimón.

„[...] Ne ragaszkodj tehát ahhoz, hogy ami nem szép, az mindenáron csúnya, és ami nem jó, az mindenáron rossz. Ugyanígy Erószról is attól, hogy elismerem, se nem jó, se nem szép, azért még ne hidd, hogy szükségképpen rút és rossz – mondta – hanem valami a kettő között. [...] Hatalmas daimón, Szókratész. Mert a daimónok mind az istenek és az emberek között vannak. [...]

Ők adják hírül s közvetítők az isteneknek, ami az emberektől ered, és az embereknek, ami az istenektől; [...] s minthogy a kettő közt vannak, kitöltik a közt, s ők teszik összefüggővé a mindenséget. Rajtuk keresztül működik az egész jóstudomány és a papok művészete, az áldozatok, a

[41] Steiger, 2005, 102.

[42] Steadman, 2009, 10.

[43] Steadman, 2009, 10.

beavatások, mindenféle bővülés és varázslás tudománya. [...] És aki ezekben a dolgokban bölcs, az daimóni ember. Aki viszont a valami másban bölcs, valamely művészetben vagy kézművességben, az csak mesterember.” (Platón 2005:69)

Mint az idézetből is látható, a fenségesre jellemző ambivalens érzéseket kiváltó minőség továbbra is megfigyelhető. Ugyanígy a művészetekre és a bölcselkedésben is jellemző kreatív teremtőerő, ezúttal azonban a reprodukció terminológiájával felállított párhuzamok alapján:

„Ha mármost, egy ebből a fajtából való ember, aki fiatalságtól fogva a lelkében hordozza a termékenység magvát, megéri és eljut abba a korba, amikor nemzeni kíván, úgy vélem, ő is körbejár és keresi a szépet, amiben nemzeni tud. [...] Mert ha megérinti őt a szép, s együtt van vele – akár a közelében, akár pedig a távolból rá gondolván –, akkor beléhi a termékenység magvát, vagyis világra hozza azt, amit már régóta ott hordozott magában [...]” (Platón 2005:78)

Szókratész fenti érvelése után Diotima történetében a *Phaidroszra* emlékeztető módon az abszolút szép és a jó felé vezető stádiumokat sorolja fel, amit fentebb már Alkinoosz summázatában is olvashattunk:

„[...] Aki a helyes úton akar a cél felé haladni, annak már kora ifjúságában a szép testek felé kell fordulnia, s először, ha vezetője jól irányítja, egyetlen testet szeret meg, s úgy hoz világra szép gondolatokat. De azután észreveszi, hogy minden egyes test szépsége édestestvére a másikénak, s ha a látható szépséget keresi, nagy oktalanság föl nem ismerni, hogy minden testben ugyanaz a szépség lakozik. Mikor ezt megéri: minden szép test szerelmese lesz [...] Ezek után a lélek szépségét becsesebbnek fogja tartani a test szépségénél [...] Ez viszont arra készíti, hogy a cselekedetekben és a törvényekben meglássa a szépet. [...] A cselekedetek után pedig a tudományokhoz kell őt vezetni, hogy észrevegye a tudományok szépségét. [...] a szépség roppant tengere felé fordulva, s szemléletében elmerülve sok szép magasztos gondolatot és eszmét szüljön, a bölcsesség iránti mérhetetlen vonzalmában.” (Platón 2005:79)

A fenti idézetben érdemes megfigyelnünk a fenségélménnyel gyakran kapcsolatba állított „roppant tenger” költői képét, valamint a „magasztos” (*μεγαλοπρεπείς*) gondolatok és eszmék fontosságának hangsúlyozását, amelyek Pszeudo-Longinosz művére emlékeztethetik az olvasót.

A cél tehát az „isteni szépség” (*θεῖον καλόν*) megtapasztalása, amelyhez semmi más nem mérhető, még az sem, amit a fizikai világban „megrendítőnek” találunk, ezzel is igazolva annak mindenek feletti megrendítő minőségét.

„Ha ezt meglátod egyszer, úgy fogod érezni, hogy nem mérhető hozzá sem az arany, sem a ruhák, sem a szép fiúk és ifjak, akiknek látása most mélységesen megrendít [...] Mit gondoljunk hát arról – mondta – akinek

megadatnék, hogy lássa a szépet önmagában, tisztán, ragyogón, semmi idegen elemmel nem keveredve, aki képes volna az emberi testekkel, színekkel és sok más hasonló haszontalansággal szennyezett szép helyett megpillantani magát az egyetlen alakú isteni szépséget?” (Platón 2005:81)

Alkinoosz *Platón tanítása* című művében szintén olvashatunk a szépséggel kapcsolatos gyönyör nemes mivoltáról:

„Vannak rút gyönyörök, amelyek zabolátlanok, és az igazságtalanságot kísérik, más gyönyörök pedig mértékkel bírnak, és valamiképp részesednek a jóban, mint például a jó dolgokat kísérő öröm és az erényekben található gyönyörök. [...] A hitvány szerelem kizárólag testi szerelem, és élvezet uralkodik felette, és ezáltal állati jellegű. Ezzel szemben a nemes szerelem célja tisztán a lélek, amelyben láthatóan megvan az alkalmasság az erényre.” (Somos 2005:88)

A léleknek az érzékitől az intellektuális tudományokon át a végső szép felé ívelő, Platón által *A lakomában* kifejtett utazása Kant fenségesre vonatkozó nézeteire is emlékeztet. *Az ítélőerő kritikájában* például egy helyen így fogalmaz: „[...] a fenségesnek mindenkor összefüggésben kell lennie a gondolkozásmóddal, vagyis a maximákkal, hogy az intellektuálisnak és az ész eszméinek az érzékiséggel szemben fölényt biztosítson. Nem szabad aggódnunk, hogy a fenséges érzése veszíteni fog az olyan elvont ábrázolásmóddal, amely az érzékiség szempontjából teljesen negatív; a képzelőerő éppen a korlátok ezen eltávolítása révén mégis határtalannak érzi magát, noha az érzéken túl semmi olyat nem talál magának, amihez igazodhatnék; és ez az elkülönítés tehát a végtelen olyan ábrázolása, amely ugyan éppen azért sohasem lehet más, mint pusztá negatív ábrázolás, amely viszont a lelket mégis tágítja.”^[44]

IV. KONKLÚZIÓ

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy *A lakomában* a *Phaidroszhoz* hasonló módon megtalálhatóak a fenségélménnyel párhuzamba állítható, a szépségen keresztül a platóni triád által kiváltott eksztatikus aszcenzió momentumai.

Porter a fenséges általánosan elfogadott kronológiájával kapcsolatos aggályainak jogossága tehát kellően megalapozottnak tűnik (különösen az annak kiindulópontjaként tekintett pszeudo-longinoszi értekezés kontextusában), csakúgy, mint a szublimitás platóni előzményeire vonatkozó érvei is.

A romantikában virágzó fenségelméletek előképét az ókori platonizmusban vizsgáló tanulmányunk összegzéseként tehát elmondható, hogy a fenséget Platón a szépet, a jót és az igazat magába ötvöző triadikus istenképével, és az

[44] Kant, 1979, 240.

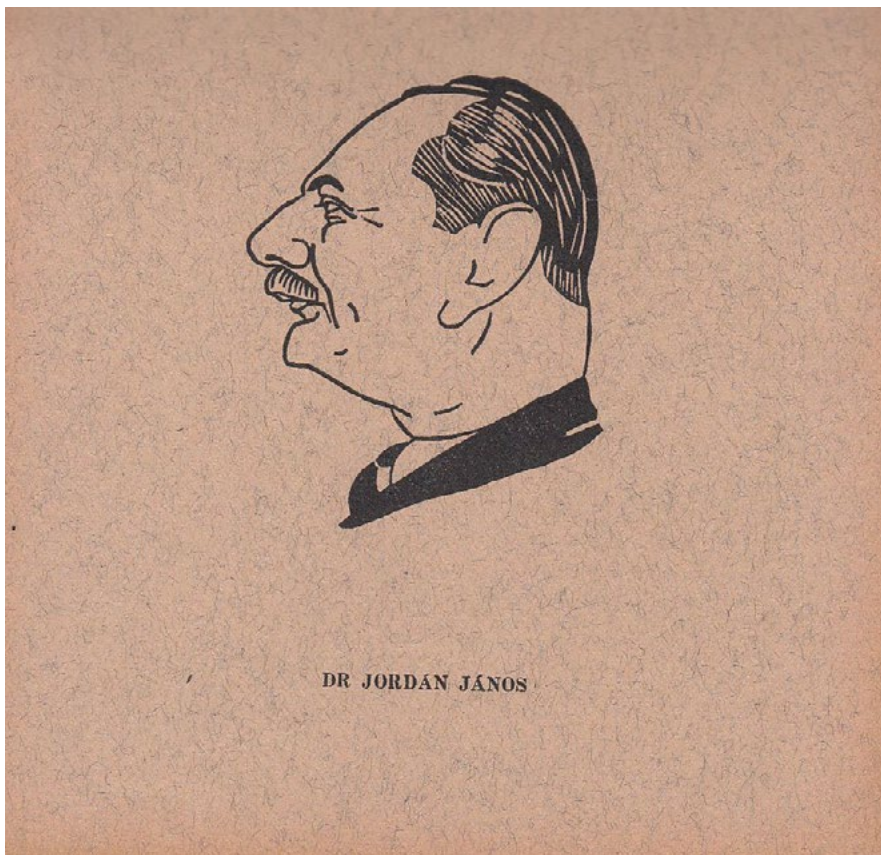
azzal kapcsolatos istenélményt leíró emóciókkal párhuzamba állító teória, amely annak újplatonizmusra, valamint a középkori és reneszánsz teológiai esztétikán keresztül a romantikára való hatása révén egy alternatív kronológiát állít fel, a tárgyalt passzusok és érvek fényében igazoltnak tekinthető.

IRODALOM

- Burke, Edmund (2008): *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően*. Magvető, Budapest.
- Clewis, Robert R. (2009): *The Kantian Sublime and the Revelation of Freedom*. CUP, Cambridge. (courses.arch.ntua.gr/fsr/136997/Clewis,%20The%20Kantian%20Sublime.pdf)
- Debreczeni Attila (2000): „Fenség” és „grácia” – Ízléstörekvések a 18. század végének magyar irodalmában. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 104. évf., 3–4. füzet, 311–352. (http://epa.oszk.hu/00000/00001/00399/pdf/itk_EPA00001_2000_03-04_311-352.pdf)
- Doran, Robert (2015): *The Theory of the Sublime from Longinus to Kant*. CUP, Cambridge.
- Eco, Umberto (2007): *A szépség története*. Európa Kiadó, Budapest.
- Fowler, H. N. (ed.) (1913): *Plato – With an English Translation by H. N. Fowler*. Macmillan, London.
- Györkösy Alajos et al. (ed.) (1990): *Ógörög – magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Györkösy Alajos (ed.) (2004): *Latin – magyar kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hermann István (1979): *Bevezetés*. In: Kant: *Az ítélőerő kritikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (<https://www.jstor.org/stable/pdf/10.5325/style.36.4.718.pdf>)
- Kant, Immanuel (1979): *Az ítélőerő kritikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kant, Immanuel (1997): *Az ítélőerő kritikája*. Ictus Kiadó, Budapest.
- Kant, Immanuel (2003): *Prekritikai írások*. Osiris, Budapest.
- Konkoly Ágnes (2017): „A fenség ellenben...” Az eksztatikus tapasztalat Pseudo-Longinosz *A fenségesről* című művében. *Különbség (folyóirat)*, 17. évf. 1. szám, 63–73. (<http://www.kulonbsegfolyoirat.hu/index.php/kulonbseg/article/view/220>)
- Maultner, Thomas (ed.) (2005): *The Penguin Dictionary of Philosophy*. Penguin Books, London.
- Nagy Ferenc (1965): *A fenségről szóló értekezés és szerzője*. In: Pseudo-Longinos: *A fenségről*. (Ford. Nagy Ferenc) Akadémiai Kiadó, Budapest, 5–9.
- Platón (2005a): *Phaidrosz*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Platón (2005b): *A lakoma*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Platón (2013): *Menón*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Porter, James I. (2016): *The Sublime in Antiquity*. CUP, Cambridge.
- Pseudo-Longinos (1965): *A fenségről*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Riegel, Nicholas (2014): Goodness and Beauty in Plato. *Archai*, no. 12. 147–158. (https://digitalisdsp.uc.pt/bitstream/10316.2/27879/3/Archai12_artigo15.pdf?ln=pt-pt)
- Somos Róbert (ed.) (2005): *Középső platonizmus – Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest.

- Steadman, Geoffrey (ed.) (2009): *Plato's Symposium*. Oxford.
- Steiger Kornél (2005): *Utószó*. In: *Platón: A lakoma*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Tillmann Adalbert József (2010): *The Sublime in Contemporary Arts*. Acta Universitatis Sapientiae Philologica, vol. 2, no. 1. 144–150. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-philo/C2-1/philo21-12.pdf>
- Xenophón (1986): *Emlékeim Szókratészről*. Európa Kiadó, Budapest.
- Zsolt Angéla et al.(ed.) (1984): *Platón összes művei I-III*. Európa Kiadó, Budapest.

Jordán János

Jogászok a Győri karikatura-albumban

A Rómer Flóris Múzeumi Könyvtár őrzi az állományában a Dönczy Lukács Ödön által rajzolt, 1937-ben megjelentetett *Győri karikatura-albumot*, melyben 111 győri prominens személy karikatúrája látható linóleum metszetben. Kiadója a Győri Nemzeti Hírlap nyomdája. Az album mérete 17x23 cm.

Az 1920–1930-as években mintha megyei monográfia^[1] és album kiadási láz lett volna Magyarországon a trianoni trauma, a vármegyék és a közigazgatás átszabása hatására. A megyei monográfiák mellett sorra jelentek meg egy társadalmi emlékalbumként meghatározott, 1928-ban megkezdett sorozat kötetei a megyék, települések neves személyiségeinek képével és életrajzával, általában egy-három oldalon.^[2] Az 1929-es Fejér és Veszprém megyei kiadványok alcímében szerepel is az alábbi kiegészítés: „tíz évvel Trianon után”. Kiadóvállalatot is alapítottak ilyen néven.^[3]

Ezekkel a komoly sorozatokkal párhuzamosan megindult egy karikatura-albumsorozat kiadása is, Dönczy Lukács Ödön grafikus ceruzájából és metszőkéséből.^[4] Az első darab *Ország világ ceruzánk alatt: gyulai karikatúrák* címmel készült el Gyulán, a Leopold Nyomda kiadásában 1928-ban, „linoleumba metszették Dönczy L., Emilio H.”^[5] A 46 rajzot tartalmazó album előszavában a magyarázat: „sok kötetből álló album sorozatunk mind e cím alatt jelenik meg. Célunk a nagyközön-séggel megismertetni és megszerettetni a legkevésbé sértő szatírákat, a karikatúrát. Remélhetőleg úgy az itt felsorakozott urak, mint azok, kiket

[1] A *Magyar városok és vármegyék monográfiája* (1927–1942) c. sorozat *Magyar városok monográfiája* címmel indult. „Egyes kötetei hasznos helytörténeti tudnivalókat tartalmaznak, de a sorozat egy része csak erős kritikával használható.” A sorozat 23. köteteként jelent meg a *Dunántúli vármegyék*, és még más megyetörténeti, közigazgatási, szociográfiai sorozatok 1938–1944 között. (*Magyarország honismereti irodalma*, 473–478. hasáb)

[2] A helyi vonatkozású kiadvány: *Győr szab. kir. városi és Győr-Moson-Pozsony k. e. [közigazgatásilag egyelőre egyesített] megyei fejek*. Szerk. Palatinus József, Halász Imre. Győr, Pohárnik Ny., 1931. 360 [!426] p. (Magyar városok, vármegyék társadalmi emlékalbuma)

[3] Magyar Vármegyék és Városok Társadalmi Emlékalbuma Kiadó Vállalat. A *Corvina* újság szerint a sorozat főszerkesztője Hirn László (1890-1945?) szekszárdi születésű hírlapíró volt.

[4] A kiadvány nem előzmények nélküli, de a többi, hasonló album nem linómetszetes. Lásd pl. Major Henrik: *Kolozsvári fejek*. 120 karikatura. Kolozsvár, Bernát Ny., 1917.

[5] Egyelőre nem sikerült megfejteni, ki rejtőzik az Emilio H. név mögött, aki egyedül ezen az albumon szerepel „társszerzőként”. 1927-ben Szlávik Tibor tájképfestővel tartózkodik Nyíregyházán. (Lásd 12. láb.)

nem bírtunk az idő rövidege miatt albumunkba reprodukálni, szívesen fogják kezükbe e kis könyvet...”^[6]

A sorozatban eddigi ismereteim szerint 38 albumot adtak ki 1928–1941 között, egyes városok polgáraitól, hivatalnokairól, kaszinók tagjairól, három kórház (a Szent Rókus, a Szent László és a debreceni sebészeti klinika) munkatársairól, a miskolci ügyvédkongresszus résztvevőiről^[7] és a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű R.-T. tisztikaráról, vagy az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R. T. munkatársairól készült karikatúrákkal. Az albumok egy része különböző közgyűjteményekben, magánszemélyeknél megtalálható. Több kiadványon nem tüntették fel a készítés évét, ilyenkor a napi sajtó kutatása jelentheti az egyik támpontot a datáláshoz, ugyanis a helyi lapok gyakran beszámoltak arról, hogy a művész tervezi, vagy már készíti is az albumot. Gyakran mutatvány karikatúrák is megjelentek a helyi újságokban.^[8]

„Dönczy Lukács Ödön festőművész a miskolci országos ügyvédkongresszus résztvevőiről linoleummetszésű karikatúra albumot készít. A jónevű karikaturista-festőművész többszáz markáns fejet kíván megörökíteni és albumba csoportosítani, hogy ezzel is még emlékezetesebbé tegye a magyar ügyvédek számára Miskolcon megtartott kongresszusukat.”^[9]

Az általában 16–17x23–24 cm-es, jobbára keménytáblás, rövidebb oldalukon összefűzött, a régi fényképalbumokra emlékeztető formátumú kiadványok könyváru forgalomba nem kerültek, valószínűleg csak annyi példány készült, amennyit megrendeltek. A linómetszeteken az ábrázolt személy feje – legtöbbször profilból, alatta az ábrázolt neve, a sorrendet a betűrend határozta meg. A papír és a nyomtatás minőségén a fizetőképes kereslet is meglátszik, egyes albumok (pl. a rimamurányi vékonyabb papírra, mások vastagabb kartonra készültek).

A győri album az eddig felleltek közül az utolsó között van, 1937-es megjelenése után megrikkult az albumkiadás. Ezen sem szerepel a kiadás évszáma, de a *Győri Nemzeti Hírlap* hasábjain 1937. május 12. – szeptember 5. között hetente 2–3 alkalommal közöltek karikatúrákat – mintegy kedvcsinálónak –, „Fejek a készülő győri karikatúra albumból” címmel.^[10] Nyár végén, augusztus 19-én pedig a már elkészült kiadványra hivatkozva tettek közzé képeket, így meglehetősen pontosan

[6] *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint a karikatúra „Egy személy, típus v. emberi csoport külső jellemző vonásait és jellembeli tulajdonságait szándékosan túlzó módon, gúnyos v. mulattató céllal ábrázoló kép, rajz v. szobor.”

[7] Sajtóhír szerint jártak a nyíregyházi bírói és ügyészi kongresszuson is 1927-ben, ahol „már akkor nagy tetszést arattak rajzaikkal”. (Lásd: A bírák és ügyészek nyíregyházi országos kongresszusáról. *Magyarág* 1927. szept. 20. 5.)

[8] Pl. s *Kecskeméti Közlöny*, 1932. augusztus 13.-i és 14., ill. a *Körösvidék* 1934. dec. 25.-i számában is jelentek meg karikatúrák, de olyan sok, mint a győri albumból (63, több mint a fele!), eddigi ismereteim szerint nem jelent meg másutt.

[9] Linoleummetszésű karikatúra album készül a miskolci ügyvédkongresszusról. *Reggeli Hírlap* (Miskolc), 1931. szeptember 6. 11.

[10] Fejek a készülő győri karikatúra albumból. *GyNH* 1937. május 12. 3. A polgármestertől a városnéző tisztviselőkn, orvosokon, jogászokon, egyházi személyeken át a gyárosokig

tudjuk datálni: augusztus 12–19. között jelent meg az album^[11] a *Győri Nemzeti Hírlap* nyomdájában.

A művészről magáról nagyon keveset tudunk, nem találkozunk a nevével a művészeti lexikonokban, adattárakban, nem ismeri Gyöngy Kálmán *Magyar karikatúristák adat- és szignótára* sem. A legtöbb információt nyíregyházi tartózkodásuk idején írta meg róla a *Nyírvidék* tudósítója. 1927-ben két ifjú, feltűnő művész tartózkodott a városban, a (cikk szerint) 29 éves Dönczy Lukács Ödön „két bécsi lapnak grafikus riportere, barátja pedig Szlávik Tibor tájképfestő és a Pesti Hírlap levelezője. Dönczy Lukács igen érdekes egyéniség. Elmondja, hogy Oroszország kivételével bejárta egész Európát, sokat tartózkodott Palesztinában, Marokkóban és Algírban, de legtöbbet Egyiptomban, mindenütt a ceruzája után élve. A háború egész idejét Keleten töltötte, tökéletesen beszél törökül és arabul. Mint belső építész, ő készítette a konstantinápolyi angol követség palotájának interiőrjét. [...] Ő maga szenvedélyes műgyűjtő.”^[12] A sajtóból értesülünk arról is, hogy „a világotjáró Sipos Géza cukrászdatulajdonos [...] rajzolásánál érdekes jelenet játszódott le. Kiderült, hogy a globetrotter Dönczy Lukács Ödön és Sipos Géza találkoztak Alexandriában, ahol Siposnak virágzó üzlete volt, grafikusunk pedig ott is ceruzájára vette az alexandriai művészetbarátokat.”^[13] (Ebből a két tudósításból egyébként az is kiderült, hogy 1927-ben „épen Nyíregyháza az egyedüli város, ahol ráfizettek tartózkodásukra. Nagyon kevés megrendelést kaptak”, de nem adta fel Dönczy Lukács, visszatért és 1929-ben 48 karikatúrával megjelentette nyíregyházi albumát.^[14]) Felkereste Szlávik Tiborral 1927-ben a bírák és ügyészek nyíregyházi országos kongresszusát,^[15] de erről tudomásom szerint album nem készült. Az 1931-es újsághír szerint „Dönczy Lukács Ödön festőművész a miskolci országos ügyvédkongresszus résztvevőiről linoleummetszésű karikatúra albumot készít. A jónevű karikaturista-festőművész többszáz markáns fejet kíván megörökíteni és albumba csoportosítani, hogy ezzel is még emlékeztetesebbé tegye a magyar ügyvédek számára Miskolcon megtartott kongresszusukat.”^[16] 1934-ben a hírek szerint „kitűnő, igen jó művészre valló zsánerképeiből a közeljövőben kiállítást rendez Békéscsabán”.^[17]

[11] Fejek a győri karikatúra albumból. *GyNH* 1937. augusztus 19. 3.

[12] h. f.: „Exotikus” magyar művészek Nyíregyházán. Rövid beszélgetés két világjáró rajz- és festőművésszel. *Nyírvidék*, 1927. szept. 21. 2.; Ausztriai munkájáról *Magyar Jövő*, 1930. július 2. (12. évf. 147. sz.) 7.

[13] Tovább folynak az „Ország-Világ ceruzám alatt” munkálatai. *Nyírvidék*, 1929. júl. 16. 6.

[14] *Nyírvidék*, 1927. szept. 21. 2. és *Nyírvidék*, 1929. júl. 16. 6.

[15] *Magyarság*, 1927. szept. 20. 5.

[16] A 3 napos kongresszusról tudósít Forgács Dezső, a Miskolci Ügyvédi Kamara titkára. (A miskolcillafüredi ügyvédkongresszus. *Magyar Hírlap*, 1931. szept. 5., 1.). Dönczy Lukács Ödön próbálkozásáról a *Reggeli Hírlap* (Miskolc, 1931. szeptember 6. 11.) Legnagyobb sajnálatomra az albummal, ha elkészült egyáltalán, eddig nem találkoztam.

[17] *Kőrösvidék*, 1934. nov. 7. 8.

Több helyen is szentesi karikaturistaként említik a művészt, pedig úgy tűnik, az is csak egy állomás karikaturista pályáján. Kristó Nagy István hívta Szentesre és „1935-re meg is jelent a leghíresebb szentesiekről készített linómetszetű portréalbuma.”^[18]

Az eddigi információknak ellentmondó adatok derülnek ki viszont a Ráday Könyvtárban található Püspöki levéltár levelezése alapján. A Nagy-Budapesti I. kerületi rendőrfőkapitányság büntügyi osztálya 1950. március 15-én Dönczy Lukács Ödön születési anyakönyvi másolatát kéri ki a Református Püspöki Hivaltaltól, nevezett születési adatainak megállapítására, mivel ekkor állami anyakönyvezés még nem volt. A kérő iratban Budapest, 1891. január 4. szerepel születési dátumként, tehát az 1927-es újsághír alapján feltételezett 1898/1899-es születéssel szemben Dönczy 7–8 évvel idősebb. A két, 1891-ben fennálló budapesti református egyházközség, az óbudai és a Kálvin téri keresztelési anyakönyveiben nem szerepel ilyen nevű egyén, így az egyházkerületi tanácsos anyakönyvi kivonatot nem tud a rendőrségnek küldeni.^[19] A levelezésből nem derül ki, miért volt szüksége a büntügyi osztálynak az anyakönyvi kivonatra, a karikaturista életrajzát további levéltári kutatásokkal lehet majd bővíteni, pontosítani.

A győri múzeum könyvtárában található példány borító belsőjére Rátz Imre dr.^[20] ex librise van ragasztva, aki az albumban szereplő Rác Sándor orvos leszármazottja lehet. Albumunkban 111 helyi potentát szerepel, közülük 36 jogász. Az életrajzi adatok kapcsán többnyire Biczó Zalán *Győri Jogász Almanach* c. munkájára, illetve a *Győri Életrajzi Lexikon* két kiadására és a *Győri és Győrvarmegyei fejek* c. albumra hagytam. Általában elfogadva az ott található adatokat, minden jogvégzett személyt nagyon röviden bemutatok, ezeket a forráshelyeket az egyes életrajzok után, rövidítve közlöm. Az itt nem szereplő alanyokról készítettem csak részletesebb életrajzot, követve Biczó Zalán jogász almanachjának szerkezetét.

GYŐRI JOGÁSZOK

Béky Andor dr. névelírás lehet, az ábrázolt személy valószínűleg Bély András Andor Ferenc (1885–1955) dr., 1913-tól ügyvéd Győrött, Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegye tb. főügyésze. (Biczó, 2011, 28.)

Czingráber Lajos (1893–1963).^[21] 1926-ban Győrött kezdte meg ügyvédi munkáját, tagja 1940-ben a város törvényhatósági bizottságának, 1941-ben a Baross Szövetség győri szervezetének ügyésze és tb. tiszti főügyész. (Biczó, 2011, 34–35.)

Czirner Ödön (1879–1941) 1933-tól haláláig a győri Magyar Kir. Pénzügyigazgatóság vezetője, miniszteri tanácsos. (Biczó, 2011, 35.)

[18] Rózsa Gábor: Szentes és Tornyai. *Városi Visszhang*, Szentes, 1994. febr. 2.

[19] A hivatalos levelezést lásd: Ráday Levéltár 790/1950. sz. alatt.

[20] Rátz Imre Gyula (1928–1986) győri orvos. (GYÉL2 2003, 404.)

[21] Nagybátyja Czingráber Lajos (1847–1939) kanonok, mosoni főesperes.

Dalló Gyula ifj. (1908–1995), apja id. Dalló Gyula postai ellenőr. Felesége Turóczi Magda (1911–2005) hegedűtanár, hangversenymester, a győri zeneművészeti szakközépiskola igazgatója. Fiuk, legifjabb Dalló Gyula (1934–2019) hárfaművész, 1961-től 1999-ig a Berliini Staatsoper hárfása volt. Dalló Gyula 1927-től joghallgató a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1931-től számtiszt a győri adószámveteli hivatalnál. 1933-tól városi aljegyző, 1935-ben polgármesteri titkár, 1937-ben a nádorvárosi Szt. Kamillus egyházközség képviselőtestületének tagja, 1940-ben tb. tanácsnok, a Pénzügyi Osztály vezetőhelyettese. 1940. november 25-e, „Erdély egy részének visszakerülése után Nagyvárad városánál a tanácsnoki tisztséget töltötte be”^[22] a szociálpolitikai, kulturális, közegészségügyi és menekültügyi osztály vezetőjeként.^[23] 1944-ben kultúratanácsnok, Nagyvárad főjegyzője.^[24] Városigazgatási előadásokat tartott, cikkei: Győr város fejlődése. (*Városok Lapja* 1937. márc. 1. 132-136.); A győri kövezetvám vázlatos története. (*Győri Kalendárium* 1940. szököévre. Győr, [1939] 90–92.) Dalló Gyulát karmesterként is számon tartotta kora zenei szakirodalma. Aktív részese volt a város katolikus és zenei életének. „Zenei tanulmányait magánúton végezte. A Győri Ének- és Zeneegylet zenekarában működik. Megszervezője és karmestere a Győri Kat. Kör szalonzenekarának, mellyel évente 2–3 hangversenyt ad.”^[25] Keleti képek c. szvitjét a rádió is játszotta 1939-ben. Utolsó lakcíme: 1126 Budapest, Márvány u. 42. IV. 9. 1995. április 20-án halt meg.

Drobnai Lajos (1885–1970) ügyvéd, több egyesület tagja, kamarai titkár és városi képviselő. 1931-ben a *Győri Kurír* c. politikai társadalmi és közgazdasági hetilap főszerkesztője volt. 1935-ben pártonkívüliként parlamenti képviselői mandátumot szerzett. 1936 végén a Városi Párt elnöke lett. A háború után több éves börtönbüntetést kapott,^[26] 1956–1962 között Argentínában élt, Nagylózonson halt meg. (*Győri fejek* 172.; GYÉL1, 1999, 81–82., GYÉL2, 2003, 83.; Biczó, 2011, 53–54.)

Hahn Géza (1895–1961) ügyvéd. 1940–1941-ben vármegyei másod főjegyző, a városi törvényhatósági bizottság tagja, tb. főszolgabíró, 1941–1944-ben vármegyei főjegyző. (Biczó, 2011, 87.)

[22] Kinevezését az ugyancsak győri Gyapay Lászlóval (korában Leyrer, lásd ott!) – a későbbi nagyváradai polgármester helyettessel – együtt a belügyminiszter 1940: XXVI. t.-c. 3. §-ában kapott felhatalmazásra kiadott 7.800/1940. M. E. számú rendelet 14. §-a alapján ideiglenes hatállyal kapta. (*Budapesti Közlöny*, 1940. nov. 21. 3.)

[23] Rövid életrajza ugyanitt: *Pécsi Napló*, 1941. okt. 16. 4.

[24] *GyNH*, 1944. júl. 27. 4.

[25] *A magyar muzsika könyve*, 1936, 362.

[26] A *GyNH* 1936. október 29-i száma szerint a képviselőházban az ügyvédjavaslat vitájában a numerus clausus mellett foglalt állást. Lásd még Honvári János: Törvényhatósági választások és pártpolitikai küzdelmek Győrött a Horthy-rendszerben. *Győri Tanulmányok*, 5. 1983, 75–107.

Hanny Tódor, gyöngyösapáti (1865–1961) ügyvéd. 1910-től közjegyző Győrben, a városi közgyűlés tagja, 1914-től kir. tanácsos, 1944-ig felsőházi tag, több pénzügyi és vállalat felügyelőbizottsági tagja, a Győri Olvasó Egylet elnöke, a győri automobilklub társelnöke, a királyi közjegyzők országos egyletének elnöke. (Biczó, 2011, 90–91.)

Hencz Imre (1910 k.–?) a Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett 1926-ban.^[27] 1935-ben közigazgatási gyakornok a Tó-Sziget-Csilizközi járásban, majd vármegyei fogalmazó, tb. szolgabíró, 1937-ben aljegyző, 1938-ban a Sokoróaljai járás szolgabírája Téten. 1942-ben a Földművelésügyi Minisztériumba rendelik próbaszolgálatra az Országmozgósítási alosztályra, december 28-án miniszteri segédtitkárrá nevezik ki.^[28]

Horváth István Ödön (1896–1966) 1921-ben lépett győri városi szolgálatba. Több katonai kitüntetés birtokosa, sportszövetségek vezetője. (Biczó, 2011, 98–99.)

Hőfer Andor (1905–1986) 1929-ben lépett győri városi szolgálatba. 1941-ben tb. főjegyző, a városi Pénzügyi és Ipari szakosztálynál előadó, a Katonai, országmozgósítási és népmozgalmi ügyosztály vezetője és előadója. 1925–1936 között a Győri Képző- és Iparművészeti Társaság elnöke. (Biczó, 2011, 101.)

Jordán János (1890. júl. 17.^[29]–1957) jogász, gyárigazgató, több egyesület elnöke vagy tagja. Nagylelkű adományokkal támogatta pl. a győri textilipari képzés elindítását, a szegényeket, a győr-gyárvárosi egyházközséget. Idősebb fia, Jordán Sándor Emil bencés szerzetes, ifj. János és László szintén jogászok. (*Győri fejek* 170c; Biczó, 2011, 108–109.)

Kaszás Jenő (1885–1974) 1913-ban lett ügyvéd Győrben, tb. tiszti főügyész, a Győri Ügyvédi Kamara választmányi tagja. (Biczó, 2011, 116.)

Kienitz Ferenc dr. (1894–1980) 1926-tól ügyvéd Győrött 1940-től a Győri Ügyvédi Kamara ügyésze. (Biczó, 2011, 123.)

Koch Ernő, bodrogi (1908?–1988/1989?^[30]), 1936-tól a Magyaróvári járásban közigazgatási gyakornok, tb. szolgabíró; 1937. vármegyei aljegyző,

[27] *A győri m. kir. állami Révai Miklós-gimnázium LIV. Értesítője az 1926-27. iskolaévről.* Győr, [1927], 87.

[28] *Magyarország tiszti cím- és névtára* alapján, ill. *GyNH* 1937. aug. 15. 9.

[29] Születési dátuma többféleképpen szerepel a forrásokban: A *Győrmegyei Fejek*ben 1888. júl. 17. szerepel, Biczó Zalánál 1890. jún. 17., a *GYÉL2*-ben 1890. júl. 17. A helyes dátum 1890. július 17. „A budapesti székesfővárosi IX. ker. felső kereskedelmi iskola igazgatója jelenti, [...] – Jelenti továbbá, hogy Jordán János részére, aki született Aradon, 1890. évi július hó 17-én, róm. kath. vallású, 1914. évi június hó 20-án kiállított és állítólag elveszett érettségi bizonyítványa helyett 808–916. sz. alatt másodlatot állított ki.” (*Hivatalos Közlöny*, 1916. szept. 1. (24. évf., 19. sz.) 318.)

[30] Az egyik forrás szerint Budapesten halt meg, 1988-ban (Bene – Szabó, 2003, 413.), egy családi adattár szerint pedig 1989. aug. 2-án Pirtón. (A Zepetneki Tötösy család adattára. <https://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/totosyrecords/> 2020. 01. 23.)

1938–1940. tb. főszolgabíró, aljegyző, főispáni titkár; 1942-től^[31] a Földművelésügyi Minisztérium központi fogalmazási személyzetében miniszteri segédtitkár, majd 1942-től titkár.^[32] 1945-ben a földművelésügyi miniszter „az elmúlt időben tanúsított magatartásuknak az igazolási eljárás során történő elbírálásáig hivatali állásuktól, – összes illetményeiknek egyidejű beszüntetése mellett – azonnali hatállyal felfüggesztette.”^[33] „Az 1923-ban a Magyaróvári Piarista Gimnáziumban érettségizetteket apróhirdetésben keresi a 40 éves találkozó megrendezése céljából” Dr. Koch Ernő, Pirtó, Bács-Kis-Kun m.”^[34] 1983-ban arany oklevelet kapott az ELTE-n.^[35] Gyászjelentése: „Fájdalomtól megtört szívvel jelenti a gyászoló család, hogy dr. Koch Ernő 1989. aug. 2-án Pirtón elhunyt.”^[36]

Koháry Endre (1901–1971) Koháry Andor Antal győri ügyvéd lehet. 1929-ben bejegyzett győri ügyvéd. 1942-ben Győr város tb. tiszti főügyésze. Testvére Koháry István ügyvéd. (Biczó, 2011, 127–128.)

Koháry István (1903–1976) ügyvéd, 1932-ben veszi fel a győri kamara a tagjai sorába. 1940-től tb. tiszti főügyész, a városi törvényhatóság és több egyesület tagja. (Biczó 2011, 128.)

Koller Jenő (1885–1956) polgármester. 1908-ban lép városi szolgálatba, 1928-tól városi tanácsos, 1929–1936 között polgármesterhelyettes, 1940–1944 között polgármester. Több egyesület vezetőségi tagja, ill. elnöke. (GYÉL2, 2003, 176.; Biczó, 2011, 128.)

Kovácsnay Tibor (1904–?) jogász, hitelszövetkezeti szakértő. 1936-tól a Győri Keresztény Takarékos és Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatója. Mellette 1942-től a Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai R.-T. helyettes vezérigazgatója, 1943-tól vezérigazgatója. 1947-ben a Budapesti Nyomdaipari Szövetkezet igazgatósági tagja. Lakcíme 1945-ben: Budapest, Eszter u. 6/b. (Biczó, 2011, 131.)^[37]

Leyrer László (1902–1964) (névváltoztatás után Gyapay László) jogász, szociálpolitikus. Apja Leyrer László (1870–1930) nyitrai kir. ügyész, bíró. A nyitrai gimn. tanulmányok után 1920-ban érettségizett a győri bencés gimnáziumban, 1931-től városi aljegyző. 1934 elején elvégezte a Pécsi Szociális

[31] „Koch Ernő dr. vm. aljegyző a földművelésügyi minisztériumban. Szombaton reggel leirat érkezett a földművelésügyi minisztertől Telbisz Miklós dr. alispánhoz, amellyel Koch Ernő dr. vármegyei aljegyző tb. főszolgabírót, azonnali hatállyal szolgálattételre a földművelésügyi minisztériumba rendelte be. [...] Koch Ernő dr. kedden jelentkezik szolgálattételre...” (GyNH 1942. május 12. (5. évf. 107. sz.) 3.)

[32] Forrás *Magyarország tiszti cím- és névtárai*; lásd még *Budapesti Közlöny* 1941. jan. 8. Az ő lakcíme lehet 1944-ben a Budapest, XII. kerület, Városmajor utca 26/b., I/3. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Lakasiv/3022/?list=eyJxdWVyeSI6ICJclmVtY2ggZXJlXHUwMTUxXClifQ>

[33] *Magyar Közlöny*, 1945. máj. 25. 6.

[34] *Magyar Nemzet* 1965. márc. 31. 6.

[35] *ELTE értesítő*, 1984, 26.

[36] *Magyar Nemzet* 1989. aug. 8. 8.

[37] Lásd még *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 1947–1948*. 1. kötet, 270.; *Keresztény Magyar Közéleti Almanach*. 3. köt. 130. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2312.pdf

Tanfolyamot, ősszel áthelyezték a szociálpolitikai ügyosztályra. 1936-tól tb. tanácsos, a városi kisgyűlés tagja, a szociálpolitikai ügyosztály vezetője; 1940-ben városi tanácsnok, a Pénzügyi osztály vezetője. A visszacsatolás után Nagyváradra került mint helyettes polgármester, ott részt vett a zsidók gettóba zárásában.^[38] Halálra ítélték, Dél-Amerikában hunyt el 1964-ben.^[39] Cikke: Szellemi szükségmunkások sorsáról (*GyNH* 1936. nov. 29. 3.).

Németh Andor, bejci (1904–1983) mezőgazda, jogász, közgazdász, a *GyNH* főszerkesztője, a lapban írásai is megjelentek. 1936. városi törvényhatóság tagja; 1939-ben a szentmártoni kerületben képviselő; 1940–1941. a Turul Szövetség Hargita Bajtársi Egyesület elnöke. 1937-ben jelent meg nyomtatásban közgazdasági doktori értekezése *A naposabb oldalon: mezőgazdasági munkások jogviszonya és életkörülményei Győr környékén* címmel. (GYÉL2, 2003, 235.; Biczó, 2011, 161.)

Osztovics József (1905–1972) ügyvéd 1931-től. 1938-ban a *Dunántúli Helikon* felelős kiadója. 1940-ben a győri Ügyvédi Kamara választmányi rendes tagja. A Földes Gábor-perben 1957-ben védőügyvéd.^[40] Cikke: Kosztolányi Dezső (*GyNH* 1936. nov. 11. 8.). (Biczó 2011, 167.)

Pintér László (1884–1958) r. k. pap, jogász, 1922–1939 között nemzetgyűlési képviselő. (Biczó, 2011, 175–176.)

Polniczky Lipót (1884–1948) jogász, Moson vármegye főjegyzője, majd 1936-tól 1943. évi lemondásáig Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegye főispánja. (Biczó, 2011, 178.)

Pongrácz Ödön (az albumban Ponrácz!) (1906 k.?–1975 után) 1924-ben tesz érettségi vizsgát a győri Állami Révai Főreáliskolában. 1926-tól városi hivatalnok, 1931-től számtiszt a Háztartás-számviteli hivatalban, 1936-tól aljegyző, 1943-tól tb. tanácsnok, a Városgazdálkodási ügyosztály helyettes vezetője. Aktív cserkészvezető a volt középiskolájában.^[41] 1975-ben szervezi az 50 éves érettségi találkozót (lakcíme 9021 Győr, Tanácsköztársaság u. 8.).^[42]

Pyber Dénes János, gyerkényi (1898–1958) 1916-tól Győrött ügyvéd, 1939 októberében Komáromba költözik, 1945-től ismét Győrben praktizál. (Biczó, 2011, 180.)

Radda Gyula (1902–1977) ügyvéd. 1934-től Győrben működik, 1936–1945 között a pannonhalmi Szent Benedek Rend ügyésze. 1956-os tevékenysége miatt 6 évre ítélik, 1960-ban szabadul. (GYÉL2, 2003, 276.; Biczó, 2011, 182.)

[38] Csősz, 2014, 249–251. https://library.hungaricana.hu/hu/view/JNSM_Lk_12/?pg=250&layout=s&query=gyapay; Emlékiratban foglalta össze Nagyvárad városa a zsidókérdés rendezésével felvetődött megoldatlan problémákat! Kirendeltséget kérnek Nagyváradra a vagyoni jogi ügyek intézésére. *Ellenzék*, 1944. június 17. 12. https://library.hungaricana.hu/hu/view/Ellenzek_1944_06/?pg=72&layout=s&query=gyapay

[39] Gyászjelentés, *Kisalföld*, 1964. aug. 20.

[40] Jobbágyi, 1995.

[41] Lásd *Révai Értesítői; Magyarország tisztí cím- és névtára*.

[42] Közlemények. *Esti Hírlap*, 1975. jún. 11. [6].

- Radványi Imre** (1885–1958) 1904-ben végez a győri bencés gimnáziumban. 1905-től áll alkalmazásban a városházán, árvaszéki ülnök, tb. tanácsos, 1942-től a Közigazgatási Ügyosztály vezetője. (Biczó, 2011, 184.)
- Sipos Mihály** (1884–1969) jogász, az államtudományok doktora, tb. főszámvevő, a Városi Adóhivatal vezetője, a törvényhatósági bizottság tagja. Verseket, tárcákat ír. (Biczó, 2011, 197.)
- Skultéty Miklós** (1876–1938) jogász, vm. alispán, nyugdíjazását kérte 1937. nov. 1-i hatállyal. (*GyNH* 1937. szept. 25. 3. p.) (*Győri fejek* 18–22.; GYÉL2, 2003, 302.; Biczó, 2011, 197–198.)
- Szauter Imre** (1906–1990) 1925-ben lépett városi szolgálatba, 1935. aljegyző; 1940. tb. tanácsnok, 1941-től az Elnöki és Városfejlesztési Ügyosztály vezetője, 1944–1947 között főjegyző.^[43] „A háború alatt ő tárgyalta a németekkel, próbálta menteni a még menthetőt, bújtatni a zsidó származásúakat, majd az oroszok bevonulásakor a német nevűeket. A bombázáskor ő szervezte a város védelmét. Az orosz front közeledtekor neki is – mint minden városi vezetőnek – biztosítottak két vagon, hogy elmenekülhessen a családjával, de ő, bár kicsi lánya és fiatal felesége várta otthon, a maradás mellett döntött. Felelős volt Győrért. 1946-ban az államháztartás helyreállítása érdekében alakított bizottságban mint Nagy Ferenc miniszterelnök megbízottja, elnökként dolgozott. Tagja volt több egyházi és társadalmi szervezetnek, a katolikus kör elnöke, a Magyar–Amerikai Társaság Győri Tagozatának vezetőségi tagja, a MÁVDAC-nak elnöke volt. 1948-ban, mivel nem lépett be a kommunista pártba, arra kényszerítették, hogy betegségére hivatkozva nyugdíjaztatását kérje. Otthonát, a megélhetését elvették – menekülnie kellett Győrből. Több próbálkozás után Kapuvárott kapott irodai munkát és lakást. Sok megaláztatás és szegénység érte. Lánya éveken keresztül úgy járt gimnáziumba, hogy nem volt hivatalosan gimnazista, mert nem lehetett. Az 1956-os forradalom után elhurcolták. A családja nem tudott róla semmit, hogy az országban van-e, hogy él-e egyáltalán, hogy viszontlátják-e valaha. Két hónap után engedték el. Munkája nem volt, innen is menni kellett. Budapestre költöztek, majd a lánya családja után Kőszegre és onnan Szombathelyre. Ott élt haláláig.”^[44]
- Száky (Nehiba) Jenő Endre**, vitéz (1885–1964) a városi törv. hat. biz. tagja a vitézi szék részéről, a Győri Ügyvédi Kamara tagja. (Biczó, 2011, 205.)
- Szily Kálmán** (1887–1971) kir. közjegyző, városi képviselő (virilis), a Bisinger-alap bizottság és más egyesületek tagja. (*Győri fejek* 168.; Biczó, 2011, 211–212.)

[43] Lásd *Magyarország tiszti cím- és névtára*.

[44] Décsi Delinke: Megkésett nekrológ. *Kisalföld*, 2006. okt. 7. <https://www.kisalfold.hu/orszagvilag/megkesett-nekrolog-907738/>

- Telbisz Miklós** (1892–1947) vármegyei főjegyző, 1937-ben alispánná választják;^[45] a Társadalmi Egyesületek Szövetsége győri fiókjának elnöke. (Biczó, 2011, 218–219.)
- Ujlaky Andor**^[46] (1900–1974) jogász, a GyNH alapító felelős szerkesztője, cikkei a lapban. Budapesten a *Nemzeti Újság* munkatársa, majd 1945 őszétől az *Új Ember* belső munkatársa, tördelőszerkesztője és belpolitikai tudósítója, közel 30 éven át. 1966-tól haláláig nyugdíjas szerkesztő. Nekrológja *Új Ember* 1974. nov. 10. (Biczó 2011, 226.)
- Ujlaky Géza, ifj.** (1898–1971) jogász, 1928 júliusától a GyH vezetője. 1929-től a Kereskedelmi- és Iparkamara segédtitkára, 1936-tól titkára. Az Idegenforgalmi Hivatal vezetőjeként részt vett a Győri Rotary Club 1932. április 10-én tartott alakuló ülésén. 1940. a városi törv. hatósági biz. tagja, a győri Monographia bizottság vál. tagja. (Biczó 2011, 226.)
- Valló István** (1892–1964) köztisztviselő, helyettes polgármester (1940., 1941.), polgármester, (helytörténet)író. 1912-ben került Győrbe, a GyH munkatársa, megszervezi a városi Szociálpolitikai Ügyosztályát, vezeti a Művelődési Ügyosztályt. A *Győri Szemle* alapítója, a Magyar Amatőr Fényképészek Országos Szövetsége Győri Csoportjának elnöke stb. (*Győri fejek* 80.; GYÉL1, 1999, 385.; GYÉL2, 2003, 348.; Biczó 2011, 227.)

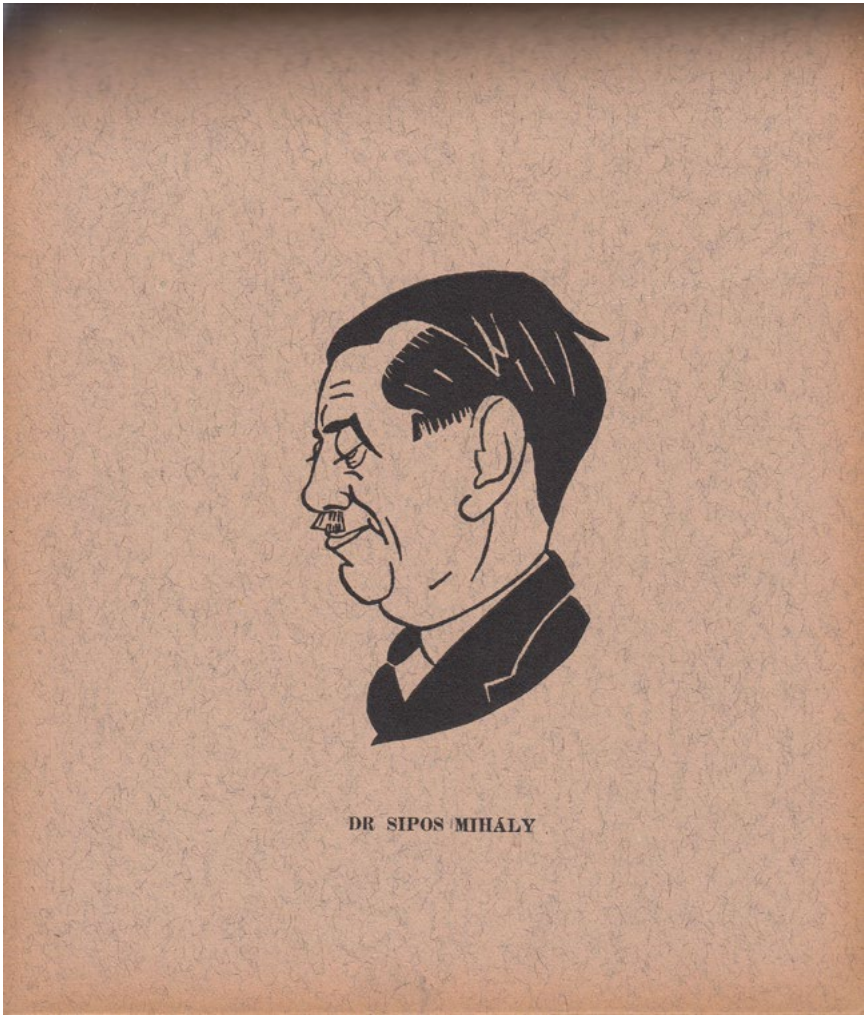
IRODALOM

- *A magyar muzsika könyve* (1936). Szerk. Molnár Imre. Budapest.
- Bene János – Szabó Péter (2003): *A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938-45.* (Jósa András Múzeum Kiadványai 52.) Nyíregyháza.
- Biczó Zalán (2011): *Győri jogász almanach.* Magyar Jogász Egylet Győr-Moson-Sopron Megyei Szervezete, Győr.
- Bodor Antal – Gazda István (1984): *Magyarország honismereti irodalma 1527–1944. Függelék: a vármegyetörténeti sorozatok.* Könyvértékesítő Vállalat, Budapest. (Tudománytár)
- Csósz László (2014): *Konfliktusok és kölcsönhatások. Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében.* MNL Jász-Nagykun-Szolnok M. Levéltára, Szolnok, (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, 12.)
- *ELTE értesítő* (1984): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője, 1983-1984.* ELTE, Budapest.
- *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz* <https://adtplus.arcanum.hu/>

[45] GyNH 1938. jan. 23. 1.

[46] Ujlaki Andor és ifj. Géza apja, id. Ujlaky Géza (1863–1940 után?) 1891-ig Wölfl, révfalusi tanító, iskolaigazgató volt. 1911–1923 között a mai Tulipános Ált. Isk. első igazgatója; 1937-ben a városi kisgyűlés révfalusi tagja (*GyNH* 1937. jan. 15.); 1907-ben Hegedűs Józseffel közösen szerkeszt és megjelentet egy *Köszöntőkönyvet*. Szinnyei József más publikációit, cikkeit is közli. (Szinnyei 1914, 647. hasáb; GYÉL2, 2003. 344–345.)

- GYÉL1 (1999): *Győri életrajzi lexikon*. Szerk. Grábics Frigyes, Horváth Sándor Domonkos, Kucska Ferenc. Győr, Győr Városi Könyvtár.
- GYÉL2 (2003): *Győri életrajzi lexikon*. (2., átdolg. kiad.) Szerk. Grábics Frigyes, Horváth Sándor Domonkos, Kucska Ferenc. Győr, Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár.
- GyH *Győri Hírlap*
- GyNH *Győri Nemzeti Hírlap*
- Gyöngy Kálmán (2008): *Magyar karikatúristák adat- és szignótára: animációs báb- és rajzfilmek, illusztrátorok, portrérajzolók 1848–2007*. Ábra Kkt. Budapest,.
- *Győri fejek* (1931): *Győr sz[abad] k[királyi] város és Győr-Moson-Pozsony k[özigazgatásilag] e[gyelőre] e[gyesített] [vár]megyei fejek*. Szerk. Palatikus József, Halász Imre, Győr, (Magyar városok, vármegyék társadalmi emlékalbuma)
- *Győri Naptár* 1939. évre
- Honvári János (1983): Törvényhatósági választások és pártpolitikai küzdelmek Győrött a Horthy-rendszerben. *Győri Tanulmányok*, 5. 75–107.
- Jobbágyi Gábor (1995): „Ez itt a vértanúk vére” Földes Gábor és társai pere. *Valóság*, 10. sz. 78–98.
- *Magyarország tiszti cím és névtára* <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/TisztiCimtar/>
- *Révai Értesítői* (1921–1937) https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/ADT_IskolaiErtesitok_Gyor_09888_AllamiRevaiForealiskola/
- Szinnyei József (1914): *Magyar írók élete és munkái*. 14. kötet, Telgárti – Zsutai. Budapest, Hornyánszky Viktor.

Sipos Mihály

A pernye jogi besorolása az Európai Unió és a magyar jog alapján

A kapcsolódó EuB joggyakorlat elemzése

I. A PERNYE MŰSZAKI MEGKÖZELÍTÉSE: KELETKEZÉSE ÉS FELHASZNÁLÁSI MÓDJAI

1. Alapvetés: az energiahordozók és a széntüzelési eljárások

Az erőművek három csoportba oszthatók a felhasznált primer – azaz a természetben megtalálható – energiahordozó^[1] fajtájától függően: hőerőművek, vízerőművek és atomerőművek. A hőerőművekben szén, olaj vagy annak származékai és földgáz használható fel tüzelőanyagként. A szén a széntülségi fok szerint lehet energetikai lignit, barnaszén vagy feketekőszén. A leggyakrabban az utóbbit alkalmazzák.^[2] Napjainkban előfordulnak biomasszával vagy háztartási hulladékkal üzemelő erőművek, az ezekből származó pernye eltérő fizikai és kémiai tulajdonságokkal rendelkezik, amely befolyásolhatja a felhasználási módokat.^[3]

A szén – a földgáz és a nukleáris energia mellett – a villamosenergia-termelés harmadik legfontosabb alapanyaga Magyarországon, a belföldön kitermelt szén túlnyomó többségét villamosenergia-termelésre használják fel.^[4] A szén, mint energiaforrás tehát nem kerülhető meg hazánkban, így egyre nagyobb az érdeklődés a környezetbarát és fenntartható tisztaszén technológiák iránt.^[5]

2. Az erőművi pernye keletkezése és felhasználási módjai

Az erőművekben – a technikai jellemzők ismertetésének mellőzésével – három széntüzelési eljárást különböztetünk meg. Az alkalmazott technológia kihatással van a keletkező *maradékanyagra* is, amelyet a szakirodalomban számos elnevezéssel illetnek.^[6] E maradvány anyagok

[1] Az energiahordozó az energia anyagi megtestesítői.

[2] Mucsi, 2014, 45

[3] Mucsi, 2014, 45.

[4] Bóhm, 2012, 5–12.

[5] Bóhm, 2012, 5.

[6] Többek között: *széntüzelési hulladék, széntüzelési termék, fosszilis tüzelőanyag égéséből származó hulladék, széntüzelési anyag, széntüzelési hamu, széntüzelési melléktermék és széntüzelési maradványanyag.* (Bóhm 2012, 6.)

alapvetően két nagy csoportba oszthatók: (i) a kőszén éghetetlen részeként fennmaradó *pernye*, *kazánhamu* és *kazánsalak*; valamint (ii) a levegőtisztaság-védelem érdekében alkalmazott berendezések – például a füstgáz-kéntelenítő – maradvány anyagai, többek között a REA-gipsz.^[7]

Az említett három technológia közül az első a (i) *nagyhőmérsékletű tüzelés*, amelynek során elsősorban *hamu* és *kazánsalak* keletkezik. A hamu a szerves anyagok teljes elégetése után visszamaradó – többnyire por alakú, esetleg nagyobb darabokká összeolvadt – anyag, amely az oxidáció nem illékony termékeiből, szervesetlen sókból, oxidokból áll. Amennyiben a hamu vízben kerül lehűtésre, úgy *kazánsalak* – angolul *ash* – keletkezik. Az ilyen erőművekben csak csekély mennyiségben képződik az erőmű kéményében megkötendő pernye, angol nevén *fly ash*.^[8]

A (ii) *száraz tüzelésű erőművekben a keletkező hamu megközelítőleg 80-85%-a ultrafinom szemcséként, pernye formájában kerül összegyűjtésre a mechanikai vagy az elektrofilterekben*. A pernye, amely úgy definiálható, mint a szén hamutartalmának az a finomszemcsésű része, amely a füstjáratokon, a füstgázokkal együtt távozik a kazánból.^[9] A *mechanikai porleválasztás*, amely a pernye durvább és nehezebb szemcséit gyűjti össze – és amely ennek megfelelően jellemzően előleválasztó szerepet tölt be –, történhet ülepítő kamra, a porciklon, örvénycső vagy kerámiagyertyás pernyeleválasztó révén. Az *elektrosztatikus porleválasztás eszközei* a különböző kialakítású elektrofilterek, amelyekben a *finomabb és könnyebb pernye-szemcsék leválasztása történik*.^[10]

A harmadik módszer a (iii) *fluidágyas tüzelés*, amelynek során olvadás nélkül megy végbe a folyamat. A keletkezett szemcsék szabálytalan alakúak, rendszerint jelentős mennyiségű kristályos fázissal.^[11]

Az erőművi pernye felhasználási módjai meglehetősen szerteágazóak: a cement és a betonipar már az 1930-as évek óta alkalmazza a végtermék tulajdonságainak javítása érdekében. Régóta alkalmazzák továbbá autópálya építéseknél, bányáüreges tömedékelésénél. Az újabb felhasználási módok között említhető a *geopolimerek* előállítására – amely jelen kutatás műszaki szerzőinek az egyik fő kutatási iránya –, valamint a hulladékok ártalmas anyagainak megkötése.^[12]

[7] Bóhm, 2012, 6.

[8] Bóhm, 2012, 7.

[9] Heidrich - Feuerborn - Weir, 2013.

[10] A nagy kéntartalmú szenek esetében a füstgázt ezt követően egy abszorberre vezetik, ahol többször mészke zaggal (vagy mésztejjel) kéntelenítik. Ennek a folyamatnak a mellékterméke az ún. füstgáz kéntelenítési gipsz vagy más néven REA-gipsz, amely többek között kiválóan alkalmazható gipszkartonhoz. (Bóhm, 2012, 6.)

[11] Mucsi, 2014, 46.

[12] Részletesen lásd: Mucsi - Csőke, 2014.

II. HULLADÉKÉGETÉSBŐL SZÁRMAZÓ PERNYE

Jóllehet a jelen tanulmány a hőerőművekből származó pernyék ismertetését tűzte ki célul, érdemes szót ejteni arról, hogy pernye hulladékégetés során is keletkezik. A szakirodalom három termikus hulladékkezelési eljárást különböztet meg: *hulladékégetés*, *hőbontás* és a *hulladék gázosítása*. A hulladékégetés a hulladékok ártalmatlanításának leggyakoribb módszere, amelynek során a hulladék szerves anyag összetevői gázokká és vízgőzzé alakulnak, majd füstgázként távoznak a rendszerből. *A folyamat célja a hulladékban levő energia minél nagyobb részének kinyerése* és hasznosítása, ennek megfelelően nem ritka, hogy a hulladékégetők egyben gőz, hő vagy villamos energiát is termelnek.^[13] Ily módon szükségessé válik az elsődlegesen energiatermelésre létrehozott erőművek és az energiát is termelő hulladékégetők elhatárolása.^[14] E tekintetben a *2010/75/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv* rendelkezései alapján^[15] *az üzem elsődleges célja a döntő: amennyiben a hulladék hőkezelése a cél, akkor azt az üzemet hulladékégető műnek kell tekinteni.*

Az éghetetlen anyagok a hulladék égetés során salak és pernye formájában maradnak vissza. Amint az korábban említésre került a hulladékégetésből származó pernye eltérő kémiai és fizikai és kémiai tulajdonságokkal rendelkezik, amely befolyásolhatja a felhasználási módokat.^[16]

2.1. A szénerőművek fenntarthatósága és a pernye felhasználásának korlátai

A szén, mint fosszilis tüzelőanyag a világszinten legegyenletesebben elosztott energiaforrás, amelyből a jelenlegi becslések szerint hozzávetőleg 130–200 évre elegendő készlet áll rendelkezésre.^[17] A széntüzelésű erőművek tehát pusztán a szénkészlet alapján még hosszú ideig fenntarthatók lennének, a fenntarthatóságukra azonban két másik tényező is hatással van. Egyrésztől környezetvédelmi szempontból a keletkező hulladékok mennyiségének csökkentése szükséges, másrésztől a széntüzelésű erőművek jelentős része már jelenleg is veszteségesen üzemel és az idő előrehaladtával egyre nagyobb részük válik majd veszteségesé.

Az első tényező tehát az, hogy a hulladékgazdálkodásban az elsődleges cél a keletkező hulladékok mennyiségének csökkentése. Az ECOBA – European Coal

[13] Képviselői Információ Szolgálat: Hulladékérművek, hulladékégetés. Infóanyag (2016). 23/2016. május 6.) Elérhető: http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_23_hulladekegetes.pdf/c4ea1502-7026-4a7b-98eb-99bc653ece1a (2019. 08. 05.)

[14] Mucsi, 2014, 45.

[15] Az Európai Parlament és a Tanács 2010/75/EU irányelve (2010. november 24.) az ipari kibocsátásokról (a környezetszennyezés integrált megelőzése és csökkentése) (EGT-vonatkozású szöveg) HL L 334, 2010.12.17. pp. 17–119., IV. fejezet 42. cikk (1) bekezdés.

[16] Mucsi, 2014, 45.

[17] Bóhm, 2014, 6.

Combustion Products Association – 2012-es becslései szerint 100 millió tonna/év erőműi maradványanyag keletkezett az EU (akkori állapot szerint) 27 tagállamában. A keletkező erőművi maradványanyagok mennyisége a technológiai fejlődésével csökkenthető, teljes mértékben azonban nem eliminálható.^[18] További az uniós szabályozásból eredő probléma, hogy a pernye messzire történő szállítása kevéssé felel meg a hulladékgazdálkodásról szóló 2008/98/EK irányelvvel^[19] (a továbbiakban: HKI) által rögzített *közelség elvének*,^[20] amelynek értelmében a keletkező hulladékot a lehetőségekhez mérten a keletkezési helyének közelében kell újra felhasználni vagy ártalmatlanítani. Végül, de nem utolsó sorban a pernye messzire történő szállítása ellen szól, hogy a pernye csak korlátozott távolságban szállítható gazdaságosan, amely behatárolja a felhasználási lehetőségeket.^[21]

A másik tényező, hogy egyes források szerint a 2017-es év volt az *inflexiós pont* a fosszilis energiahordozók és a megújuló energiaforrások közötti vetélkedésben. Az említett időponttól gazdasági szempontból – bekerülési összeg, megtérülési idő – már jobban megéri a megújuló energiaforrásokba beruházni. Az Európai Unió területén jelenleg 619 széntüzelésű erőmű működik, amelyeknek a fele – a klímaváltozással foglalkozó elemzőcsoport, a *Carbon Tracker* friss jelentése^[22] szerint – már jelen sorok írásakor is veszteségesen működik. A *Financial Times* számításai szerint^[23] 2030-ra a mostani 54 százalékról 97 százalékra nő a veszteséges erőművek száma. A szektor jelzett időpontig történő életben tartására 22 milliárd eurónyi – azaz 6800 milliárd forintnyi – összeget kellene fordítani uniós szinten. Tovább növeli a költségeket, hogy a klímacélok érdekében a bezárásokat viszonylag gyors ütemben kellene megvalósítani, a megmaradó erőművekben pedig csökkenteni kell az azokban zajló energiatermelést,^[24] a kieső üzemi bevételt ugyanakkor kompenzálni szükséges, amelyet minden valószínűség szerint a végfelhasználók fognak megfizetni. Ugyanakkor a jelenlegi tervek szerint mindössze az erőművek egyharmadát tervezik bezárni 2030-ig a rendelkezésre álló pernye mennyisége tehát nem fog csökkenni.

[18] Bóhm, 2014, 9.

[19] Az Európai Parlament és a Tanács 2008/98/EK irányelve a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről HL L 312, 2008.11.22. pp. 3–30.

[20] Uo. 16. cikk.

[21] Mucsi, 2014, 63.

[22] Carbon Tracker (2017): *Lignite of the living dead*. Online elérhető: <https://www.carbontracker.org/reports/lignite-living-dead/> (2019. 08. 05.)

[23] Financial Times (2017): *European coal staring into abyss, says climate study*. Online elérhető: <https://www.ft.com/content/f32c3caa-daf3-11e7-a039-c64b1c09b482> (2019. 08. 05.)

[24] Wynn – Coghe, 2017.

III. A PERNYÉRE VONATKOZÓ UNIÓS SZABÁLYOZÁS ÉS UNIÓS JOGGYAKORLAT

1. A pernye jogi besorolása

A pernye, a hamu, a salak és REA-gipsz az erőművek működése során keletkezik, azonban szigorúan véve az erőművekben a termék a megtermelt energia. A másodlagosan keletkező anyagokra az erőműveknek a termeléshez nincs szüksége. Ily módon ezen anyagok besorolása egyértelműnek látszik: *ipari hulladékok*, azon belül *ipari technológiai hulladékok*.

Az Európai Unióban a környezetvédelmi szempontok – különösen a szennyező fizet elv – érvényesítése céljából a hulladék elnevezést részesítik előnyben. Ennek megfelelően a másodlagos jogforrások a hulladékkatalógusban sorolják fel a pernyét és a többi az erőművekben keletkező maradványanyagot. A tanulmány későbbi alfejezetében ismertetésre kerülő luxemburgi joggyakorlat szintén ezt támasztja alá.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a világ más részein – többek között az Egyesült Államokban és Indiában – melléktermékként sorolják be ezen anyagokat, tekintettel arra, hogy tulajdonságaik megegyeznek a természetes nyersanyagkéval és felhasználhatók nyersanyagként.

2. A vonatkozó uniós szabályok

A legfontosabb uniós jogforrás a HKI, amelyet a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény (Htv.) ültette át a magyar jogrendbe. Tekintve, hogy az Európai Unióban nem létezik külön az erőművi pernyére vonatkozó ágazati szabályozás,^[25] az általános hulladékgazdálkodási szabályok érvényesülnek. A HKI 3. cikkének 1. pontja értelmében *az erőműi maradványanyagok hulladéknak minősülnek*, hiszen ezek olyan anyagok, amelytől birtokosa „megválnik, megválni szándékozik vagy megválni köteles.” A pernye pontos besorolását az Európai Bizottság 2014/955/EU határozata^[26] adja meg, amely a tárgymutatóban egyértelműen a hulladékok között sorolja fel, az alábbi jegyzék számokon: „10 01 02 széntüzelés pernye”. A hazai szabályok közül a Htv. rendelkezései alapján megalkotott, a hulladékjegyzékről szóló 72/2013 (VIII. 27.) VM rendelet a 2014/955/EU Bizottsági Határozattal egyezően a 10-es főcsoport szám alatt sorolja be a pernyét.

Tekintve, hogy a széntüzelésű erőművek működése üvegházhatású gázok kibocsátásával jár együtt, érdemes megvizsgálni, hogy utóbbiakra milyen másodlagos uniós jogforrások vonatkoznak és azok alkalmazhatóságának körét miként

[25] Ellentétben például a bányászati hulladékokkal, melyek kezelését speciális irányelv rendezi.

[26] A Bizottságnak a hulladékjegyzékről szóló 2000/532/EK határozatnak a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről szóló 2008/98/EK irányelvvel (HKI) összhangban történő módosításáról szóló 2014/955/EU határozata (2014. december 18.) OJ L 370, 30.12.2014, p. 44–86.

állapította meg az EuB. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának szabályairól és a kvóta rendszerről a 2009/29/EK irányelv^[27] rendelkezik, amely többek között a korábbi, 2003/87/EK irányelvet^[28] is módosította.

További figyelembe veendő szabály az ipari kibocsátásokról szóló 2010/75/EU irányelv.^[29] Az irányelv a III. fejezet 28–41. cikkei rögzítik az *irányelv hatályát* – az 50 MW teljes névleges bemenő hő teljesítményű tüzelőberendezésekre terjed ki függetlenül az azok által használt tüzelőanyag jellegétől –, valamint a *tüzelő berendezésekre vonatkozó különös szabályokat, ideértve a levegőbe történő kibocsátások ellenőrzését*. Az irányelv IV. fejezet 42. cikkének (1) bekezdése tisztázza az erőmű és a mellékesen energiát is előállító hőerőmű között.

A kapcsolódó bizottsági rendeletek és végrehajtási határozatok közül kiemelt érdemel a Bizottság a 2017/1442 végrehajtási határozata,^[30] amelyben rögzítette az 2010/75/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv szerinti *elérhető legjobb technikákkal (BAT)* kapcsolatos következtetéseit. Említést érdemel továbbá a kibocsátási egységek kiosztásával foglalkozó 2011/278/EU bizottsági határozat,^[31] valamint a Bizottság (EU) 2017/126 határozata.^[32] Végül, de nem utolsósorban a Bizottság 601/2012/EU rendelete az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának nyomon követéséről és jelentéséről.^[33] Az utóbbi végrehajtásának megkönnyítése érdekében a Bizottság 2012. július -16án adott ki egy iránymutatást.^[34]

Végül, de nem utolsó sorban említést érdemel az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2012-es véleménye,^[35] amelyben többek között foglalkozott a 2012-es

[27] Az Európai Parlament és a Tanács 2009/29/EK irányelve (2009. április 23.) a 2003/87/EK irányelvnek az üvegházhatású gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének továbbfejlesztése és kiterjesztése tekintetében történő módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 140, 2009.06.05, pp. 63–87.

[28] Az Európai Parlament és a Tanács 2003/87/EK irányelve (2003. október 13.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének létrehozásáról és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról (EGT vonatkozású szöveg). HL L 275, 2003. 10. 25. p. 32.

[29] Az Európai Parlament és a Tanács 2010/75/EU irányelve (2010. november 24.) az ipari kibocsátásokról (a környezetszennyezés integrált megelőzése és csökkentése) (EGT-vonatkozású szöveg) HL L 334, 2010.12.17. pp. 17–119.

[30] A Bizottság 2017/1442 végrehajtási határozata (2017. július 31.) a 2010/75/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv szerinti elérhető legjobb technikákkal (BAT) kapcsolatos következtetéseknek a nagy tüzelőberendezések tekintetében történő meghatározásáról. (C(2017) 5225).

[31] A Bizottság 2011/278/EU határozata (2011. április 27.) a kibocsátási egységekre vonatkozó harmonizált ingyenes kiosztás uniós szintű átmeneti szabályainak a 2003/87/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 10a. cikke értelmében történő meghatározásáról (C(2011) 2772).

[32] A Bizottság (EU) 2017/126 határozata (2017. január 24.) a 2013/448/EU bizottsági határozatnak az egységes ágazatközi korrekciós tényező 87/2003/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 10a. cikkének értelmében való meghatározása tekintetében történő módosításáról. (EGT-vonatkozású szöveg.)

[33] A Bizottság 601/2012/EU rendelete (2012. június 21.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának a 2003/87/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek megfelelő nyomon követéséről és jelentéséről.

[34] Európai Bizottság: „The Monitoring and Reporting Regulation – General guidance for installations. MRR Guidance document no. 1”, p. 60.

[35] Az Európai Unióból származó ipari és bányászati hulladékok gazdasági és környezetvédelmi célú feldolgozása és hasznosítása (saját kezdeményezésű vélemény) 2012/C 24/03.

állapot szerint 27 tagú EU-ban évente keletkező bányászati és ipari hulladékok mennyiségével, amelyet több mint 100 millió tonnára becsült, amelyből 68,3%-ot tett ki a pernye. Az EGSZB foglalkozott továbbá a pernye jelenlegi felhasználási módjaival, valamint a továbbra is jelentős mennyiségű, hulladéklerakóba kerülő pernye problémájával.^[36]

3. A hulladékra vonatkozó és a pernyéhez kapcsolódó EUB joggyakorlat áttekintése

Az, hogy a hulladék értékes nyersanyag – a közös piac szempontjából áru – a C-2/90 sz. Bizottság k. Belgium ügyben^[37] került először rögzítésre. A Bizottság érvelése szerint – amelynek az EuB helyt adott – a szemét az EUMSz. 34. cikkének hatálya alá tartozik, mivel kereskedelmi ügylet tárgya lehet.^[38] A hulladék fogalmát az EuB többek között a C-235/02 sz. Saetti et Frediani ügyben^[39] finomította tovább: az olasz nemzeti bíróság arra kereste a választ, hogy az ásványolajkocsz a 75/442/EGK Tanácsi irányelv szerinti hulladéknak minősül-e? A kérdésre az EuB azt a választ adta, hogy a kérdéses anyag nem tekinthető hulladéknak, mivel az nem melléktermék, hanem szándékosan előállított, a finomító energia szükségletét kielégítő termék.^[40] A C-252/05 Thames Water Utilities ügyben^[41] a nemzeti Bíróság arra kereste a választ, hogy a 91/271 EGK irányelv és az átültetése céljából meghonosított nemzeti szabályozás alapján üzemeltetett rendszerből kifolyó folyadék – függetlenül attól, hogy szándékosan történik-e vagy szivárgásról van szó – szennyvíznek minősül-e? A kérdésre az EuB azt a választ adta, hogy a szivárgás szándékos vagy véletlen volta nem befolyásolja az anyag hulladékként való minősítését.^[42]

A C-304/94 sz. Tombesi és mások egyesített ügyek^[43] volt a legelső olyan ügy, ahol az EuB – a főtanácsnoki indítvánnyal^[44] egyetértve – elvi élel mondta ki, hogy attól függetlenül, hogy egy hulladék anyag másodlagos nyersanyagként hasznosítható, nem vehető ki a közösségi [a hulladékra vonatkozó] szabályok hatálya alól.^[45] Az ügy azért is említést érdemel, mert amellet, hogy a főtanácsnok az indítványban kitért arra, hogy nehéz egymástól elhatárolni a hulladék újrafeldolgozását és a másodlagos nyersanyagok felhasználását, valamint, hogy az akkor

[36] Uo. paras. 6.5, 6.8.-6.9.

[37] C-2/90 sz. Bizottság k. Belgium ügy, a bíróság ítélete, 1992. július 9.

[38] Uo. paras. 23, 37-38

[39] C-235/02 sz. Saetti et Frediani ügy, a bíróság ítélete, 2004. január 15.

[40] Uo. para. 49.

[41] C-252/05 Thames Water Utilities ügy, a bíróság ítélete, 2007. május 10.

[42] Uo. paras. 28-29, 42.

[43] C-304/94 sz. Tombesi és mások egyesített ügyek, a bíróság ítélete, 1997. június 25.

[44] C-304/94 sz. Tombesi és mások egyesített ügyek, Jacobs főtanácsnok indítványa, 1996. október 24., para. 62.

[45] C-304/94 sz. ügy, a bíróság ítélete, para. 42.

hatályos irányelv^[46] fogalom meghatározása bizonytalan; ez volt az első ügy, ahol nevesítésre került egy az erőművekben keletkező, a pernyéhez hasonlatosan, hasznosítható hulladék. E hulladék anyag nevezetesen a REA-gipsz.^[47]

A C-304/15 sz. Bizottság kontra Egyesült Királyság ügyben^[48] a nagy tüzelőberendezésekből származó egyes szennyező anyagok levegőbe történő kibocsátásának korlátozása képezte az ügy tárgyát. Az alapul szolgáló uniós jogszabály a 2001/80/EK irányelv volt, amelyet az ügy benyújtásának évében, 2015-ben helyezett hatályon kívül a 2010/75/EU irányelv. A Bizottság azért indított kötelezettségzegési eljárást az Egyesült Királysággal szemben, mert az Aberthaw-i erőmű nem teljesítette az említett irányelv VI. melléklet „A” részének 3. lábjegyzete által megkövetelt kibocsátási értéket. A kormány az ellenkeresetében többek között azzal érvelt, hogy az irányelvben meghatározott kibocsátási érték irreális, azt az alkalmazott számítási módszer alapján lehetetlen teljesíteni. A főtanácsnok szerint e védekezés tarthatatlan, többek között azért, mert az említett jogszabályhely éves átlagot ír elő, amelyet könnyű teljesíteni, adott esetben még úgyis, ha időnként az irányelvben előírtaknak nem megfelelő technikai jellemzőkkel bíró szénét alkalmaznak. A főtanácsnok erre tekintettel azt javasolta, hogy a Bíróság marasztalja el az Egyesült Királyságot, amiért megszegte az uniós jogból eredő kötelezettségeit.^[49] Az EuB az ítéletében a főtanácsnoki indítványban foglaltakkal azonos álláspontra helyezkedett.^[50]

A C-460/15 sz. Schaefer Kalk ügyben a létesítmény CO₂ kibocsátásainak kiszámítása képezte az ügy tárgyát. A mész-kőégetéssel foglalkozó Schaefer Kalk cég tevékenységének eredményeként CO₂ keletkezik, amelynek egy részét – közvetlen kibocsátás helyett – átadja egy másik cégnek, amely egy PCC nevű anyagot állít elő a CO₂-től, a folyamat során megkötve annak túlnyomó többségét. A Schaefer Kalk kérvényezte a nemzeti hatóságoktól, hogy az így átadott szén-dioxidot ne kelljen szerepeltetnie a kibocsátási tervben, amelyet a hatóságok elutasítottak. A nemzeti bíróság előtt indult eljárásban a felek egyetértettek abban, hogy a mész-kőégetésre alkalmazni kell 2003/87/EK irányelvet, abban azonban vita volt köztük, hogy a PCC előállítására is alkalmazni kell-e, arra ugyanis nem tartalmaz utalást az említett irányelv. Hasonlóképpen vita volt a felek között azt illetően, hogy a 601/2012/EU bizottsági rendeletet alkalmazni kell-e? A kérdést megvizsgálva a főtanácsnok az indítványában arra a következtetésre jutott, hogy önmagában az üvegházhatású gázok előállítása nem minősül kibocsátásnak, amennyiben azok soha nem jutnak a légkörbe. Amennyiben azonban kijutnak, úgy irreleváns, hogy mennyi ideig nem jutottak ki a légkörbe, esetleg másik üzemből jutottak-e ki. Jóllehet a PCC gyártás

[46] Az akkor hatályos hulladékgazdálkodási közösségi szabályok a 75/442/EGK és azt kiegészítő 91/156/EGK irányelvek voltak.

[47] C-304/94 sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 47, 54, 56.

[48] C-304/15. sz. Bizottság kontra Egyesült Királyság, a bíróság ítélete, 2016. szeptember 21.

[49] C-304/15. sz. Bizottság kontra Egyesült Királyság, Bobek főtanácsnok indítványa, 2016. június 2., paras. 24-32., 48.

[50] C-304/15. sz. ügy, a bíróság ítélete, para. 54.

során a CO₂ túlnyomó többsége megkötésre kerül, egy csekély része szállítási veszteséggé és az előállítás során kijut a légkörbe. A főtanácsnok álláspontja szerint az ezzel ellentétes értelmezés lehetővé tenné, hogy a kibocsátók trükközzenek a kibocsátási egységekkel. A főtanácsnok ugyanakkor a Bizottság és a német kormány érvelésével ellentétes álláspontra helyezkedve úgy vélte, hogy amennyiben az egész átadott CO₂ mennyiségre alkalmazni kellene a kvótákat, azzal aránytalanul sújtanák a CO₂-t átadó Schaefer Kalk-ot. A főtanácsnok álláspontja szerint az csak a PCC gyártás során – vagy a szállítási veszteség révén – a légkörbe kerülő gázok vonatkozásában alkalmazandó.^[51] Az EuB a – főtanácsnok indítványával egyetértve – az alábbi döntést hozta: „[...] A 601/2012/EU bizottsági rendelet [rendelezései] érvénytelenek, amennyiben módszeresen a mészkőégető létesítmény kibocsátásai közé számítják a lecsapatott kalciumkarbonát gyártása céljából más létesítménynek átadott széndioxidot (CO₂), attól függetlenül, hogy e széndioxidot kiengedik a légkörbe, vagy sem.”^[52]

Az egyik legfrissebb, széntüzelésű erőműveket érintő ügy, a C-58/17. sz. *INEOS Köln GmbH és a Bundesrepublik Deutschland ügy*^[53] volt. Az előzetes döntéshozatali eljárásban a nemzeti bíróság lényegében arra várt választ, hogy a 2011/278/EU bizottsági határozat 3. cikkének h) pontját úgy kell-e értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, mint amely az alapügy tárgyát képezi, amely az e rendelkezés értelmében vett „technológiai kibocsátásokkal rendelkező létesítményrész” fogalma alól kiveszi a folyékony halmazállapotú tökéletlenül oxidálódott szén égetése során keletkező, üvegházhatást okozó gázok kibocsátásait? Az EuB megállapította, hogy a 2003/87 irányelv célja, hogy az üvegházhatást okozó gázok teljes európai uniós kibocsátását gazdaságilag hatékony feltételek mellett csökkentse. Ugyanakkor sem a 2003/87 irányelv, sem a végrehajtásának szabályait rögzítő 2011/278 határozat nem hivatkozik a tökéletlenül oxidálódott szén tartalmazó folyékony maradékanyagok hasznosításával kapcsolatban a hatékony energia visszanyerésre. Az irányelv célja az, hogy lehetőleg minden mellékterméket – többek között a keletkező üvegházhatású gázokat is – visszaforgassák, energetikailag hasznosítsák. Ugyanakkor a környezetvédelmi szabályokat is figyelembe kell venni, amely jelen esetben világossá teszi, hogy a folyékony halmazállapotú szén által előidézett környezet szennyezés miatt a fenti cél nem megvalósítható. Következésképpen az EuB álláspontja szerint a 2003/87 irányelv és a 2011/278 határozat általános rendszeréből és célkitűzéseiből az következik, hogy a [folyékony halmazállapotú szén] a 2011/278 határozat 3. cikke h) pontjának iv. alpontja értelmében vett technológiai kibocsátások címén nem vehető figyelembe az ezen határozat 10. cikke szerinti ingyenes kibocsátási egységek

[51] C-460/15. sz. *Schaefer Kalk ügy*, Sharpston főtanácsnok indítványa, 2016. november 10. Paras. 19-24, 38-45.

[52] C-460/15. sz. *Schaefer Kalk ügy*, a bíróság ítélete, 2017. január 19., para. 50.

[53] C-58/17. sz. *INEOS Köln GmbH és a Bundesrepublik Deutschland ügy*, a bíróság ítélete, 2018. január 18.

kiosztása szempontjából. Az olyan nemzeti szabályozás, amely a „technológiai kibocsátásokkal rendelkező létesítményrész” fogalma alól kiveszi a folyékony halmazállapotú tökéletlenül oxidálódott szén égetése során keletkező üvegházhatást okozó gázok kibocsátásait, nem ellentétes az uniós joggal.^[54]

Hasonlóan a létesítmény rész fogalma képezte az ügy tárgyát a *C-158/15 sz. az Elektriciteits Produktiemaatschappij Zuid-Nederland EPZ NV ügynek*. Az erőművet és a hozzá tartozó széntárolót üzemeltető cég azt szerette volna elérni, hogy a tárolót – amely a szénnek a technológiai szempontból elkerülhetetlen öngyulladására révén üvegházhatású gázokat bocsát a levegőbe – az üzemtől elkülönülő részként kerüljön besorolásra, így módon mentesüljön a CO₂ kvóta korlátozása alól. A cég arra hivatkozott, hogy a tároló a 2003/87/EK irányelv alapján nem a létesítmény része, valamint a fent említett szén a 601/2012/EU rendelet értelmében a „létesítményből kivittnek” minősül. A főtanácsnok az indítványában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tároló – mivel a létesítmény működéséhez műszakilag szükséges –, része a létesítménynek, következésképpen vonatkoznak rá a CO₂ kvóták. A főtanácsnok álláspontja szerint az öngyulladás eredményeként kárba vesztett szén a 601/2012/EU rendelet fogalom meghatározása értelmében nem minősül a létesítményből kivitt szénnek. Utóbbi besoroláshoz az szükséges, hogy a szenet ténylegesen más létesítményekhez szállítsák, vagy olyan üzemszekhez, amelyek ténylegesen nem tartoznak a rendszer hatálya alá. Jelen ügyben egyik feltétel sem teljesül.^[55] A Bíróság az ítéletében^[56] a főtanácsnok javaslatának megfelelően döntött.

A *C302/17. sz. PPC Power ügyben*^[57] az képezte az ügy tárgyát, hogy az átruházott és a fel nem használt kibocsátási egységeket adókötelessé tevő nemzeti szabályozás konform-e az uniós joggal? Szlovákia 2011-ben hozott egy olyan törvényi rendelkezést, amely révén 80%-os adóval sújtotta a 2003/87/EK irányelv alapján kiosztott kibocsátási egységeket. Az adó alapja vagy az átruházott kibocsátási egységek értéke volt, azaz az adóalany részére jóváírt és ezt követően általa átruházott egységek értéke, vagy a fel nem használt egységek értéke, azaz azon egységek értéke, amelyeket nem térítettek vissza tényleges kibocsátások fedezéseként. A törvényt a piaci szereplők nyomására 2012-ben hatályon kívül helyezték, addigra azonban a PPC Power a közigazgatási eljárásban hozott döntést a nemzeti bíróság előtt megtámadta és kétségbe vonta, a nemzeti szabályozásnak az uniós joggal való konformitását. A tagállami bíróság ennek megfelelően az alábbi kérdést terjesztette az EuB elé: A 2003/87 irányelvet úgy kelle értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, mint az alapügy

[54] Uo. paras. 21,24, 32, 42, 47-49, 50-51.

[55] *C-158/15 sz. az Elektriciteits Produktiemaatschappij Zuid-Nederland EPZ NV ügy*, Kokott főtanácsnok indítványa, 2016. március 3., paras. 2-3, 13-19.29-41, 44-45, 49, 52-60.

[56] *C-158/15 sz. az Elektriciteits Produktiemaatschappij Zuid-Nederland EPZ NV ügy*, a bíróság ítélete, 2016. június 9., para. 41.

[57] *C302/17. sz. PPC Power ügy*, a bíróság ítélete, 2018. április 12. paras.

tárgyát képező szabályozás, amely 80%-os adókulcsot vet ki az üvegházhatású gázok kibocsátási egységeinek kereskedelmi rendszere alá tartozó vállalkozások által értékesített vagy fel nem használt, térítésmentesen kiosztott kibocsátási egységek értéke után? Az EuB a kérdés megválaszolása során arra az álláspontra helyezkedett, hogy „[a 80%-os adó] szinte teljes mértékben kioltja a kibocsátási egységek gazdasági értékét [...] nullára redukálja [...] az üvegházhatású gázok csökkentésének előmozdításával kapcsolatos ösztönző erőt.” A fentiekre tekintettel az EuB megállapította, hogy az állam által kivetett 80%-os adó ellentétes az uniós joggal.^[58]

Végül, de nem utolsó sorban említést érdemel a *T-57/11 Castelnou Energia SL ügy*,^[59] amelyben a bizonyos mennyiségű villamos energia hazai eredetű szénből történő előállítására vonatkozó közszolgáltatási kötelezettség képezte a Törvényszék előtt folytatott eljárás tárgyát. Tekintve, hogy a hazai szénből előállított villamos energia drágább, a hazai szén használó vállalatokat kompenzálандó a spanyol állam egy ún. „elsőbbségi lehívási mechanizmus révén” előnyben részesítette hazai erőműveket. A Bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy bár a fenti szabályozás állami támogatásnak minősül, az uniós jog alapján kimenthető az állam részéről. A Bizottsági határozatot^[60] támadta meg a felperes, amelyet a Törvényszék elutasított a keresetindítási jog hiányára hivatkozva, tekintve, hogy a felperes nem szerepelt a bizottsági határozat címzettjei között, a közvetlen és személyes érintettséget pedig nem tudta bizonyítani.^[61]

IRODALOM

- Mucsi Gábor (2014): Széntüzelésű erőműi pernye keletkezése. In: *Erőműi pernye komplex hasznosítása*. (CriticEl Monográfia sorozat (ed. Mucsi Gábor) Vol. 6.) 44–52.
- Mucsi Gábor – Csöke Barnabás (2014): Cement- és betonipar. In: *Erőműi pernye komplex hasznosítása*. (CriticEl Monográfia sorozat (ed. Mucsi Gábor) Vol. 6.) 105–118.
- Böhöm Judit (2012): Erőműi maradványanyagok jogi megítélése az Európai Unióban. *Műszaki Földtudományi Közlemények*, 83. kötet, 1. szám, 5–12.
- Európai Bizottság: „The Monitoring and Reporting Regulation – General guidance for installations. *MRR Guidance document* no. 1.
- Heidrich, Craig – Feuerborn, Jans Joachim – Weir, Anne (2013): Coal Combustion Products: a Global Perspective. *World of Coal Ash Conference*. Lexington KY, April 22–25. <http://www.flyash.info/2013/171-Heidrich-Plenary-2013.pdf>
- Képviselői Információ Szolgálat: Hulladékéroművek, hulladékégetés. *Infójegyzet* 2016/23. (2016. május 6.) http://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infójegyzet_2016_23_hulladekegetes.pdf/c4ea1502-7026-4a7b-98eb-99bc653ece1a (2019. 08. 05.)

[58] Uo. paras. 9–16, 27, 30.

[59] *T-57/11 Castelnou Energia SL ügy*, a Törvényszék ítélete, 2014. december 3.

[60] Európai Bizottság, C(2010) 4499 sz. bizottsági határozat.

[61] *T-57/11. sz. ügy*, paras. 1–7, 21–23, 228.

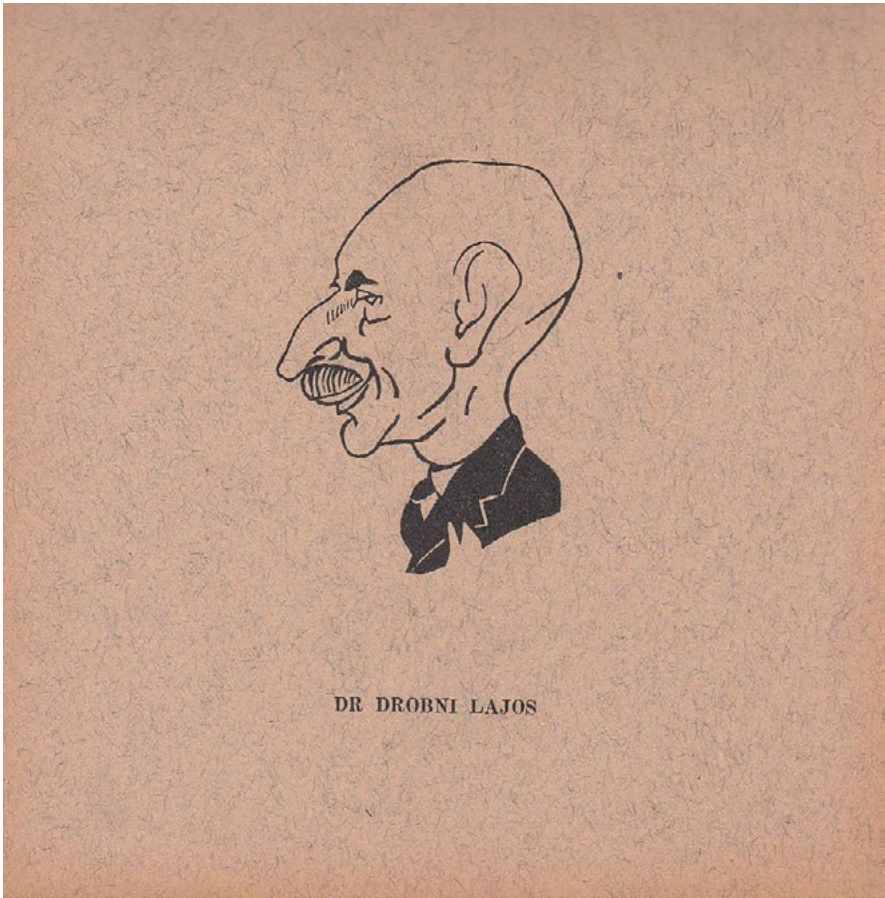
- Wynn, Gerard - Coghe, Paolo (2017): *Europe's Coal-Fired Power Plants: Rough Times Ahead Analysis of the Impact of a New Round of Pollution Controls*. IEEFA. https://ieefa.org/wp-content/uploads/2017/05/Europe-Coal-Fired-Plants_Rough-Times-Ahead_May-2017.pdf
- Carbon Tracker (2017): *Lignite of the living dead*. <https://www.carbontracker.org/reports/lignite-living-dead/> (2018.04.24.)
- Financial Times (2017): *European coal staring into abyss, says climate study*. <https://www.ft.com/content/f32c3caa-daf3-11e7-a039-c64b1c09b482> (2018.04.24.)

UNIÓS JOGFORRÁSOK

- A Bizottság (EU) 2017/126 határozata (2017. január 24.) a 2013/448/EU bizottsági határozatnak az egységes ágazatközi korrekciós tényező 87/2003/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 10a. cikkének értelmében való meghatározása tekintetében történő módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg.)
- A Bizottság 2011/278/EU határozata (2011. április 27.) a kibocsátási egységekre vonatkozó harmonizált ingyenes kiosztás uniós szintű átmeneti szabályainak a 2003/87/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 10a. cikke értelmében történő meghatározásáról (C(2011) 2772)
- A Bizottság 2017/1442 végrehajtási határozata (2017. július 31.) a 2010/75/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv szerinti elérhető legjobb technikákkal (BAT) kapcsolatos következtetéseknek a nagy tüzelőberendezések tekintetében történő meghatározásáról. (C(2017) 5225)
- A Bizottság 601/2012/EU rendelete (2012. június 21.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának a 2003/87/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek megfelelő nyomon követéséről és jelentéséről.
- A Bizottságnak a hulladékjegyzékről szóló 2000/532/EK határozatnak a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről szóló 2008/98/EK irányelvvel (HKI) összhangban történő módosításáról szóló 2014/955/EU határozata (2014. december 18.) OJ L 370, 30.12.2014, p. 44–86.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2003/87/EK irányelve (2003. október 13.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének létrehozásáról és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról (EGT vonatkozású szöveg). HL L 275, 2003. 10. 25. p. 32.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/98/EK irányelve a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről HL L 312, 2008.11.22. pp. 3–30.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2009/29/EK irányelve (2009. április 23.) a 2003/87/EK irányelvnek az üvegházhatású gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének továbbfejlesztése és kiterjesztése tekintetében történő módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). HL L 140, 2009.06.05, pp. 63–87.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2010/75/EU irányelve (2010. november 24.) az ipari kibocsátásokról (a környezetszennyezés integrált megelőzése és csökkentése) (EGT-vonatkozású szöveg) HL L 334, 2010.12.17. pp. 17–119.
- Az Európai Unióból származó ipari és bányászati hulladékok gazdasági és környezetvédelmi célú feldolgozása és hasznosítása (saját kezdeményezésű vélemény) 2012/C 24/03
- Európai Bizottság, C(2010) 4499 sz. bizottsági határozat

EUB ÍTÉLETEK

- C-304/94 sz. *Tombesi és mások egyesített ügyek*, a bíróság ítélete, 1997. június 25.
- -304/94 sz. *Tombesi és mások egyesített ügyek*, Jacobs főtanácsnok indítványa, 1996. október 24.
- C-304/15. sz. *Bizottság kontra Egyesült Királyság*, a bíróság ítélete, 2016. szeptember 21.
- C-304/15. sz. *Bizottság kontra Egyesült Királyság*, Bobek főtanácsnok indítványa, 2016. június 2.
- C-460/15. sz. *Schaefer Kalk ügy*, Sharpston főtanácsnok indítványa, 2016. november 10.
- C-58/17. sz. *INEOS Köln GmbH és a Bundesrepublik Deutschland ügy*, a bíróság ítélete, 2018. január 18.
- C-158/15 sz. *az Elektriciteits Produktiemaatschappij Zuid-Nederland EPZ NV ügy*, Kokott főtanácsnok indítványa, 2016. március 3.
- C-158/15 sz. *az Elektriciteits Produktiemaatschappij Zuid-Nederland EPZ NV ügy*, a bíróság ítélete, 2016. június 9.
- T-57/11 *Castelnou Energia SL ügy*, a Törvényszék ítélete, 2014. december 3.
- C-2/90 sz. *Bizottság k. Belgium ügy*, a bíróság ítélete, 1992. július 9.
- C-235/02 sz. *Saetti et Frediani ügy*, a bíróság ítélete, 2004. január 15.
- C-252/05 *Thames Water Utilities ügy*, a bíróság ítélete, 2007. május 10.
- C-460/15. sz. *Schaefer Kalk ügy*, a bíróság ítélete, 2017. január 19.
- C302/17. sz. *PPC Power ügy*, a bíróság ítélete, 2018. április 12.

Drobni Alajos

Volt egyszer egy... rendhagyó „alkotmányozó”

Ebben a tanulmányban leginkább a kelet-közép-európai régió, azon belül is elsődlegesen az ún. visegrádi országok (a továbbiakban még: posztszocialista országok) bírósági, alkotmánybírósági felülvizsgálattal összefüggő tevékenységét kívánom összevetni a bírói felülvizsgálat klasszikusnak tekinthető, nyugati modelljével. Nem titkolt célom annak bemutatása, hogy a bírói felülvizsgálat klasszikusnak tekinthető modell-kísérletei a posztszocialista, rendszerváltó országokban nem alkalmazhatók egyértelműen, figyelemmel arra, hogy ezekben az országokban – különösen hazánkban – az aktivista alkotmánybíráskodás jelentős jogfejlesztő tevékenységet végzett és hozzájárult az alkotmányos demokrácia intézményrendszerének kiépüléséhez. A bírói felülvizsgálat terjedelmével összefüggő, a későbbiekben bemutatásra kerülő ellentmondás a posztszocialista felülvizsgálati modellben sokkal inkább pozitív, semmint negatív fejleményként értékelhető tehát.

A mai napig aktuális kérdést a bírói felülvizsgálat terjedelmével összefüggésben Mauro Capelletti fogalmazta meg 1979-ben. Ennek értelmében az alkotmányos felülvizsgálattal kapcsolatos legfontosabb nehézséget a demokrácia többségi elve és a bíróságoknak mint nem választott testületeknek a jogalkotással szembeni vétőjének lehetősége jelenti. Bár a bíróságok ebbéli tevékenységének legitim alapja a kormányzati hatalom korlátozása és ezzel egyidejűleg az alapvető jogok védelme, ugyanakkor ez a gyakorlat sokszor felveti a bírói „jogalkotás” problémáját és legitimitációjának kérdését.^[1] A második világháborút követően ez a dilemma egyre inkább előtérbe került, majd különösen a korábbi szocialista országok demokratizálódásával úgy tűnik, hogy más szempontok jelentek meg. Ebben a tanulmányban elsődlegesen ennek a problémának a felvázolásával, ezzel összefüggésben pedig a bírói felülvizsgálatnak az eredetével és modelljeinek bemutatásával kívánok foglalkozni. Nem titkolt előfeltevésem ugyanakkor, hogy a kérdéssel összefüggésben nem beszélhetünk egységes problémáról. Ha úgy tetszik különbséget kell tenni a vita „nyugati” felülvizsgálati rendszere és a 20. század utolsó évtizedében rendszert váltó országok, így hazánk helyzete között. Az eltérő fejlődési pálya és társadalmi-történelmi háttér ugyanis jelentősen más szempontok figyelembevételét teszi indokolttá, ebben a vizsgálati keretben ráadásul kevésbé tűnik lényegesnek a centralizált/decentralizált bírósági modellek

[1] Shapiro, 2013, 380.

közötti különbségtétel. A tanulmányban amellet érvelek, hogy ehelyett sokkal inkább egy nyugati/posztoszocialista^[2] modell közötti distinkció vázolható fel.

I. RENDHAGYÓ DEMOKRATIZÁLÓDÁS KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN

A régióban a kommunista rendszer bukását követően egy demokratizálódási folyamat kezdődött, melynek valamennyi érintett országban fontos eleme volt az autokrácia-ellenesség, valamint a joguralmi, jogállami keretek kiépülése. Magyarországhoz hasonlóan Lengyelországban 1989-ben megtörtént az 1952-es sztálini alkotmány revíziója, majd 1997-ben fogadták el az új alkotmányt. Martin Krygier és Adam Czarnota szerint a kommunista diktatúrát követően az újonnan megszülető demokratikus rezsimek számára a joguralommal összefüggésben kettős elvárás volt tapasztalható: egyrészt az az igény, hogy a jog ne adhasson visszaélésre alapot, legyen világos, kiszámítható. Másrészt ugyanakkor komoly elvárás mutatkozott meg a korábbi rendszert felváltó széleskörű, és az élet minden területére kiterjedő jogalkotás megvalósulása érdekében, lehetőleg minél gyorsabban, ami ugyanakkor a világos, megbízható és kiszámítható jogrendszer ellenében ható eredménnyel járt.^[3]

Ez az aspektus különösen azért fontos, mert az államhatalom kontrollja tekintetében a bírósági mérlegelés mércéje is eltérő lehet. Amíg ugyanis a joguralom és az ehhez kapcsolódó bírói felülvizsgálat rendszerének kiépülése a klasszikusnak tekinthető demokráciákban évtizedek, vagy évszázadok eredménye, addig a posztoszocialista modell sajátossága, hogy ez a folyamat meglehetősen gyorsan, stabil jogállami háttér hiányában ment végbe. Erre a tényre mutatott rá Philip Selznick is, aki szerint a joguralom tanulmányozásához elengedhetetlen figyelni a történelmi, szociológiai és kulturális aspektusokra is.^[4] A hatalommegosztás elve ezekben az országokban a szovjet alkotmány mintájára az egységes és koncentrált hatalmi struktúrára épült, melyben az alkotmány a kommunista pártok hatalmát biztosító eszköz volt. Bár az alkotmányok erős hatalommal ruházták fel a parlamenteket, ugyanakkor két jellegzetesség mentén egyértelműen felismerhetővé vált a rezsimek autokratikus^[5] jellege. Egyrészt a választások nem voltak szabadok, a szabad pártalapítást is tiltották, másrészt pedig a parlament széles hatáskörét – ideértve a jogalkotást – nem maga gyakorolta, hanem egy másik testület, amely lényegében felváltotta a választott testületeket.

[2] A posztoszocialista modell alatt elsődlegesen a visegrádi országokra utalok azzal, hogy a vázolt folyamatok és modellek értelemszerűen valamennyi volt szocialista állam fejlődésére is irányadó lehet.

[3] Krygier – Czarnota, 1999, 3.

[4] Selznick, 1999, 21.

[5] Az autokratikus rezsimek meghatározása meglehetősen sokoldalú, összetett jellemzők mentén történhet. Általában azokat a berendezkedéseket értem ezalatt, melyeket az önkényes kormányzati túlhatalom, a politikai pluralizmus korlátozottsága, az elégtelen demokratikus intézményrendszer, az alapvető jogok tagadása – vagy érvényesíthetőségük korlátozottsága –, a demokratikus fékek és ellen-súlyok működésének hiánya vagy nem megfelelő működése, valamint a civil szervezetek elnyomása jellemez. A további szempontokról lásd részletesen: Tóth, 2016, 5-18.

Ezek a testületek egyúttal a hatalomkoncentráció jelképeivé is váltak. Ehhez képest ugyanakkor rendkívül gyorsan mentek végbe azok a nagyon jelentős változások, amelyek az új alkotmányok megszületését jellemezték: a hatalommegosztás elvének biztosítása, az alapvető jogok és védelmi mechanizmusának biztosítása stb.^[6] Miként az a következőkben majd látható lesz, az itt röviden ismertetett sajátosságok a bírói felülvizsgálat egy újabb modelljét eredményezték a régióban.

Az a probléma, amely a bírói felülvizsgálat politikai hatalom általi elfogadásával függ össze, világszerte számos magyarázatot követelt. Vajon az a politikai hatalom, amely az alkotmány módosítására is képes lehet, miért fogadja el a független bíróságok felülvizsgálati tevékenységét, különösen alkotmányossági kérdésekben? Shapiro amellet érvel, hogy a hatalommegosztás elvének fenntartása és ezzel összefüggésben a bírói felülvizsgálat biztosítása a politikai hatalom számára is komoly haszonnal jár, a korlátozott politikai hatalom ugyanis egy demokráciában politikai, legitimációs érték, melyet a társadalom többsége támogat.^[7] Bár ez a következtetés általánosságban elfogadható, ugyanakkor Közép- és Kelet-Európa demokráciái számára nem alkalmazható egyértelműen. Shapiro elméletének kiindulópontja ugyanis az, hogy a bírósági felülvizsgálati tevékenység az alapvető jogok védelmével összefüggő tevékenység. Ennek ugyanakkor elengedhetetlen feltétele a felülvizsgálati tevékenység politikai hatalom általi feltétlen elfogadása, ezáltal pedig végső soron a hatalommegosztás elvének evidenciaként kezelése. Közvetlenül a rendszerváltást követően az érintett országokban ez a feltétel nyilvánvalóan nem volt adott, így az alkotmánybíróságokat már a kezdetekben erős alapvető jogi aktivizmus^[8] jellemezte. Ennek további sajátos eleme volt az is, hogy a hatalommegosztás elvének alkotmányi deklarálásán túl, annak tartalmi aspektusai jórészt ismeretlenek voltak. Az alkotmánybíróságok felülvizsgálati tevékenységének legfőbb eleme tehát az alapvető jogok védelme volt, amelynek keretében a hatalommegosztással kapcsolatos legfontosabb elveket, tartalmi követelményeket is kidolgozták a testületek.^[9] A bírói fórumok – különösen a magyar Alkotmánybíróság – ebbéli szerepe sok külföldi szerző számára a nyugati alapjogvédelmi minták hatékony átvezetését is jelentette.^[10] Arató András szerint pedig hazai viszonylatban az „értelemzési aktivizmus” az egyetlen eszköz volt az alapvető jogok védelme hatékonyan gyakorlásához.^[11]

Valamennyi kelet-közép európai posztszocialista országra jellemző, hogy önálló alkotmánybíráskodást honosított meg, ráadásul az alapvető koncepciójukban – az alapvető jogok védelmével összefüggő szerepük mellett – három közös

[6] Vö. Paczolay, 1999, 119.

[7] Vö. Shapiro, 1999, 193.

[8] Halmi Gábor a magyar Alkotmánybíróság első kilenc éves ciklusában kiemelkedően fontosnak tartotta az alapjogi aktivizmust. Magam is egytértek azzal a megközelítéssel, hogy az alapvető jogok védelme terén és az alkotmányos demokrácia kiépülésében jelentős szerepe volt a bíróság alapvető jogi aktivizmusának. Erről részletesen: Halmi, 1999, 5–27.

[9] Sadurski, 2009, 501.

[10] Erről lásd: Tóth, 2009, 23–24.

[11] Arató, 1999, 235.

tulajdonsággal is rendelkeztek. Egyrészt erőteljesebben érvényesül(t) az absztrakt normakontroll lehetősége. Ez nem jelenti persze azt, hogy ismeretlen az egyedi, vagy konkrét felülvizsgálat, azonban a kezdeményezések túlnyomó többségükben nem konkrét ügyhöz kapcsolódtak. Hazánkban például az alkotmányos demokrácia megerősödésében jelentős szerepe volt az absztrakt normakontroll szerepének és az ehhez kapcsolódó alkotmánybírói értelemezésnek. Sólyom László, az alkotmánybírói első elnöke fontosnak tartotta a „láthatatlan alkotmány” koncepcióját, amely az alkotmányosság minimumának fenntartására szolgáló alapvető jogokat védő intézményként is felfogható. 1998-ban egy interjúban, amikor azt kérték tőle számon, hogy vajon nem indokolt-e a metafora visszavonása, az alábbiakat hangsúlyozta: „Akkoriban havonta módosították az Alkotmányt, ahogy éppen a napi politika megkívánta. Épp ezért arra akartam rámutatni, hogy az alkotmány magasabb rendű: nemcsak technikai szabályoknak, hanem elveknek a szigorú rendje. Ítéleteinkkel ezt az elvrendszert kellett kifejtenuünk: tisztázni, láthatóvá tenni és alkalmazni, mert az egysoros paragrafusokból, tömondatokból ugyan senki ki nem olvassa.”^[12] Látható tehát, hogy az alkotmánybírói aktivizmus semmi esetre sem volt öncélú, hanem a demokratikus átalakulást kívánta segíteni.

A régió országainak alkotmánybírói tevékenységével összefüggő második fontos jellemző az utólagos alkotmányossági kontroll működése, amely alól kivételek természetesen működtek.^[13] Végezetül, a harmadik közös jellemző a döntések véglegessége, amely azt is jelentette, hogy kizárólag az alkotmány módosításával van formális lehetőség a bírósági döntések felülvizsgálatára.^[14] Ezek a közös jellemzők ugyanakkor nem egyértelműen eredményezték azt, hogy a posztszocialista országok hasonló bírósági felülvizsgálati modellt alakítottak ki. A regionálisan sajátos modell kialakulásában jelentős szerepe volt annak, hogy az érintett bírósági testületek – különösen az átmenet éveiben – jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkeztek. A demokratizálódó országokban a politikai intézmények gyengék és polarizáltak voltak, amely helyzetben a jogszabályi rendelkezésekkel és széles hatáskörökkel felruházott bírói testületek, mint újonnan létrejövő szervezetek, hatékonyan sugallták a megújulást a totalitárius múlttal szemben. A visegrádi országokban a bírói testületek hatékonyan látták el az átmenettel kapcsolatban velük szemben támasztott követelményeket. Egyrészt a folytonosságot segítették, amely elengedhetetlen eleme a nem forradalmi átmenetnek, másrészt pedig az alkotmány értelmezőiként a korábbi rendszerek egyértelmű változásainak szimbólumaivá váltak.^[15] A bírák tevékenysége azonban sok esetben gyanakvásra is okot adhatott azért, hogy az új rendszer kiépítése az általuk végzett alkotmányos felülvizsgálat

[12] Mihalicz, 1998.

[13] Magyarországon és Lengyelországban az elnöki alkotmányossági vétő lehetősége a legismertebb, de ebbe a körbe sorolható még a nemzetközi szerződésbe ütközés előzetes vizsgálhatósága.

[14] Sadurski, 2009, 502–503.

[15] Sadurski, 2009, 510.

mentén történt meg.^[16] Fontos elvárás volt tehát a korábbi rendszerrel való kapcsolat – legalábbis látszólagos – kizártsága. Ennek a követelménynek Lengyelország felelt meg leghatékonyabban, ahol a már 1985-ben létrehozott testület^[17] tagjait formálisan is megválasztották 1989-ben.^[18]

II. SAJÁTOS TÖRTÉNELMI HELYZET, SAJÁTOS FELÜLVIZSGÁLAT?

A nyugati típusú bírósági modellben a bírósági felülvizsgálat legfőbb kritikája immáron jó ideje akként foglalható össze, hogy ebben a rendszerben az alkotmánybírósági tevékenység végső soron nem a demokratikus legitimáció alapján választott testületként diszponál a választott tagokból felállt jogalkotó hatalom tevékenysége felett.^[19] Ez az érv egészül ki azzal, hogy a bírói testület nem rendelkezik azzal a politikai felelősséggel, amellyel egy, a választópolgárok által megválasztott szervezet viszont igen. Végső soron az emberek – akik hatalmukat választott képviselőik útján gyakorolják – ezt a hatalmat egy nem választott bírói testület tevékenysége folytán csak korlátozottan gyakorolhatják.^[20] Ezzel összefüggésben Dahl egészen addig a megállapításig jutott, hogy a hagyományos demokrácia-elméletek köréből nehéz elfogadni azt a tézist, miszerint egy kisebbség dominál a többség felett, legalábbis ennek az ellenkezője különbözteti meg a demokráciát más politikai rendszerektől.^[21] Sunstein, szintén kritikai érvként, a hatalommegosztás elvét veszi alapul, ezen belül pedig a jogalkotó hatalom fontosságára hívja fel a figyelmet. Álláspontja szerint ugyanis egy alkotmányos demokráciában a legfontosabb szereplő a jogalkotó hatalom, amelynek tevékenységéhez a bírói hatalom pusztán támogatást, segítséget nyújthat.^[22]

A posztoszocialista országokban – így hazánkban is – láthatóan teljesen más volt a demokratikus fejlődés íve. Nagyon rövid időn belül történtek meg azok az intézményi változások, amelyek a példaként szolgáló nyugati típusú demokráciákban sokszor évszázados folyamat eredményei voltak. Vagyis ezekben az országokban a „a hagyományos demokratikus történet (standard

[16] Ferejohn - Pasquino, 2003, 31.

[17] A visegrádi országok alkotmánybíróságainak megalakulásáról és jellemzőiről: Téglási - T. Kovács, 2015, 90-104.

[18] Sadurski, 2005, 43.

[19] Ez a megállapítás egyebekben az ún. jogi vagy politikai konstitucionalizmus normatív előnyeivel kapcsolatos hazai és nemzetközi alkotmányelméleti vitára is reflektál. A kortárs alkotmányelméleti vita a törvényhozás és a bírászkodás alkotmányos helyzetével, a két intézmény viszonyával és szerepével, egyúttal pedig mindezeknek a közjogi berendezkedésre gyakorolt hatásával hozható összefüggésbe. A jogi konstitucionalizmus az írott alkotmány kiemelt státuszát hangsúlyozza, melynek keretében az alkotmányos korlátok sajátos minőségét hangsúlyozza és ezen korlátok keretében a bírói felülvizsgálatnak, a bírói alapjogvédelemnek kiemelt szerepet szán, egyúttal ez utóbbit állítja a közjogi berendezkedés fókuszába. Ehhez képest a politikai konstitucionalizmus szerint a törvényhozás nem pusztán a politikaalkotás, hanem az alapvető jogok védelmének is a legfőbb fóruma. Vö. Kovács, 2015, 19.

[20] Vö. Peretti, 1999. 191.

[21] Dahl, 1957, 283.

[22] Sunstein, 1999, 267.

democratic story)”)”^[23] nem folytatódhatott le, az annak eredményeként megszületett intézmények és eljárásrendek egyszerű átültetése több szempontból is problémás. Az ok egyrészt a választásokban, másrészt a választások közötti kommunikációban keresendő.^[24] Témánk szempontjából ennek azért van jelentősége, mert a választások komoly legitimációs hatással járnak és a „hagyományos demokratikus történet” fontos eleme a társadalom aktivitása a választások során. Ennek köszönhetően ugyanakkor, hogy a posztoszocialista országokban a politikai, közéleti kérdésekben való döntés és aktív társadalmi részvétel nem önmagától alakult ki, hanem a rendszerváltás ezt a megoldást gyakorlatilag a nyugati demokráciáktól vette át, azt eredményezte, hogy – szemben a hagyományos modellel –, hazánkban és a régióban a bíróságok és azon belül különösen az Alkotmánybírósággal kapcsolatos társadalmi bizalom sokkal erősebb volt, mint mondjuk a politikai pártokkal és ennek keretében a választási eljárással szemben.^[25]

A demokratizálódó közép- és kelet-európai országok sem voltak egységesek a rendszerváltás módjában és az alkotmányos átmenet folyamatában, ráadásul a kulturális, történelmi hagyományok is meghatározták az új alkotmányos demokráciák kezdeti működését.^[26] Ennek ellenére valamennyi országban

[23] Scheppele, 2005, 27–31. Lényegében a modern demokráciák működésének elvét foglalja össze, melyben a demokratikus hatalomgyakorlás eszköze az alkotmány, amely pontosan szabályozza a politikai hatalomgyakorlás lehetőségeit. A rendszer alapját a választások képezik, amelyben a politikai pártok közül azok kerülnek hatalomra, amelyek a társadalom többségének támogatását élvezik. A modell lényege, hogy a demokratikus választások útján létrejövő hatalmi egyensúly hatására jöttek létre a demokratikus rezsimek kiszolgáló, annak értékeit védő intézmények.

[24] A témához nem tartozik szorosan a kérdés részletes kifejtése, mindenesetre az említett okok hátterében az a tény áll, hogy szemben a nyugati típusú demokráciákkal, a posztoszocialista országokban a demokratikus átmenet nem a civil társadalom és a politikai érdekeket megjelenítő pártok kialakulásával, vagy azok hatására, egyfajta szimbiózisban valósult meg, hanem éppen a választási rendszerek, a demokratikus intézményrendszerek megalakulása indukálta ezeknek a szervezeteknek a létrejöttét. Vagyis nem alulról építkező, a társadalom által szervezett pártok és csoportok kényszerítették ki hosszú idő alatt a demokratikus átalakulást, hanem sokkal inkább a rendszerváltás egyik fontos hozadéka lett a pártpluralizmus kialakulása. Nem szabad figyelmen kívül hagyni ezzel összefüggésben azt a tényt sem, hogy az egypártrendszer komoly hatással volt arra is, ahogyan ezek a társadalmak gondolkodtak a társadalmi igényérvényesítés kérdéséről. Vö. Scheppele, 2005, 31–33.

[25] Scheppele, 2005, 34. A szerző ezzel összefüggésben Magyarország példáján keresztül arra is rámutat, hogy a szocialista időszakban a bírák és az akadémiai jogászság könnyebben érvényesülhettek – különösen a magánjog terén –, ugyanis a politikai befolyás nem volt annyira erőteljes. Ez azt eredményezte, hogy a rendszerváltás idejére rendelkezésre állt egy olyan gondolkodó és a politikai motívumoktól kevésbé befolyásolt jogász, bírói réteg, melynek tudását és gondolkodását nem a párt ideológiája határozta meg. Ez lett egyebek mellett a rendszerváltás és a folyamatos bírói működés alapja, amely nyilvánvalóan a mai napig megőrizte a szervezet államhatalommal szembeni sokszor kritikus szemléletét. Lásd még *uo.* 39–40.

[26] Elsődlegesen a cseh, lengyel és magyar demokratikus átmenet, valamint a kulturális-történelmi hagyományok szerepéről, valamint a nyugati demokratikus intézményi példák átültetésének hatásairól szóló összefoglaló tanulmányt lásd: Krygier, 1999, 77–105. Krygier egyebek mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyugati demokratikus intézményrendszer egyszerű átültetése az érintett országokban azért nem lehetséges, mert egy demokratikus hagyományokkal rendelkező társadalom által hosszú évek alatt kidolgozott rendszert kellett egyik napról a másikra adaptálni a kommunista ideo-

közös, hogy az ún. nyugati jogi kultúra hatása jelentős mértékben determinálta a működésüket.^[27] A demokratikus átalakulás során a bíróságoknak, különösen az alkotmánybíróságoknak kiemelt szerepük volt a demokratikus intézmények megszilárdítása és ezzel összefüggésben a joguralom kiépítése kapcsán. Felmerül tehát, hogy a posztszocialista országokban a demokratikus átmenet és a joguralom megvalósítója jelentős mértékben az alkotmánybíróságok voltak. Az látható tehát, hogy eltérően a hagyományos demokratikus modelltől – amely a parlament hatalmán és a választási legitimáción alapul – kiemelt szerep hárulhat a független bíróságokra és ennek keretében a független alkotmánybírósági tevékenységre is.^[28]

Ezt a fenti megállapítást támasztja alá a hazai rendszerváltást követő alkotmányozás posztszuverén jellege, amely egyebekben az Alkotmánybíróság alkotmányozási eljárásban betöltött szerepére is jelentős hangsúlyt fektet. A hazai posztszuverén alkotmányozási eljárás egyik legfontosabb eleme az ideiglenes alkotmánynak, mint az alkotmányozás első lépcsőjének az elfogadása volt. Az elmélet értelmében az alkotmányozás nem ér véget, az ideiglenes alkotmány ugyanis az alkotmányosság elveinek biztosítását szolgálta, melynek keretében elengedhetetlen volt, hogy ezeket az alkotmányos minimumokat ki lehessen kényszeríteni. Ebben mechanizmusban az alkotmánybírói felülvizsgálat szerepe elengedhetetlen volt és Magyarországon egyedülálló módon az alkotmányozási eljárás kiemelt szereplőjévé vált az Alkotmánybíróság azáltal, hogy az ideiglenes alkotmányt értelmezte, az alkotmányosság alapvető elveit meghatározta.^[29]

Ez az alkotmányozási eljárás továbbá az ún. „többségi elvvel szembemenő probléma” (*counter-majoritarian*^[30] *difficulty*)^[31] kérdését is más megvilágításba

* lógiában szocializálódott társadalmakra. Ez a kísérlet a szerző meglátása szerint bukásra volt ítélve, már csak azért is, mert az érintett társadalmak pesszimistábbak nyugati „társaiknál”. Ez sokszor a tolerancia sérelmével járt, vagyis az a demokratikus értékrend, amely fontosnak tartja a kisebbségi jogok érvényesülését a demokratikus döntéshozatal során, nem vagy csak korlátozottan érvényesül a társadalom szintjén, így a társadalom is kevésbé várja el mindezt a politikai döntéshozóktól.

[27] Selznick, 1999, 35.

[28] Az Alkotmánybíróságoknak az átmeneti időszakban a demokratizálódás érdekében betöltött szerepéről lásd: Uitz, 2005, 235.

[29] Arató, 2009, 11.

[30] Érdemes utalni arra a szakirodalomban ismert álláspontra, amely szerint a demokrácia többségi elve és az alkotmányosság nem minden esetben fogható fel párhuzamos, együttjáró elemként. A legfőbb (kormányzati vagy jogalkotó) hatalom ugyanis hajlamos lehet a hatalomkorlátozási eszközökkel szemben is a többségi elvre hivatkozni. Ezen a ponton a demokrácia elválik az alkotmányosság eszméjétől, ugyanis utóbbiról csak akkor beszélünk, ha a hatalom – amely a többség döntésén alapul – mégiscsak korlátozott és a visszaélés lehetőségét intézményi garanciák biztosítják. (Vö. Sajó – Uitz, 2017, 120. Lásd még: Sajó 1995, 88–91.) Sajó arra is felhívja a figyelmet, hogy a többségi uralom megvalósulása abban a formában, hogy a nép többségének akarata érvényesül, komoly veszélyt jelent a kisebbséggel szembeni zsarnokság kialakulása szempontjából. A többség uralma csak akkor elfogadható, ha a kisebbségnek esélye marad a „többségi szabály mellett arra, hogy bekerüljön a többségbe, továbbá, ha a kisebbségi lét nem vezet a kisebbség elnyomásához.” (Sajó, 1995, 86, 91.)

[31] Arra az ellentmondásra utal, amely szerint a nem választott bíróság a választott testületek által hozott intézkedések érvényességéről dönthet. A jogirodalomban legelőször az 1960-as években fogalmazta meg ezt Alexander Bickel az amerikai Legfelső Bíróság tevékenységével összefüggésben. Véleménye szerint, amikor a bíróság alkotmányellenesnek nyilvánít egy választott testület által hozott

helyezi. Ezzel kapcsolatban az általános kritika akként foglalható össze, hogy azért aggályos a bíróság alkotmányossági felülvizsgálatban betöltött szerepe, mert a többségi akarattal áll szemben. A posztzuverén alkotmányozás esetében viszont nem ez a helyzet, ugyanis nem beszélhetünk többségi „alkotmányozói” választói akaratról, hiszen az alkotmányozás folyamatban van. Az Alkotmánybíróság hazai szerepvállalása talán éppen ezért mutat egyfajta kettősséget: egyrészt a rendszerváltást követően betöltötte az ideiglenes alkotmány őrének fontos funkcióját azáltal, hogy az alapjogvédelem alkotmányos rendszerének és a „láthatatlan alkotmány” koncepciójának megvalósulásában jelentős szerepe volt, másrészt éppen ez a túlzottan aktivista bírói attitűd eredményezte azt, hogy végleges alkotmány elfogadására nem került sor. Ráadásul nem sikerült érdemi legitimációt sem szereznie az ideiglenes alkotmánynak, így végső soron a testület is jelentősen veszített társadalmi reputációjából.^[32] Az ideiglenes alkotmány megalkotása és az alkotmányozás folyamata gyorsan ment végbe, így a társadalmi változások nem voltak szinkronban a szabályozás gyorsaságával.

Az alkotmányrevízió eredményeként az alapvető jogállami garanciák biztosításán túl egy nagyon fontos sajátosságra is utalni kell, amely az államhatalom bírósági kontrollja szempontjából különös relevanciával bír. Egyetértek azzal a szakirodalmi állásponttal, amely szerint az Alkotmány rendelkezései politikai, állami célokból meglehetősen könnyen, kétharmados többséggel módosíthatók voltak.^[33] A társadalom alkotmányosság-tudatának fejlesztésében így különleges feladat hárult az Alkotmánybíróságra, amely jelentős szereppel rendelkezett a hazai demokratikus átmenetben. Ehhez fontos volt a társadalmi támogatottság is, de az erre vonatkozó, a rendszerváltás első éveiben irányadó felmérések alapján ez a társadalmi bizalom fennállt. A rendszerváltást követő években a jogalkotás legerősebb kontrollját ellátó Alkotmánybíróság bizalmi indexe valamennyi állami szerv között a köztársasági elnököt követő második helyen szerepelt. Ez komoly társadalmi elismertséget jelentett, egyúttal pedig annak a biztos jele volt, hogy az emberek értékelték a testületnek az alkotmányos demokrácia fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét.^[34] Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az állami, politikai hatalom részéről a korszakban hatalmas nyomás volt tapasztalható a bíróságon, de ennek ellenére a testület összességében ellátta az alapvető jogok és az alkotmányos intézmények védelmét,^[35] sokszor rendkívül erős nyomás ellenére is. Ennek a helyzetnek az egyik legszimbolikusabb példája volt

• normát, akkor nem tesz mást, mint meghiúsítja az emberek akaratát képviselők döntését, ellenőrzést gyakorol, méghozzá nem a többségi akarat érvényesülése érdekében, hanem azzal szemben. Ebből a szerző arra a következtetésre jut, hogy a bírósági felülvizsgálat egy normáktól eltérő intézmény a demokráciában. (Vö. Bickel, 1962, 16–23.)

[32] Arató, 2009, 12.

[33] Sós, 1999, 137.

[34] Örkény – Scheppele, 1999, 64.

[35] Sós, 1999, 138.

az ún. „Bokros-csomag” és az annak keretében elfogadott jogszabálmódosítások alkotmánybíróági felülvizsgálata.^[36]

Magyarországon – szemben Lengyelországgal – az új alkotmány elfogadása helyett az Alkotmánybíróság látta el a modern, demokratikus átalakuláshoz szükséges alkotmányozási feladatot. Sajó András ezt a folyamatot, amelyet „láthatatlan alkotmánynak” hívunk és amelynek lényege, hogy az alkotmányos alapelveket alkotmánybíróági alkotmányértelmezés útján határozza meg a rendszer, a hazai alkotmányos fordulat nélkülözhetetlen aspektusának tartotta.^[37] Sólyom László, az Alkotmánybíróság első elnöke szerint a láthatatlan alkotmány megszilárdítását a saját gyakorlatra történő hivatkozás alapozta meg.^[38] Témám szempontjából a „láthatatlan alkotmány” koncepciója azért is rendkívül fontos, mert rámutat a bírói, alkotmánybírói tevékenységnek az államhatalom működését befolyásoló jellegére. Sólyom szerint az ezzel kapcsolatos alkotmánybíróági attitűd a bírói értelmezés természetes eleme, ugyanis a bírói hatalom függetlenségének egyik legfontosabb biztosítéka a saját joggyakorlat biztosítása, szemben a választási eredményektől függően determinált politikájú parlamenttel. A „láthatatlan alkotmány” metafora tehát az Alkotmánybíróság független állandóságának biztosítéka.^[39]

Szlovákia alkotmányos berendezkedése hazánkkal szemben a parlament túlsúlyát mutatja a végrehajtó hatalommal szemben. Ez a viszonya függetlenség első éveit is jelentősen meghatározta, a bírói felülvizsgálat és az alkotmánybíráskodás szerepe kevésbé volt hangsúlyos, szemben a másik három visegrádi országgal.^[40] A kormányzati hatalommal való viszonyában a szlovák köztársasági elnök helyzete is mutatott eltéréseket a magyar és a cseh alkotmányos megoldáshoz képest. Bár a jogköröket tekintve az elnök mindhárom országban hasonló hatásköröket gyakorol, ugyanakkor a szlovák megoldás nem ismeri az elnöki intézkedések kormányzati ellenjegyzésének intézményét, a hadiállapot kinyilvánítását kivéve. Ez az alkotmányos helyzet a közjogi gondolkodást jelentősen meghatározta, különösen a kezdeti években, egyúttal az alkotmányjogi és politikai viták sokkal inkább az elnöki hatáskörgyakorlással voltak kapcsolatba hozhatók, semmint a bírói felülvizsgálat jogfejlesztő szerepével.^[41] A alkotmánybíróóság eltérő, az alkotmányos demokratikus átmenetben betöltött jelentéktelenebb szerepét vették alapul más szerzők is, amikor a visegrádi országokon belül eltérően kezelték Szlovákiát.^[42]

[36] Erről részletesen: Mészáros, 2018, 267–274.

[37] Vö. Sajó, 1995, 253–267.

[38] Sólyom, 2001, 27.

[39] Sólyom, 2001, 66.

[40] Erről részletesen: Malova, 1995, 71–78.

[41] Ennek a közjogi vitának a részleteiről: Zifcak, 1995, 61–66.

[42] A visegrádi négyek alkotmányos helyzetét – éppen Szlovákia figyelmen kívül hagyásával – a balkáni régió fejlődésétől történelmi aspektusból különböztette meg egyebek mellett: Brown, 1994.

Az első szlovák Alkotmánybíróság összetételével összefüggésben is számos kritika érkezett, felvetették a kevésbé hatékony, az alkotmányos értékeket sokkal inkább háttérbe szorító, politikai jellegű bírászkodás veszélyét. Ezen kritikák alapjául egyebek mellett az szolgált, hogy az elnök, Milan Čič a korábbi rendszerben főügyészként tevékenykedett, valamint a megválasztott tagok közül egyik sem volt ismert alkotmányjogász.^[43] A gyakorlatban ugyanakkor a testület rációfolt az előzetes elvárásokra. Az egyik első döntésében egy nagyon fontos hatásköri kérdésben a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy szemben a kormányzati érveléssel, a köztársasági elnöknek tényleges mérlegelési lehetősége van a miniszterelnöknek a miniszterek kinevezési gyakorlatával összefüggésben.^[44] A köztársasági elnök kinevezési jogköre azóta többször is meghatározója volt a szlovák közjogi működésnek, legutóbb éppen az alkotmánybírák kinevezésével összefüggő vita kapcsán.

III. AZ ALKOTMÁNYOSSÁGI FELÜLVIZSGÁLAT HATÁRAI

Az eddigieket összefoglalva az látható tehát, hogy a klasszikusnak tekinthető felosztás mellett, egy olyan bírósági felülvizsgálati modell is felállítható, amely sokkal inkább figyelemmel van a nyugati demokráciákat jellemző demokratikus fejlődés, illetve az ehhez képest eltérő posztszocialista demokrácia-fejlődésre. Az előbbi megközelítésnél a bírói aktivizmus és az erős bírói felülvizsgálat intézménye jogos kritikák alapjaként fogható fel. Ehhez képest a posztszocialista országokban éppen ez, az alapvető jogok védelme terén kibontakozódó aktív bírói szerepfelfogás a kulcseleme az alkotmányos demokratikus működésnek. A bírói „minimalizmus” elfogadható és követhető bírói szerepfelfogás a nyugati típusú demokráciákban, ahol a demokrácia szilárd alapokon áll. Azonban azokban az országokban, amelyekben a demokrácia stabil rendje és az ezzel kapcsolatos alkotmányos alapelvek nem erősödtek meg, a minimalista bírói felfogás nemhogy támogatandó, hanem sokkal inkább elvetendő. Ez azt jelenti, hogy minél törekenyebb egy adott országban a demokrácia, annál nagyobb szükség van a hatékony és erős jogi kontrollmechanizmusra a politikai szféra felett.^[45] Ez a bírói szerepfelfogás Kim Lane Scheppele megfogalmazásában a bírói úton fenntartott demokráciaként írható le.^[46] A szerző leginkább a magyar alkotmánybíráskodás első 9 évét határozta meg ekként, amely korszak egyik fontos jellemzője, hogy a választópolgárok sok esetben nem azt kapták, mint amire szavaztak.^[47] Ez utóbbi egyfajta sajátos „*counter-majoritarian*” helyzetet jelentett, ugyanis a választói, többségi akarattal szembenálló alkotmánybíróság képe nem jelent meg olyan erősen, mint nyugaton. Éppen azért, mert a

[43] Zifcak, 1997, 95.

[44] Zifcak, 1997, 95–96.

[45] Vö. Barak, 2002, 63. valamint Teitel, 1997, 2032.

[46] Scheppele, 2005, 25.

[47] Scheppele, 2005, 51.

választók rendre rövid időn belül kiábrándultak a többség által kormányzásra, döntéshozatalra felhatalmazott kormányzati tevékenységből. Ez az alkotmánybíró-sági felfogás, amelyet „jogi alkotmányossággként is leírhatunk”,^[48] a régióban legin-kább a hazai bírósági modellt jellemezte. Ezzel szemben a lengyel Alkotmánybíró-ság 1997-ben az abortuszdöntésében eltért ettől a szereptől, amikor a korábbiakhoz képest liberálisabb szabályokat elfogadó parlamenti többséggel szemben alkot-mányellenesnek ítélte az 1996-ban (egyébként balközép többség által elfogadott) szabályokat. A társadalom többsége is az enyhítés pártján állt, a bíróság mégis szembement ezzel a felfogással.^[49] Általánosságban a régió alkotmánybíró-ságaira is az az irányadó, hogy sokkal inkább az alapvető emberi jogok, semmint a hatalom-megosztás elve őrzőjének tartják magukat. A lengyel testület ennek megfelelően egy 1998-as döntésében már amellet érvelt, hogy eltérő a megítélése a jogalkotás eredményeinek akkor, ha azok az alapvető jogokat érintik.^[50]

A régió alkotmánybíró-ságai a nyugati bírósági felülvizsgálati modellhez képest jelentősebb befolyással rendelkeztek az alkotmányozás folyamata és utóhatásai tekintetében. Ez a jellegzetesség nem pusztán a visegrádi országokra irányadó – még akkor sem, ha ez a megoldás ebben a régióban tekinthető úttörőnek –, hanem számos újonnan létrejövő demokráciában is példaként szolgált. A legtöbb esetben a bírói aktivizmus nem volt öncélú, hanem a demokratizálódás folyamatának egyik fontos szereplője lett. Kérdés ugyanakkor, hogy az európai integrációt követően, egy többé-kevésbé kiépült demokratikus intézményrendszer mellett vajon indokolt-e a bírói aktivizmus ilyenén fenntartása.

Szinte valamennyi rendszerváltó ország bírósága, leginkább a kezdeti években fontosnak tartotta az alkotmány jogállami klauzulájának felhasználást és a demokratikus alapok biztosítása érdekében igyekezett azt alkotmányos tartalommal feltölteni. Az alkotmánybíró-ságok működését nem pusztán a jogállamiságot előtérbe helyező szemlélet és az alapvető emberi jogok érvényesülésének igénye determinálta, hanem ezek a szervezetek végső soron a parlamenti vita egyensúlyi elemeivé is előléptek.^[51] Ennek magyarázata egyesek szerint ismételten a rendhagyó alkotmányos fejlődésben keresendő. Az amerikai fékek és ellensúlyok klasszikusnak tekinthető modelljéhez képest a posztszocialista országokban nem válik el olyan élesen a parlament és a végrehajtó hatalom, utóbbi többségét (ide nem értve a kisebbségi kormányzást) terheli ugyanis a kormány megalakításának felelőssége. Szemben tehát az amerikai megoldással, ahol a három hatalmi ágat azonos jog és kötelezettség terheli, a kelsen-i alkotmánybíró-sági modellt jelenlegi formájában a testületet egy, a három hatalmi ágat egységes hatáskörrel ellenőrző szervezeti struktúra jellemzi. Ebben a kontextusban pedig az alkotmánybíró-ságok tevékenységük során fontos szerepet töltenek be a parlamenti többség és kisebbség közötti, sokszor politikai

[48] Vö. Halmi, 2019.

[49] A lengyel Alkotmánybíró-ság 1997. május 28-i K 26/96. számú döntése.

[50] A lengyel Alkotmánybíró-ság 1998. június 24-i K 3/98. számú döntése.

[51] Bucher, 1997, 136.

természetű vitában,^[52] vagyis ezeknek a testületeknek a politikai szerepvállalása óhatatlanul is jelentősebb. A sajátos helyzet háttérében az a bizalomhiány áll, amely az egypártrendszer hatására a politikával és a parlamenttel szemben mutatkozott meg. Ebből a szempontból tehát sokkal inkább a politika legitimációjának, semmint az aktivista alkotmánybíráskodásnak az elfogadása volt a legfontosabb kérdés. Ebben ugyanakkor a bíróságok feladata nem pusztán a politikai hatalom korlátozása, hanem ezzel a korlátozással egyúttal a politika alapelvi szintű meghatározása is.^[53]

A fentiek alapján összességében az látható, hogy semmi esetre sem csak a klasszikus centralizált-decentralizált szervezeti megosztás mentén érdemes csoportosítani a bírói felülvizsgálat megoldási típusait. Ez a felosztás ugyanis nincsen figyelemmel arra a posztszocialista demokratikus fejlődésre, amely elsődlegesen a kelet-közép-európai régiót jellemzi. A klasszikus nyugati demokráciák jellemzőit veszi alapul a klasszikusnak tekinthető felosztás, amely jó eséllyel erősebb demokratikus hagyományokat feltételez. A 90-es évek legelején demokratizálódó országokban, bár az intézményrendszer nyugati mintát követett, a társadalmi berendezkedés értelemszerűen nem volt képes azonnal megfelelni a demokratikus gondolkodásmódnak. Ahelyett tehát, hogy a demokratikus rendszerváltás érdekében a társadalom alulról szerveződve segítette volna a bírói felülvizsgálat megerősödését az alapvető jogok hatékony védelme érdekében, sokkal inkább az volt jellemző, hogy a bíróságok – nemzetközi mintákat alapul véve – segítették a társadalom tagjait a demokratikus értékek érvényesítése és az alapvető jogok védelme terén.^[54] Ebben a tekintetben a posztszocialista bírósági felülvizsgálati modell eltérő a klasszikus decentralizált/centralizált dichotómiától, aktivizmusa^[55] a posztszuverén alkotmányozás egyik fontos aspektusává és a demokrácia megerősödésének elengedhetetlen szereplőjévé tette.

IRODALOM

- Arató András (1999): *Civil társadalom, forradalom és alkotmány*. Új Mandátum, Budapest.
- Arató András (2009): Sikeres kezdet után részleges kudarc – Merre tovább? – Posztszuverén alkotmányozás Magyarországon. *Fundamentum*, 3. szám, 5–30.
- Barak, Aharon (2002): A Judge on the Judging: The Role of a Supreme Court in a Democracy. *Harvard Law Review*, Vol. 116. No 1. 19–162.
- Bickel, Alexander (1962): *The Least Dangerous Branch: The Supreme Court at the Bar of Politics*. Bobbs-Merrill, Indianapolis.

[52] Favoreu, 1990, 56.

[53] Teitel, 1994, 188.

[54] Vö. Scheppele, i. m., 50–52.

[55] A bírósági aktivizmus kapcsán azt az álláspontot támogatom, amely – különösen a demokratizálódó országokban – az alapjogi aktivizmust követendőnek és hasznosnak tartja. Nem gondolom ugyanakkor teljes mértékben kizártnak a hatásköri vagy értelmezési aktivizmust sem, azonban ezt kizárólag az alkotmányos demokratikus értékrend megóvása érdekében tartom elfogadhatónak, de akkor is csak komoly korlátozásokkal. A bíróságok politikai aktivizmusa ugyanakkor nem tolerálható, legyen szó pozitív, avagy negatív (passzív) aktivizmusról. Ez utóbbi ugyanis a hatalommegosztás elvével áll szemben. Az alkotmánybírásgói aktivizmussal kapcsolatos vitákról lásd: Tóth, i. m., 15–24.

- Brown, James F. (1994): *Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism*. Duke University Press.
- Bucher, Stephen W. (1997): Judicial Review and Political Stability in Post-Communist Europe: Radical Politicians and Free Speech in the Czech Republic. *Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution*, Vol 5. No 1. 113–138.
- Dahl, Robert A. (1957): Decision-Making is a Democracy: The Supreme Court as a National Policy-Maker. *Journal of Public Law*, Vol. 6, No. 2, 279–295.
- Dragomaca, Radim (2010): Constitutional Crisis in the Czech Republic. *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht/Dutch Journal of Constitutional Law*, No. 2. 183–188.
- Favoreu, Louis (1990): Constitutional Review in Europe. In: Louis Henkin – Albert J. Rosenthal (eds.) *Constitutionalism and Rights. The Influence of the United States Constitution Abroad*, Columbia University Press, 38–62.
- Ferejohn, John – Pasquino, Pasquale (2003): Constitutional Court as Deliberative Institutions: Towards an Institutional Theory of Constitutional Justice. In: Wojciech Sadurski (ed.): *Constitutional Justice, East and West – Democratic Legitimacy and Constitutional Courts in Post-Communist Europe in a Comparative Perspective*. Kluwer Law International, Hague-London-New York, 21–36.
- Halmai Gábor (1999): Az aktivizmus vége? – A Sólyom-bíróság kilenc éve. *Fundamentum*, 2. szám, 5–27.
- Halmai Gábor (2019): *Minek és kinek köszönhetjük a 2010-es illiberális fordulatot?*, https://azonnali.hu/cikk/20191111_minek-es-kiknek-koszonhetjuk-a-2010-es-illiberalis-fordulatot (2019.11.12.)
- Kovács Ágnes (2015): Fényevők? – A hazai alkotmányelmélet esete a politikai konstitucionalizmussal. *Fundamentum*, 2–3. szám, 19–40.
- Krygier, Martin – Czarnota, Adam (1999): Introduction. In: Martin Krygier – Adam Czarnota (eds.): *The Rule of Law after Communism*, Routledge, London, 1–18.
- Krygier, Martin (1999): Institutional Optimism, Cultural Pessimism and the Rule of Law. In: Martin Krygier – Adam Czarnota (eds.): *The Rule of Law after Communism*. Routledge, London, 77–105.
- Malova, Darina (1995): Political Consequences of Parliamentary Rules, Slovakia. *East European Constitutional Review*, Vol. 4. No. 2., 71–78.
- Mészáros Gábor (2018): *Alkotmányosság válságban? – Különleges helyzetek és kezelésiük modelljei az alkotmányos demokráciákban*. Menedzser Praxis, Budapest
- Mihalicz Csilla (1998): Interjú Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság volt elnökével. *BUKSZ* 4. szám, <https://epa.oszk.hu/00000/00015/00012/09int.htm>
- Örkény, Antal – Scheppele, Kim Lane (1999): Rules of Law: The Complexity of Legality in Hungary. In: Martin Krygier – Adam Czarnota (eds.) *The Rule of Law after Communism*, Routledge, London, 55–76.
- Paczolay, Péter (1999): Traditional Elements in the Constitutions of Central and East European Democracies. In: Martin Krygier – Adam Czarnota (eds.): *The Rule of Law after Communism*, Routledge, London, 109–130.
- Peretti, Terri Jennings (1999): *In Defense of a Political Court*. Princeton University Press, Princeton.
- Sadurski, Wojciech (2005): *Rights Before Courts: A Study of Constitutional Courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. Springer, Dordrecht.
- Sadurski, Wojciech (2009): Judicial Review in Central and Eastern Europe: Retionales or Rationalizations? *Israel Law Review*, Vol 42. No. 3. 500–527.

- Sajó András (1995): *Az önkorlátozó hatalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Sajó, András – Uitz, Renáta (2017): *The Constitution of Freedom, An Introduction to Legal Constitutionalism*. Oxford University Press, Oxford.
- Sajó, András (1995): Reading the Invisible Constitution: Judicial Review in Hungary. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 15. No. 2., 253–267.
- Scheppele, Kim Lane (2005): Democracy by Judiciary. Or, why Courts can be more Democratic than Parliaments. In: (Adam Czarnota – Martin Krygier – Wojciech Sadurski eds.): *Rethinking the Rule of Law after Communism*. CEU Press, Budapest, 25–61.
- Selznick, Philip (1999): Legal Cultures and the Rule of Law. In: (Martin Krygier – Adam Czarnota eds.): *The Rule of Law after Communism*, Routledge, London, 21–38.
- Shapiro, Martin (1999): The Success of Judicial Review. In: (Sally J. Kenney – William M. Reisinger – John C. Reitz eds.) *Constitutional Dialogues in Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, London, 193–219.
- Shapiro, Martin (2013): The Mighty Problem Continues. In: Diana Koiszewski – Gordon Silverstein – Robert A. Kagan (eds.): *Consequential Courts – Judicial Roles in Global Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, 380–397.
- Sólyom László (2001): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris, Budapest.
- Sós, Vilmos (1999): The Paradigm of Constitutionalism. In: Martin Krygier – Adam Czarnota (eds.): *The Rule of Law after Communism*, Routledge, London 1999, 131–148.
- Sunstein, Cass R. (1999): *One Case at a time: Judicial Minimalism on the Supreme Court*. Harvard University Press, Cambridge.
- Téglási András – T. Kovács Júlia (2015): Alkotmánybíráskodás visegrádi szomszédainknál – Áttekintés a cseh, a lengyel és a szlovák alkotmánybíróság kialakulásának körülményeiről, jogállásáról és eljárási rendjéről. *Pro Publico Bono*, 1. szám, 90–104.
- Teitel, Ruth G. (1997): Transitional Jurisprudence. *Yale Law Journal*, Vol. 106. No. 7., 2009–2080.
- Teitel, Ruti (1994): Post-Communist Constitutionalism: A Transitional Perspective. *Columbia Human Rights Law Review*. Vol. 26., 167–190.
- Tóth Gábor Attila (2009): *Túl a szövegen – Értekezés a magyar alkotmányról*. Osiris, Budapest.
- Tóth Gábor Attila (2016): Demokrácia és diktatúra között: az autoritarizmus. *Fundamentum*, 2-4. szám, 5–18.
- Uitz, Renáta (2005): Constitutional Courts and the Past in Democratic Transition. In: Adam Czarnota – Martin Krygier – Wojciech Sadurski (eds.): *Rethinking the Rule of Law after Communism*, CEU Press, Budapest, 235–263.
- Zifcak, Spencer (1995): The Battle over Presidential Power in Slovakia. *East European Constitutional Review*. Vol. 4. No. 3., 61–66.
- Zifcak, Spencer (1997): Democracy and the Rule of Law in Slovakia. *International Commission of Jurists Review*. No. 58–59., 86–104.
- Zsugyó Virág (2018): *Az alkotmánymódosítások bírói felülvizsgálata*. Doktori értekezés, Debrecen (műhelyvitára benyújtott szövegváltozat).

- ÁRVA ZSUZSANNA egyetemi docens
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- BARANYI TAMÁS PhD hallgató
ELTE Bölcsészettudományi Kar
- BORS SZILVIA PhD hallgató
SZE Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Kar
- CSÁK CSILLA egyetemi tanár
ME Állam- és Jogtudományi Kar
- CSÉCS TERÉZ könyvtáros
Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
- SONG DAWEI PhD hallgató
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- HORVÁTH ANETT egyetemi tanársegéd
NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar
- LÁSZLÓ VILMOS CSONGOR PhD
Diószegi Kis István Református Általános Iskola
- MARINKÁS GYÖRGY egyetemi adjunktus
ME Állam- és Jogtudományi Kar
- MÉSZÁROS GÁBOR egyetemi adjunktus
PTE Állam- és Jogtudományi Kar
- SASHALMI ENDRE egyetemi tanár
PTE Bölcsészettudományi Kar

Szerzőinkhez (A publikálás feltételei)

---

1. *Jog Állam Politika* című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.
2. A kézirat terjedelme tanulmányok esetén általában nem haladhatja meg az 50000 karaktert, recenziók esetén a 20000 karaktert. Kérjük szerzőinket, a terjedelmi kereteket nagyon szigorúan tartsák be. Hosszabb kéziratokkal csak különlegesen indokolt esetben foglalkozunk.
3. A szöveget A/4 méretben kinyomtatva kérjük leadni. Egyúttal szövegfájlban (az MS Word bármelyik változatában lementve) is kérjük mellékelni lemezen vagy e-mailben. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.
4. Szöveg közbeni kiemelésként dőlt betű alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak kivételes esetben fogadható el.
5. A közvetlen hivatkozásokat lábjegyzetekben, az oldal alján kérjük feltüntetni.
6. Kérjük, hogy irodalomjegyzék lehetőség a ténylegesen hivatkozott publikációkat és azon publikációkat tartalmazza, amelyet a szerző felhasznált. Az irodalomjegyzék legfeljebb még 10-15 forrásmegjelölést tartalmazhat.
7. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:
  - a) Könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.
  - b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében:

Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge University Press.
  - c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. In: *Journal of Theoretical Politics*. Vol. 16. No. 2. April, 203–222. pp.
8. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 150 soros magyar és angol nyelvű összefoglalót (abstract). A tanulmány címét, alcímét is kérjük lefordítani. Továbbá kérjük a tanulmány legfontosabbnak gondolt 5-6 kulcsszavát magyarul.
9. A (fekete-fehér) táblázatokot és ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve a szövegbe építve és külön fájlként is kérjük leadni.
10. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szer-

zők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

11. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

12. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozást munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefon-szám, mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

A szerkesztőség

- ◆ Az 1989-90-es hazai rendszerváltozás adta demokratikus lehetőségek és keretek, valamint a demokratikus alapokon szerveződő hazai pártok gazdálkodása szempontjából is drasztikus újraszabályozás, továbbá az azóta eltelt csaknem harminc év lehetőséget kínál arra, hogy a hazai parlamenti pártok pénzügyeiről és gazdálkodásáról valamiféle átfogó képet kaphassunk és lehetőség szerint valamilyen következtetésre is jussunk a rendszer működése kapcsán. A téma azonban szükségszerűen rendkívül érzékeny terület, folyamatainak feltérképezése meglehetősen nehézkes, éppen ezért, amire ebben a tanulmányorozatban vállalkoztam, az ennek a területnek a jól dokumentált, a pártok által – törvényi kötelezettségüknek eleget téve – közzétett saját éves beszámolóira és az Állami Számvevőszék által – meghatározott időközönként – lefolytatott vizsgálatok és ellenőrzések eredményeire épített pénzügyi adatok és folyamatok dokumentálása, feltárása és a kivilágító következtetések bemutatása. A mindenkori parlamenti pártok bevételeinek és kiadásainak hét parlamenti cikluson átívelő (1990-2018) következetes feldolgozása ugyanis már eredményesen mutathat rá a rendszerben kialakult és meglévő működési mechanizmusok milyenségére és az esetlegesen jelenlévő anomáliákra egyaránt. A pártok éves pénzügyi beszámolóinak vizsgálatát és ellenőrzését egyetlen szervezet, az Állami Számvevőszék jogosult elvégezni. Az Állami Számvevőszék két évente lefolytatott vizsgálati eredményei egy jól dokumentált és hozzáférhető adathalmazt képeznek, amelyek feldolgozása szintén a tanulmányorozat elemeként jelenik meg. | Horváth Anett
- ◆ A régióban a kommunista rendszer bukását követően egy demokratizálódási folyamat kezdődött, melynek valamennyi érintett országban fontos eleme volt az autokrácia-ellenesség, valamint a joguralmi, jogállami keretek kiépülése. Magyarországhoz hasonlóan Lengyelországban 1989-ben megtörtént az 1952-es sztálini alkotmány revíziója, majd 1997-ben fogadták el az új alkotmányt. Martin Krygier és Adam Czarnota szerint a kommunista diktatúrát követően az újonnan megszülető demokratikus rezsimek számára a joguralommal összefüggésben kettős elvárás volt tapasztalható: egyrészt az az igény, hogy a jog ne adhasson visszaélésre alapot, legyen világos, kiszámítható. Másrészt ugyanakkor komoly elvárás mutatkozott meg a korábbi rendszert felváltó széleskörű, és az élet minden területére kiterjedő jogalkotás megvalósulása érdekében, lehetőleg minél gyorsabban, ami ugyanakkor a világos, megbízható és kiszámítható jogrendszer ellenében ható eredménnyel járt. | Mészáros Gábor
- ◆ Az általános közigazgatási rendtartás (a továbbiakban: Ákr.) hatályba lépése kapcsán elsősorban a klasszikus hatósági jogalkalmazást végző közigazgatási szervek tapasztalatai kerülnek górcső alá, holott a hatósági eljárás alkalmazásának több olyan szegmense is van, amely a szélesebb értelemben vett közigazgatási szervek jogalkalmazói munkájához kötődik. Már a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. tv. (a továbbiakban: Ket.) is ismerte a köztestületi szervek által történő alkalmazását, ahol azonban a jogalkotó még megkísérelte egy nyitott taxációval rendezni a törvény szerű hatály alá tartozó szervek és személyek körét. Az Ákr. ezzel szemben már egy teljesen nyílt fogalmat alkalmaz a hatóság értelmezésére, ugyanis akként rendelkezik, hogy hatóság az a szerv, szervezet vagy személy, amelyet törvény, kormányrendelet vagy önkormányzati hatósági ügyben önkormányzati rendelet hatósági hatáskör gyakorlására jogosít fel vagy jogszabály hatósági hatáskör gyakorlására jelöl ki. Emellett pedig a közigazgatási eljárás alkalmazására utaló szabály is kötelezhet nem közigazgatási szervezetet. Ez történik a felsőoktatási intézmények esetében is, amelyek bár nem tekinthetők hatóságnak, egyes esetekben egyszerre járnak el mint kvázi hatóság, valamint szabályalkotó szerv a hallgatói jogviszonnyal összefüggő eljárásokban. Jelen tanulmány az ezen eljárásokban folytatott gyakorlatot, a törvényi szabályozás kialakulásának útját és lehetséges jövőbeli irányait vizsgálja, különös tekintettel a garanciális követelmények érvényesülésére. | Árva Zsuzsanna, László Vilmos Csongor

